

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Beste ŞİMŞEK

ELEŞTİREL JEOPOLİTİK PERSPEKTİFİNDEN SINIRAŞAN SULAR SORUNU: NİL
NEHRİ ÖRNEĞİ

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Beste ŞİMŞEK

ELEŞTİREL JEOPOLİTİK PERSPEKTİFİNDEN SINIRAŞAN SULAR SORUNU: NİL
NEHRİ ÖRNEĞİ

Danışman

Doç. Dr. Senem ATVUR

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Beste ŞİMŞEK'in bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Ayça EMİNOĞLU (İmza)

Üye (Danışmanı): Doç. Dr. Senem ATVUR (İmza)

Üye : Doç. Dr. Sanem ÖZER (İmza)

Tez Başlığı: Eleştirel Jeopolitik Perspektifinden Sınıraşan Sular Sorunu: Nil Nehri Örneği

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 23/12/2021

Mezuniyet Tarihi : 20/01/2022

(İmza)
Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Eleştirel Jeopolitik Perspektifinden Sınıraşan Sular Sorunu: Nil Nehri Örneği” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Beste ŞİMŞEK

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Beste ŞİMŞEK
Öğrenci Numarası	20185238036
Enstitü Ana Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Senem ATVUR
Tez Başlığı	Eleştirel Jeopolitik Perspektifinden Sınırşan Sular Sorunu: Nil Nehri Örneği
Turnitin Ödev Numarası	1717571957

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 165 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 01/12/2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 2

alıntılar dahil % 2'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

...../...../.....

(imzası)
Doç. Dr. Senem ATVUR

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
HARİTALAR LİSTESİ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
TEŞEKKÜR.....	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

JEOPOLİTİĞİN DÖNÜŞÜMÜ

1.1. Jeopolitiğin Kökenleri	4
1.2. Klasik Jeopolitik	8
1.2.1. Ratzel ve Devlet Anlayışı	9
1.2.2. Mahan ve Deniz Hakimiyet Teorisi.....	10
1.2.3. Mackinder ve Heartland Teorisi	12
1.2.4. Haushofer ve Alman Etkisi	14
1.2.5. Spykman ve Kenar Kuşak Teorisi	15
1.3. Eleştirel Jeopolitiğin Yapı Taşı: Postyapısalcılık ve Söylem Analizi.....	17
1.3.1. Postyapısalcılık ve Postmodernizm	18
1.3.2. Michel Foucault ve Söylem Analizi	20
1.4. Eleştirel Jeopolitik.....	23
1.4.1. Eleştirel Jeopolitik Türleri	28

İKİNCİ BÖLÜM

SINIR AŞAN SULAR VE SINIR AŞAN SULAR SORUNU

2.1. Su Yönetimi/ Politikası	34
2.1.1. Su Hakkı	35
2.1.2. Su Kullanımı ve Yönetimi	39
2.1.3. Suyun Kamu Malı Olmaktan Çıkması/ Metalaşması	43
2.2. Sınır aşan Sular Sorunu	46

2.2.1. Sıniraşan Sular	47
2.2.2. Sıniraşan Suların Neden Olduğu Sorunlar.....	49
2.3. Uluslararası Hukuk Bağlamında Sıniraşan Sular	53
2.3.1. Mutlak Egemenlik (Hakimiyet) Doktrini	56
2.3.2. Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini.....	58
2.3.3. Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini	59
2.3.4. Hakça ve Makul Kullanım Doktrini	61
2.4. Uluslararası Kuruluşların Sıniraşan Sulara Yaklaşımları	62
2.4.1. Birleşmiş Milletler'in Sıniraşan Sulara Yaklaşımı.....	65
2.4.2. Dünya Bankası ve IMF'nin Sıniraşan Sulara Yaklaşımları	68
2.4.3. Dünya Su Konseyi'nin Sıniraşan Sulara Yaklaşımı.....	71
2.4.4. Afrika Birliği'nin Sıniraşan Su Sorunlarına Yaklaşımı.....	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR SINIRAŞAN SU SORUNU OLARAK NİL NEHRİ

3.1. Afrika'da Su Sorunu	75
3.2. Afrika'da Bir Sıniraşan Su Olarak Nil Nehri	77
3.3. Nil Nehri'ne Kıyıdaş Olan Devletlerin Eleştirel Jeopolitik ve Nehir Özelindeki Tarihçesi	80
3.3.1. Mısır	80
3.3.2. Sudan	84
3.3.3. Etiyopya.....	86
3.4. Nil Nehri Üzerinde Rönesans (Hedasi) Barajı Krizi	90

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RÖNESANS (HEDASİ) BARAJI ÖRNEĞİNDE NİL NEHRİ

JEOPOLİTİĞİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

4.1. Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın Rönesans Barajı Politikaları ve Eleştirel Jeopolitik ile Analizi	95
4.1.1. Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın 2015 İlkeler Deklarasyonu Politikası	95
4.1.2. Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın Deklarasyon Sonrası İşbirliğine Yaklaşımları	99
4.2. Rönesans Barajı Meselesinde Uluslararası Aktörler ve Etkileri	105
4.2.1. ABD.....	105
4.2.2. Çin	107

4.2.3. Afrika Birliği	108
4.2.4. Birleşmiş Milletler	109
4.2.5. Nil Havzası Girişimi	110
4.3. Rönesans Barajı'nda Son Durum ve Olası Sonuçlar	111
4.4. Rönesans Barajı'nın Geleceğinde Barış ve İşbirliği	115
SONUÇ	119
KAYNAKÇA	125
ÖZGEÇMİŞ	148

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1.1. Jeopolitik Türleri	30
ŞEKİL 2.1 UNDP Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Amaçlar.....	68
ŞEKİL 2.2 Dünya Bankası'nın Sulara Yönelik Parametreleri.	70
ŞEKİL 2.3 Dünya Su Konseyi ile Bağlantılı Kuruluşlar.....	72

HARİTALAR LİSTESİ

HARİTA 1.1 Mackinder Heartland Teorisi.....	14
HARİTA 1.2 Spykman Kenar Kuşak Teorisi.....	16
HARİTA 2.1 Bölge Bazında Mevcut Su Stresi.	35
HARİTA 2.2 Bölgelere Göre Sanitasyon Sağlanmış Temiz Su Kullanma Oranları.....	37
HARİTA 2.3 Temiz Suya Erişim Oranları.	41
HARİTA 2.4 Mevcut Sınıraşan Su Kaynakları Havzaları.....	47
HARİTA 3.1 Nil Nehri'nin Jeopolitik Konumu.....	78
HARİTA 3.2 Sudan'ın Jeopolitik Konumu.	84
HARİTA 3.3 Rönesans (Hedasi) Barajı'nın Jeopolitik Konumu.	90

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
IMF	International Monetary Fund
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UN	United Nations
UNDP	United Nations Development Programme
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNICEF	United Nations International Children's Emergency Fund
WHO	World Health Organization

ÖZET

Dünya farklı coğrafi özelliklere sahip alanlara ayrılmıştır. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren insanlar ihtiyaçları doğrultusunda yerleşim yerlerini belirlemeye başlamıştır. Kimi bölgelerin stratejik öneminin ön plana çıkması, insanların var olan ihtiyaçları sebebiyle oluşan bir durumdur. Bu durumu, coğrafyanın politikleşmesinin kaynağı olarak görmek de mümkündür. Bu yüksek lisans tezinde; coğrafyanın politikleşmesinin tarihsel alt yapısı Eleştirel jeopolitik ışığında incelenmektedir. İlk olarak, eleştirel jeopolitiğin oluşumuna giden sürecin anlaşılması amaçlanmaktadır. Postyapısalcılığın ilkelerine yer verilerek, Eleştirel jeopolitiğin ortaya çıkışına etkileri incelenmektedir. Tez çerçevesinde stratejik bir kaynak olarak değerlendirilen sınıraşan sular konusu ele alınmakta, sorun haline gelmesinin sebepleri irdelenmektedir. Sınıraşan sular sorunun uluslararası, toplumsal, siyasi ve insani boyutu eleştirel jeopolitiğin varsayımları ışığında incelenmektedir. Bu yüksek lisans tezinin örnek olayı olarak “Nil Nehri” seçilerek, tarihsel arka planına dayanarak yaşanan su sorunu Eleştirel jeopolitik ışığında ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, “söylem analizi” yöntemi aktif olarak kullanılmaktadır. Mısır, Etiyopya ve Sudan’ın Nil Nehri üzerinde ön plana çıkmaları ve son yıllarda gündemde olan Rönesans (Hedasi) Barajı sebebiyle artan gerilimin müzakereler ile çözüme ulaştırılma isteği, tezin bir diğer önemli çalışma noktasını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Jeopolitik, Sınıraşan Sular, Nil Nehri, Mısır, Etiyopya.

SUMMARY
TRANSBOUNDARY WATERS ISSUE FROM CRITICAL GEOPOLITICAL
PERSPECTIVE: THE CASE OF NILE RIVER

The world is divided into areas with different geographical features. From the first periods of history, people have started to determine their settlements in accordance with their needs. The fact that the strategic importance of some regions comes to the fore is a situation caused by the existing needs of people. It is also possible to see this situation as the source of the politicization of geography. In this master's thesis, the historical background of the politicization of geography is examined in the light of critical geopolitics. First, it is aimed at understanding the process leading to the formation of critical geopolitics. The effects of Critical geopolitics on the emergence of Critical geopolitics are examined by including the principles of poststructuralism. Within the framework of the thesis, the issue of transboundary waters, which are considered as a strategic resource, is discussed and the reasons for its becoming a problem are examined. The international, social, political and humanitarian dimension of the transboundary waters problem is examined in the light of the assumptions of critical geopolitics. The case study of this master's thesis is "The Nile River" and the water problem based on its historical background is considered in the light of critical geopolitics. In this direction, the method of "discourse analysis" is actively used. The efforts of Egypt, Ethiopia and Sudan to reach a solution by increasing tension and negotiation due to the prominence of the Nile River and the Renaissance (Hedasi) Dam, which has been on the agenda in recent years, constitute another important point of study of the thesis.

Keywords: Critical Geopolitics, Transboundary Waters, Nile River, Egypt, Ethiopia.

TEŞEKKÜR

Tezimin yazım süreci boyunca kıymetli bilgi ve fikirlerini benimle paylaşan, desteklerini benden esirgemeyen ve her zaman bana yol gösteren değerli danışman hocam Doç. Dr. Senem Atvur’a teşekkür ederim. İçimdeki akademi isteğini görmemi sağlayan, gerek lisans gerekse yüksek lisans eğitimim boyunca ilmi bilgi ve yönlendirmeleriyle katkı sağlayan bir diğer değerli hocam Prof. Dr. Afşin Güngör’e teşekkür ederim. Eğitimimin devam ettiği esnada desteklerini benden esirgemeyen ve en önemlisi her zaman bana inanan sevgili babam Nebi Şimşek, annem Leyla Şimşek, ağabeyim Ozan Şimşek ve kız kardeşim Nazar Destine Şimşek’e teşekkürlerimi borç bilir, bana duydukları güven neticesinde bu çalışmanın tamamlandığını belirtmek isterim.

Beste ŞİMŞEK

ÖNSÖZ

Su meselelerinin, günümüz koşullarında küresel bir sorun haline geldiği görülmektedir. Yaygınlaşan ve dünyanın neredeyse her yerinde farklı oranlarda olan su yetersizliği, gün geçtikçe olumsuz boyutlara ulaşmaktadır. Uluslararası sistemde ise, su problemlerinin oluşturduğu kaygılar birçok etmenle birleşerek bir sınıraşan sorunu oluşturabilmektedir. Birden fazla ülkenin sınırlarından geçen ve ortak kullanıma uygun su kaynaklarının paylaşımı ve kullanım şekilleriyle bağlantılı olan sınıraşan su kaynakları, kıyıdaş ülkeler arasında sorunlara sebebiyet verebilmektedir.

Bu çalışmada, bir sınıraşan su sorunu olarak Nil Nehri, temel konuyu oluşturmaktadır. Nil Nehri'nin tarihsel çerçevesine değinilerek, havzadaki güncel sınıraşan su sorunun nedenleri ve gidişatı analiz edilmektedir. Analizin teorik yaklaşımı, Eleştirel jeopolitik olmakta ve ilk olarak Eleştirel jeopolitiğe giden süreçte jeopolitiğin temelleri incelenmektedir. Akabinde, yaklaşımın savunduğu fikir ve yöntemler ile Nil Nehri meselesi ele alınmaktadır. Nil Nehri özelinde Rönesans (Hedasi) Barajı, tezin ana problematiği olarak seçilmiştir. Bu doğrultuda, kıyıdaş devletler arasındaki ilişkiler, politika değişiklikleri Rönesans Barajı merkeze alınarak irdelenmektedir.

Su hakkı ve temiz suya erişim çok önemli iki kavram iken, özellikle Afrika kıtasında yaşayan kişilerin su kullanım oranlarının düşüklüğü sorunların büyümesini de beraberinde getirmektedir. Yetersiz su kaynakları ve var olan kaynakların da hakkaniyetten uzak bir şekilde kullanılması durumu kötüleştirmektedir. Çalışmada üzerinde durulan bir diğer nokta, uluslararası hukukun gerekliliği ve bağlantılı olarak adil kullanımın sağlanmasını sağlayacak işbirliği ortamının kurulmasının elzem olduğudur. Nitekim, kıyıdaş ülkeler için hayati öneme sahip olan Nil Nehri'nin, bir insan hakkı olan su hakkının yerine getirilmesi için kıyıdaş ülkeler arasında eşit ve yeterli oranlarda kullanımının sağlanması gerekmektedir. Çalışmanın bakış açısı bu çerçevede kurularak, nehrin geçmişi ve geleceği incelenmektedir.

Nil Nehri meselesinde, sınıraşan su sorununun çözümü temelinde öne çıkan Mısır, Sudan ve Etiyopya etrafında Rönesans Barajı gelişmeleri ele alınmaktadır. Bu sayede, sorunun kökeninin de ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Aynı zamanda, üç ülkenin soruna yaklaşımlarının en güzel göstergesi olan iktidar açıklamaları, söylem analizi ile irdelenmektedir. Burada amaç, ülkelerin politikalarının ardındaki nedenlerin ve doğrudan ilişkilerini nasıl etkilediğinin anlaşılmasını sağlamaktır. Güncel ve önemli bir sınıraşan su sorunu olan Nil Nehri meselesinin kıyıdaş ülkelerin müzakereleri, işbirliğine dönük olan söylemlerine karşın henüz bir sonuca ulaşılmaması ele alınarak, sorunun uluslararası

boyutlara taşınması açıklanmaktadır. Burada vurgulanmak istenen, uluslararası aktörlerin Rönesans Barajı krizinin çözümü için neler yaptıkları ve ne derecede yeterli olduğudur. Su kaynaklarının yetersizliği, geçmişten gelen adil olmayan düzenin yerleşikliği, güç-çıkarcı parametreleri gibi etmenler sebebiyle su sorunlarının bir savaş nedeni olup olmayacağı yıllardır tartışılmaktadır. Bu sebeple çalışma, Nil Nehri özelinde Rönesans Barajı sorununu ön plana çıkan kıyıdaş ülkelerin soruna yaklaşımlarını Eleştirel jeopolitik perspektifinden ele almaktadır. Geleneksel olarak düşünülen, her uyumsuzluğun tarafları savaşa sürükleyeceği algısı bir kenara koyularak toplumsal, sosyopolitik, kültürel ve insani değerlerin mevcut önem ve etkisine vurgu yapılmakta bağlantılı olarak da Rönesans Barajı krizinin işbirliği zemininde de çözülmeye uygun bir mesele olduğu açıklanmaya çalışılmaktadır.

GİRİŞ

Su, canlı yaşamının devamının sağlanması için temel ve zorunlu bir ihtiyaçtır. Canlı yaşamının sürdürülebilirliği sebebiyle ana unsur olan su, insanlar için temel ve zorunlu bir haktır. Nitekim, su kaynaklarının tükenebilir nitelikte olması ve kıt kaynak halinde bulunması tehlike arz etmektedir. Temiz ve güvenli su rezervlerine erişim noktasında ise gün geçtikçe sorunların arttığı herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Su sorununun uluslararası boyutlara ulaşmasının ve ülkeleri karşı karşıya getirmesinin en önemli sebebi ise sınıraşan su kaynaklarıdır. Sınıraşan sular, mevcut kaynaklara kıyıdaş olan devletler arasında ortak kullanım alanı iken aynı zamanda rakip-çıkar ikileminin de yaşanmasını kolaylaştırmaktadır.

Sınıraşan sular sorunu, güncel ve gün geçtikçe boyutlarının artabileceği bir konudur. Dünya genelinde kullanılabilir tatlı su kaynaklarının yetersizliği ve mevcut kaynakların yanlış kullanımı sebebiyle sınıraşan sular özellikle kıyıdaş devletler arasında bir çekişme unsuru haline gelmektedir. Her bireyin suya erişim ve kullanma hakkı vardır fakat gerçekten her birey yeterli su kullanım oranına sahip değildir. Bu noktada, etkisiz devlet kurum ve kuruluşları sorumluluk sahibi unsurlardır. Eksik ve yetersiz uygulamaların olması temiz suya erişemeyen bölgelerde insan trajedilerinin yaşanmasına neden olmaktadır.

Afrika, su kıtlığının yaşandığı, insanların temiz suya erişemediği ve bu sebeple kritik hastalıklarla mücadele ettiği bir kıtadır. Öncelikle, kıtanın neredeyse her ülkesinin az gelişmiş ülke kategorisinde yer alması, bahse konu olan trajedi ve mücadelenin kökenini oluşturmaktadır. Sağlık, ekonomi, idari yapı gibi bir ülkeyi yaşanabilir kılan alanlardaki mevcut eksiklikler doğrudan insan yaşamını etkileyen konular olmakta, Afrika'da yaşanan geri kalmışlık etkisini pek tabii su meselesinde de göstermektedir.

Dünya geneline yayılan bir su sorunu olmakla birlikte temiz ve yeterli su kullanım konusunda en sıkıntılı bölgenin Afrika kıtası olduğu, Birleşmiş Milletler verileriyle de netleşmektedir. Su kaynakları yalnızca içme suyu olarak değil aynı zamanda ülkelerin üretim kanallarında da aktif olarak kullanıldığı için, su kıtlığının yirmi birinci yüzyılın ortalarında tarım faaliyetlerini derinden etkileyeceği belirtilmektedir. Bu durumun bir diğer sonucu da tahmin edileceği gibi az gelişmiş kesimlere yansımalarının daha büyük olacağıdır (Euronews, 2019).

Afrika'da ülkelerin su sıkıntısı yaşamasına karşın bu konudaki en önemli mesele sınıraşan sularda cereyan etmektedir. Bölgenin en önemli su kaynağı olan Nil Nehri'ne kıyıdaş ülkeler, tamamen bağımlı oldukları nehir kaynağına yaşamın devamı aynı zamanda

mevcut düzenin sürdürülebilirliği için ihtiyaç duymaktadır. Nitekim, bir sınıraşan sular sorunu olarak Nil Nehri'nin son yıllarda daha fazla gündeme taşındığı gözlenmektedir. Gündeme taşınmasının esas nedeninin ise, tezin ana konusu olan Rönesans (Hedasi) Barajı olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Tezin örneklemini olan Nil Nehri, nehirdeki yerleşmiş düzen ve dengeleri değiştirebilecek etkiye sahip olan Rönesans Barajı odağında, birçok yönden incelenebilmektedir. İlk olarak, tarihsel olarak incelenmesi, güncel gelişmelerin anlaşılmasını ve analiz edilmesini kolaylaştırmaktadır. Rönesans Barajı'nın yapılması kararından günümüze kadar geçen süreç, bir sınıraşan su meselesi olarak ele alınmakta, Eleştirel jeopolitik yaklaşımıyla incelenmektedir.

Tezin ilerlemesinde ve konu bütünlüğünün sağlanmasındaki teorik çerçeve, Eleştirel jeopolitik ile oluşturulmaktadır. Eleştirel jeopolitik'in literatüre kazandırdığı temel argümanlar ışığında, Nil Nehri'ne tarihsel ve güncel açıdan bakmak, sınıraşan sular sorunlarına yönelik yeni aynı zamanda farklı bir bakış açısı oluşturmak amaçlanmaktadır. Bu yönde, Eleştirel jeopolitiğe giden süreç irdelenerek, jeopolitiğin kökenleri ele alınmaktadır. İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş Döneminde Klasik jeopolitiğin yaygın ve etkili olduğu açıklanmaktadır. Uluslararası sistemin yeni bir düzene evrilmeye başlaması ve küreselleşme yansımalarıyla birlikte eleştirel bakışın kurulması sürecine girildiği belirtilmektedir. Klasik jeopolitik ve teorisyenlerinin fikir ve yaklaşımları tanımlanmakta, sonrasında eleştirel yaklaşımların ne şekilde oluşturulduğu incelenmektedir. Buradaki temel amaç; Eleştirel jeopolitiğin hangi şartların hakim olduğu bir düzene karşı şekillendiğinin anlaşılmasını sağlamaktır. Eleştirel jeopolitik açıklanırken, yaklaşımın en önemli isimlerinden olan Tuathail ve Dalby'nin fikirleri referans alınmaktadır. Öte yandan Eleştirel jeopolitik, politikalarda sadece siyasi, ekonomik ve diplomatik çıkarlarının olmadığını öne sürerek, farklı unsurların da benzer şekilde jeopolitiği etkilediğini savunmaktadır. Klasik jeopolitiğe yönelik ilk eleştiri budur.

Michel Foucault'nun ortaya koyduğu söylem analizi kavramı ve Eleştirel jeopolitiğin oluşmasındaki yansımaları incelenerek, tezin sorunsalı olan sınıraşan sular üzerinde egemenlik temelinde ve Klasik jeopolitik çerçevesinde şekillenen, sınıraşan suların çatışma ile birlikte anılmasına neden olan politikalar ve söylemler eleştirel bir perspektifle ele alınacaktır. Rönesans Barajı örneğinde, Nil Nehri'nin en önemli kıyıdaş ülkelerinden olan ve baraj inşasından –olumlu ya da olumsuz- doğrudan etkilenecek olan Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın iktidar söylemlerinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu şekilde, Eleştirel jeopolitik perspektifinden Rönesans Barajı ele alınırken, diğer yandan da söylem analizi ve Eleştirel

jeopolitiğin alt türleri sayılabilecek olan Popüler, Pratik ve Resmi jeopolitiğin öngördüğü fikirler ışığında Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın Nil Nehri politikalarının mercek altına alınması hedeflenmektedir. Çalışmada ayrıntılı bir literatür taraması yapılmıştır. Tez çalışması nitel araştırma yöntemlerinden yararlı olsa da durum analizi bağlamında nicel araştırma yöntemleri ile elde edilmiş sayısal veriler de kullanılmıştır.

Özellikle 2010 yılı ve sonrası üç ülkenin Nil Nehri politikaları incelendiğinde, politikaların netleşmesini ve kamuoyunda kabul edilip yerleşmesini sağlayan faktörün söylemler olduğu görülmektedir. Bağlantılı olarak söylem analizinin, tarafların kısa vadede değişebilen tutumlarının yansımalarının direkt şekilde görülmesini sağlayacağını ifade etmek gerekmektedir. Eleştirel jeopolitiğin tezin teorik yaklaşımı olarak belirlenmesindeki en önemli nedenlerinden biri de politikaların doğrudan yansıması olan söylemlerin nasıl bir etki yarattığı ayrıca hangi unsurlardan etkilenilerek oluşturulduğunun ortaya çıkarılmasıdır.

Su sorunlarını konu alan literatür incelendiğinde, konuya yaklaşıma yönelik olarak ağırlıklı teorik çerçevenin klasik, geleneksel ana akım teorilerle oluşturulduğu görülmektedir. Eleştirel jeopolitik bakış açısıyla oluşturulan çalışmalar bulunmakla birlikte literatürde daha fazla yer edinmesi gerektiği düşünülerek, tezin bu şekilde bir katkı sağlayacağı umulmaktadır. Ayrıca, bir sınırı aşan su sorunu olarak Nil Nehri, güncel bir sorun olmasına karşın henüz çözüme kavuşturulmaması sebebiyle önemini korumaktadır. Bu nedenle, güncel ve barışçıl yollarla çözülmeye müsait bir sorunun toplumsal değerler gözetilerek incelenmesi, işbirliğini destekler nitelikte bilimsel argümanlar ile desteklenmesi diğer önemsenen noktadır.

Sorunun çözümüne giden sürecin nasıl devam etmesi gerektiği ise, uluslararası hukuk, toplum, insan hakları, ortak hareket etme ve işbirliğinin ülkeler için en uygun çözüm araçları olduğunun göz önüne alınması ile belirginleşecektir. Rönesans Barajı'nın henüz faaliyete geçmemesine rağmen, bölgede yarattığı değişim ile birlikte Mısır'ın kırılmaya başlayan baskınlığına karşın Etiyopya'nın güç kazanması ve baraj sayesinde gelişmişlik açısından önemli bir yol katedecek olması incelenen diğer konulardır. Tarafların isteklerinin baskınlığı sebebiyle anlaşmaya varma sürecinin uzamasında söylemlerin önemi ön plana çıkarılarak, sonuç olarak Rönesans Barajı meselesinin geleceği hakkında çıkarımlarda bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

JEOPOLİTİĞİN DÖNÜŞÜMÜ

Jeopolitiği, son yüzyılda ülkelerin güç-çıkarcı asimetrisindeki en önemli faktörlerden olduğu gözlenmektedir. Jeopolitik denildiğinde direkt akla gelen coğrafya-siyaset ilişkisinin yansımaları farklı boyutlarda olmaktadır. Bir teorik yaklaşım halini alarak bilimsel çerçeveye sahip olan jeopolitiği iki ana döneme ayırmak mümkündür. Klasik ve Eleştirel jeopolitik bu kısımları oluşturmakta fakat birbirinden keskin çizgilerle ayrılmaktadır. Jeopolitiğin kökenlerinin ve geldiği noktanın anlaşılması için detaylıca incelenmesi gerekmektedir.

1.1. Jeopolitiğin Kökenleri

Coğrafya, içerisinde birçok unsuru barındırmaktadır. Bu unsurlar ilk olarak bitki örtüsü, dağ ve ova yapıları, coğrafi konum, coğrafi yapı gibi fiziki özellikler ile tanımlanabilmektedir. Bir ülkenin fiziki sınırları ise tamamen ülkenin bulunduğu coğrafyaya bağlıdır. Bu sebeple, gerek iç gerekse dış politikada, ülkelerin varlıklarını sürdürme mücadelelerinde coğrafi özellikler önem arz etmektedir (Yılmaz, 2015: 1).

Jeopolitik, yüzyıllar boyunca ve farklı tarihsel zaman dilimlerinde kavramsal olarak kullanılsa da, içeriği üzerinde önemle durulan bir konu olmuştur. Coğrafi koşulların siyasi düzen ile bağlantısının kurulmasının ilk aşamalarında Aristoteles, Sun-Tzu gibi Antik dönem düşünürleri, sonrasında Hegel, Kant gibi Aydınlanma dönemi düşünürleri rol oynarken, 19. yüzyılda jeopolitik kavramının ortaya çıktığı bilinmektedir (Özey, 2019: 2). Jeopolitiğin temellerini netleştirmesini sağlayan unsurlardan birinin Vestfalya Barışı olduğu bilinirken, coğrafi konumun siyaset ve siyaset yapıcılar üzerindeki rolü netleşmeye başlamıştır. Bu doğrultuda, etnik ve siyasi etmenler de dikkate alınarak toplumların elverişli topraklara yönelim süreci başlamıştır (Retaillé, 2002: 24). Jeopolitik bilimsel yönünü kazanmadan önce coğrafyanın politikleştiği iktidarların dikkat ettiği bir unsur olduğu ve coğrafi özellikler dikkate alınarak farklı ülkelere yönelik siyasi hamlelerin gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu doğrultuda, fiziki coğrafya koşullarının bir ülkenin varoluşunda ne derece önemli olduğu açıkça belli olmaya başlamıştır (İşcan, 2004: 49).

Jeopolitik bir disiplin haline gelmeden önce de coğrafya-siyaset ilişkisi süregelmekteydi. Yirminci yüzyıl öncesi döneme tekabül eden bu etkileşim sürecinde siyasi coğrafya belirginleşmiş ve devlet çıkarları yararına kullanılmıştır. Devletlerarası rekabet durumunda coğrafyanın belirleyici etkisi zamanla jeopolitiğin önem kazanmasını sağlamıştır (Agnew, 2017: 1).

Coğrafya ve siyaset ilişkisinin bilimsel bir terim haline gelerek kavramlaşması ise yirminci yüzyılın ilk yıllarında gerçekleşmiştir. Jeopolitiğin isim babası olan Johan Rudolf Kjellén'in bu alanda çalışmasının temel kaynağı Rus gücünün yayılımına karşı olmasından ileri gelmektedir. Kjellén, devlet yapısının sadece somut olarak nitelendirilebilen coğrafi sınırlardan ibaret olmadığını soyut etmenler olarak sosyal, toplumsal, etnik yapılar ve ekonominin de var olduğunu ortaya koymuştur (Boniface, 2018: 15).

Güç mekanizmaları ile birlikte bölgelerde orantısız durumda bulunan etmenler toprağın önemini arttırarak, coğrafyanın ön plana çıkmasına yol açmıştır. Siyasi yönelimlerin coğrafya üzerindeki belirginleşmiş konumu ise jeopolitiğin bir bilim dalı haline gelmesini kolaylaştırmıştır (Atay, 2016: 145). Zaman geçtikçe jeopolitik, hayatın her aşamasında kendine yer bulmaya ve teknolojinin getirileri ile birlikte haber kaynaklarından devlet yapılanmalarına kadar birçok noktada kendisinden söz ettirmeye başlamıştır. Toplumsal, kültürel, siyasi mekanizmaların kararları, politik ve mekan odaklı konular gibi güç etrafında değişen durumların anlaşılmasında da jeopolitik önemli bir unsur olmuştur. Bu sebeple tek bir konuyla sınırlı kalmamaktadır. Jeopolitik içinde ele alınan konuların, tarihsel bir araştırma yapıldığında yüzyıllar öncesinde bile var olduğunu görmek mümkündür (Cowen ve Smith, 2009: 22-23). Bu durum Aristoteles, Jean Bodin gibi düşünürlerin yaşadığı dönemler için de geçerlidir. Antik dönemde Aristo; coğrafi özellikler, doğal koşullar üzerinde dururken, toplulukların ortak bilince ulaşmasının önemini vurgulamıştır. Esasen, bu durum jeopolitiğin bir disiplin haline gelmeden önceki evrelerinin anlaşılmasını sağlayarak ilerleyen süreçlerde diğer bilim insanlarına öncü olduğunu göstermektedir (D.Kristof, 1960: 17).

Jeopolitiğin ne olduğu üzerine ise tek bir yargı mevcut olmamakla birlikte bilim insanlarının farklı bakış açıları ile farklı açıklamalar getirdikleri; fakat genel itibariyle somut ve soyut boyutunun olduğu kabul edilmektedir. Jeopolitiğin somut niteliklerini coğrafi özellikler, soyut niteliklerini ise siyasi etmenler olarak açıklamak yanlış olmayacaktır. Bahsi geçen iki unsur ise sabit ve sabit olmayan unsurlar olarak değişebilmektedir. Jeopolitiğin ulusların coğrafi düzeninin siyasetleriyle olan bağlantısıyla ilişkili olduğunu ayrıca bu yöne ağırlık verdiğini söylemek mümkündür (Yılmaz, 2015: 3).

Jeopolitik gerek içeriği gerek kullanımı dolayısıyla farklı durumlarla özdeşleştirilmeye başlanmış, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarıyla bağlantılı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ve bu alanlara yönelik egemen olma yarışı daha sonraki dönemlerde ise Alman ideolojik yapısının kontrolsüz gidişatı jeopolitiğe bakışları değiştirmiştir (Tezkan ve Taşar, 2013: 17). Değişimin gerçekleştiği zaman dilimi ise İkinci Dünya Savaşı olmuştur. Savaş öncesi ve sonrasında jeopolitiğe ilgi bariz bir farklılık

göstermiştir. Savaş öncesinde Amerikan, Fransız ve Alman bilim insanları jeopolitik çalışmalar sürdürürken, savaş sonrasında Alman yenilgisi akabinde farklı çevrelerin de jeopolitikten uzaklaşmasının zemini oluşmuştur (Hepple, 1986: 22).

Jeopolitiğe ilginin azalması durumunu iki temel sebebe bağlamak mümkündür. Birincisi, Fransız ideolojik yapısının jeopolitikte etkisi ikincisi ise pek tabii Hitler Almanyasının jeopolitiği benimsemiş tutumudur¹. Fransızların 1800’lü yıllarda coğrafya ve siyaset ile ilgilerinin artması ve coğrafi yayılmanın hak olarak görülmesi o dönemde jeopolitik üzerine çalışan bilim insanlarını etkilemiştir (Boniface, 2018: 24).

Alman dış politikasının saldırgan bir seyir izlemeye başlaması, ideolojik bakış açısı ve coğrafyaya yönelik duyulmaya başlayan yoğun aidiyet duygusu yıllar boyunca olumsuz bir durumu beraberinde getirmiştir. Almanya’nın jeopolitik tutumunun sertleşmesi ile birlikte, 1919 yılında yürürlüğe giren Versay Anlaşması’nda beyan edilen Alman sorumluluğunun yerine getirilmediğini görmek mümkündür. Bu durum, Nazi Almanya’sının coğrafi genişleme arzusunun saldırganlık temelinde gerçekleştirilmek istenmesi ve net olarak ortaya konulmasından kaynaklanmıştır (Bowman, 1942: 648). Bu sebeple, İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda jeopolitiğe yönelik mesafeli bir yaklaşım söz konusu olmuştur. Her ne kadar bu dönemde jeopolitik kavramsal açıdan Hitler Almanya’sı ile özdeşleşse de Nazizm’in bitişi jeopolitiğin sonunu getirmediği gibi, jeopolitiğe yönelik çekimserliğin sınırlı bir döneme indirildiği görülmektedir (Hepple, 1986: 23).

İkinci Dünya Savaşı’nın etkileriyle birlikte ABD ve SSCB dolayısıyla ülkeler iki blok arasında gruplaşmayla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, jeopolitik bakışı da etkileyerek kutupların bağlı olduğu teorik çerçevede ilerlemeye neden olmuştur. Jeopolitiğin kazandığı farklı perspektif temelinde iki hegemon gücün ideolojileri kendilerine yer bulmuştur (Agnew, 2017: 6). Soğuk Savaşın ilerleyen yıllarında uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeler jeopolitiğe olan olumsuz yaklaşımların azalmasını kolaylaştırmıştır; jeostrateji kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya sistemi iki hegemon aktör ile kutuplaşmışken, süreç ilerledikçe ekonomide yaşanan düzensizlikler, petrol krizleri, milliyetçiliğin körüklenmesi gibi olgular var olan kutuplaşmayı genişletmiş ve etkili farklı aktörler oluşmaya başlamıştır. Bu tür durumların yaşanmaya başlamasının akabinde jeopolitiğin Nazi Almanya’sı ile özdeşleşmiş konumu ortadan kalkmaya başlamıştır (Hepple, 1986: 24-25).

¹ Haushoffer’in Ratzel’in organik devlet yaklaşımını temel alarak öne sürdüğü “hayat sahası” (lebensraum) yaklaşımı ve bu yaklaşımın doğrudan etkilerinin Nazilerin yayılmacı politikasını meşrulaştırmak için kullanıldığı bilinmektedir.

Coğrafya her devlet için önemli bir unsur olmakla birlikte devletlerin üzerinde yüzyıllar boyunca var olmuş bir geçmişin bulunduğunu göz ardı etmemek gerekir. Bu durum, dış politikanın belirlenmesinde tek tip metot ve yöntemlerin uygulanmamasının da nedeni olmaktadır. Devletlerin coğrafi koşullara ek olarak, birbirlerinden ayrılan geçmişleri ile hareket etmeleri jeopolitik yönden de ayrılmasına sebebiyet vermektedir (Tezkan ve Taşar, 2013: 18).

Bir disiplin olarak jeopolitik birden çok tanımlama ile açıklanabilmektedir. İki kıstas bahsi geçen tanımlamaları da şekillendirmektedir. Birincisi, her devlet iktidarının jeopolitiğin yönlendiricisi olabileceği, ikincisi ise jeopolitiğin coğrafi bölgeler ile birlikte toplumların da belirli ideolojik, etnik, siyasi farklılık gibi değişkenler ile birlikte nitelendirilmesi olmaktadır. Bu nitelendirilmeler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki kutuplu dünyada kendine daha fazla yer bulmuştur. Yakın geçmişte ise çıkarlar etrafında şekillenen coğrafi hakimiyet alanını artırma çabaları özellikle Orta Asya, Orta Doğu gibi bölgelerde demokrasi, özgürlük gibi “iyimser” niyetler taşıdığı dile getirilerek uygulamaya geçirilmeye çalışılmıştır (Flint, 2006: 13).

Jeopolitiğin ne olduğu üzerine düşünüldüğünde tüm etmenlere rağmen bir disiplin olarak bağımsız olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Jeopolitik hem kendi içerisinde orijinal iken hem de mevcut düzende baskın ve etkili olan unsurlarla ilişki içerisinde. Bu sebeple, her dönemde etkili olan coğrafi, etnik ve siyasi konuların değerlendirilmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır (Retaillé, Kış 2002: 25). Her devletin politikalarını oluşturan yetkili kişi ve kurumları bulunmakta ve bu mercilerin algılarını etkileyen unsurların varlığı bilinmektedir. Coğrafi şartlar oluşturulan politikaların içeriğinde yer alırken izlenen politik hareketler ise yetkili mercilerin amaçları olarak görülmektedir. Jeopolitik hem coğrafi hem de siyasi olarak politikalarda etkisini sürdürürken diğer yandan devletin diğer unsurları ile birlikte bir etkileşim yaratmaktadır (Sloan ve Gray, 1999: 2-3).

Mevcut gündem konularının anlaşılması ve değerlendirilmesinde büyük resme bakmaya çalışmak jeopolitiğin bir diğer katkısıdır. Bu sayede farklı haritalar ile analizlerin yapılması, Dünya’nın sadece birkaç bölgeden sınırlı olarak algılanmasının da önüne geçmeye yardımcı olmuştur. Ayrıca, farklı jeopolitik ve jeostratejik bakış açılarının neden-sonuç ilişkisi üzerine düşünmenin kolaylaşmasının yolunu oluşturmuştur (D.Kristof, 1960: 20).

Coğrafi özellik ve şartlar ile derinden alakalı olduğu görünen jeopolitiğin, bir bilimsel disiplini haline dönüşmesi, devletlerin coğrafya-siyaset ilişkisi üzerinden ilerlemesiyle devam etmiştir. Bu ilerleyiş kaos ve kargaşa ortamının süregeldiği zamanlarda da devam ederek jeopolitiğin klasik dönemini meydana getirmiş, belirli bir süre boyunca jeopolitik egemen ve

baskın aktörlerin güçsüzlere yönelik hakimiyet kurma arayışı olarak algılanmıştır (Flint, 2006: 17).

Jeopolitiği etkileyen ve jeopolitiğin bağlantılı olduğu birçok alan olduğunu söylemek mümkündür. Toplum, coğrafi konum, fiziki ve politik coğrafya, sosyo-politika, finans, ordu, adalet ve hukuk sistemi gibi farklı disiplinlerin kaynakları ile şekillenmekte ve sürekli olarak farklı yönleriyle karşılıklı etkileşimde bulunmaktadır (Özey, 2019: 10-12). Jeopolitiğin temelleri belirlendiği zaman dilimlerinde ise farklı bakış açılarıyla bağlantılı olarak ayrılmalar gerçekleşmiştir. Jeopolitik söz konusu olduğunda 20.yüzyılın son çeyreğine kadar olan dönemde hakim olan düşüncenin Klasik jeopolitik adı altında var olduğunu söylemek mümkündür.

1.2. Klasik Jeopolitik

Jeopolitiğin konu edindiği hususlara toplulukların yüzyıllardır önem verdiği bilinmekte, dış politikaya yönelik kararların coğrafya ile bağlantılı olarak alındığı görülmektedir. Bu çerçevede, yaklaşık son beş yüzyıldır bahsi geçen bağlantının süregeldiği bilinmekte ve Jean Bodin, Montesquieu, Karl Marx gibi bilim insanlarının söz konusu ilişkinin varlığını kabul ederek üzerine çalışmış olmaları en büyük göstergelerden olmaktadır (Tezkan ve Taşar, 2013: 27).

Jeopolitik bir bilim dalı haline gelmeye başlarken ilk esnada ulus-devlet, güç, çıkar, hegemonya gibi kavramlar etrafında şekillenmiştir. Bu kavramlar Uluslararası İlişkiler teorilerinden realizmi çağrıştırmakla birlikte, jeopolitiğin temelinde de var olduğu görülmektedir. Klasik jeopolitik üzerine yürütülen çalışmalar ise farklı farklı yaklaşımlar ile sürdürülmekte, İngiliz, Alman ve Amerikanlı bilim insanlarının jeopolitiğe yönelik çalışmaları farklı perspektifler oluşturmaktadır (Taban, 2013: 22).

Jeopolitiğin oluşmasıyla birlikte varlığını sürdürmeye başlayan Klasik jeopolitik'in temel anlamda üzerinde durduğu noktanın devlet sistemi ve işleyişi olduğu görülmektedir. Tarihte Klasik jeopolitik'i savunan Ratzel, Mahan, Mackinder gibi isimlerin yaptıkları teorik çalışmaların mensubu oldukları devletlerin çıkarlarının maksimizasyonuna ve güçlenmelerine yönelik olduğunu görmek mümkündür. 19. yüzyılın sonlarından itibaren İkinci Dünya Savaşı yıllarını da kapsayarak etkin olan Klasik jeopolitik, o süreçteki dünya sistemine uygun olarak sınırların genişlemesi, hakimiyet ve hegemon olabilme hedeflerinin coğrafya ile bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur (Yeşiltaş, 2017: 352-353). Ayrıca, Klasik jeopolitiğin devletin yetkili idarelerinin tutum ve hamlelerinin şekillenmesindeki katkısı da bilinmektedir. Bu durum, coğrafyanın ulus-devlet yönetiminde net ve değişmez yere sahip olduğunun

anlaşılmasını kolaylaştırmakta, var olan siyasi unsurların netliğe kavuşmasını sağlamaktadır. Klasik jeopolitiğin devletleri siyasi ve stratejik yönden etki altına aldığı bilinse de bu jeopolitik türün doğrudan bir politika oluşumu olmadığını söylemek mümkündür (Özey, 2019: 14-15).

Uluslararası ortamda endüstriyel gelişimin artmaya başlaması ve ülkelerin daha fazla kaynağa ihtiyaç duyması ve bu nedenle daha geniş coğrafi alana hakim olma hırasına sahip olmaları özellikle Avrupa’da kendini göstermeye başlamıştır. Ekonomik sebeplere dayanarak sınırların genişlemesi ve hegemon olma çabaları jeopolitiğin bilimsel temellerinin atılmasına da zemin hazırlamıştır (Demiray ve İşcan, 2008:147).

Klasik jeopolitik üzerine Mahan, Ratzel, Haushofer, Mackinder, Kjellén gibi farklı ekollerden bilim insanlarının farklı veriler ortaya koyduğu görülmüştür. Jeopolitiğin ise ne olduğu üzerine net ve tek bir tanımının olmadığı kabul edilmekle birlikte Nazizm sebebiyle Alman jeopolitikçilerin özellikle 20. yüzyılın ortalarında jeopolitik üzerinde bıraktıkları duruş uzun bir süre devam etmiştir. Bu durumun değiştirilmesine yönelik farklı jeopolitikçiler çalışmalar yürütmüş özellikle Isaiah Bowman ve Nicholas Spykman’ın yeni bir bakış açısı oluşturma istekleri öne çıkmıştır (Mamadouh, 1998: 237-238).

Coğrafyanın siyasileşmesi, devlet meselelerinde temel ve değişmez öneme sahip olması ise coğrafi parametreler üzerinde daha fazla bilimsel ve akademik çalışmaların yapılmasına neden olmuştur. Coğrafya-siyaset ilişkisine yaklaşımlar mensubu olunan devlet sistemi, etnik yapı, sosyo-kültürel ve ekonomik düzen gibi koşullar bağlamında farklılık gösterebilmektedir. Bu bağlamda, jeopolitiğin bilimsel bir alan haline gelmesiyle birlikte bu alanda çalışmış önemli bilim insanlarının ortaya koydukları teorilerin farklı başlıklar halinde açıklanması klasik jeopolitiğin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

1.2.1. Ratzel ve Devlet Anlayışı

Alman bilim insanı Ratzel, coğrafya-siyaset ilişkisini incelenmesi ve bu yönde farklı bir teorik yaklaşım kazandırmasıyla bilinmektedir. Ratzel, devletlerin hegemonik ayrıca sömürge bilinciyle topraklarını genişletme çabalarını doğru kabul etmiş ve zaman içerisinde bilinen “organik devlet” teorisini oluşturmuştur. Bu teorinin temelinde ise Darwinizm bilincinin yattığını görmek mümkündür (Flint ve Taylor, 2014: 2).

Her canlının doğada yaşamını sürdürebilmek ve hayatta kalabilmek için bir yer edinme çabası içinde olduğu savıyla beraber Darwin’in evrim teorisinden etkilenen Ratzel bu savı Alman ulus-devletine uyarlamıştır. Alman politik yapısına “Lebensraum” kavramı ile

yeni bir bakış getirerek, devletlerin doğadaki varlıklarının korunması için coğrafi sınırlarının genişlemesi gerektiği olağan bir durum olarak kabul edilmiştir (Bassin, 1987: 477).

Ratzel Alman siyasetinde ön plana çıkmış en önemli şahsiyetlerden biri olarak görülmektedir. Ratzel'in askeri görevlerinin bulunması ve coğrafya üzerine yaptığı bilimsel çalışmalar doğrultusunda özellikle Nazizm döneminde etkili olmayı başarmıştır. Rudolf Hess ile olan tanışıklığı jeopolitik fikirlerinin Hitlere ulaşmasında ayrıca Nazi politikasını şekillendirmesinde köprü görevini görmüştür (Heske, 1987: 135).

Ratzel'in ortaya koyduğu argümanlar Alman siyasetinin özellikle Hitler politikasını da etkileyecek şekilde jeopolitiğin kökenlerinde yer almıştır. Ratzel'e göre, ulus-devletlerin toprak kazanma ve coğrafi genişleme istekleri güvenli alanlarını ve varlıklarını koruma isteklerinden kaynaklanmakla birlikte bu durumun devamlı bir tutum haline gelmesi kabul edilebilir görülmektedir (Yeşiltaş, 2017: 353). Bowman'a (1942: 655-656) göre ise, Ratzel'in organik devlet teorisi ve sürekli olarak coğrafi sınırları genişletme fikri Hitler döneminde Alman halkının sahip olduğu ideolojik yapı ve düşüncesine uygunluğu dolayısıyla tam da ihtiyaç duyulan alanı doldurarak benimsenmiştir. Esasen, Ratzel'in teorik bakışının ilk yıllarında gereken profesyonellik ve doğrusallığın bulunmadığını dile getirmiştir.

Ratzel, jeopolitik olarak devlet yapı ve sistemine farklı bir bakış açısı kazandırmış, her devletin birer canlıdan farksız olduğunu bu doğrultuda bir başlangıçlarının ve elbette bir bitişlerinin olduğunu öne sürmüştür. Ona göre, devletler başlangıçları itibariyle güç kazanmak ve etkin kalabilmek adına sürekli olarak coğrafi kazanımlar elde etmekle mükelleftir. Devletlerin var oldukları coğrafi alanlarını genişletmelerinin egemenliklerini korumalarını sağladığını ve bu döngü kırıldığında ise devletlerin sonunun geldiğini öngörmektedir (Yatin, 2009: 45-46).

Ratzel'in oluşturduğu organik yaşam alanı anlamı taşıyan Lebensraum kavramı İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki mevcut Alman politikasında yoğun şekilde etkisini göstermiştir. Var olan politikaların geri planında yer alan bu kavramın, en öne çıkan teorik yaklaşımlardan olduğu görülmekte özellikle savaş sonrası yıllara kadar Alman stratejisi ve politik tavrının ise birebir etkisi altında oluşturulduğu anlaşılmaktadır (Smith, 1980: 51).

1.2.2. Mahan ve Deniz Hakimiyet Teorisi

Jeopolitiğin bilimselleşmesi ve teorik perspektif halini almasıyla birlikte yaşanmaya başlanmış klasik döneme adını kalın harflerle yazdırmış isimlerden olan Mahan, Mackinder ve Spykman aynı perspektiften farklı çıkarımlarda bulunmuşlardır. Bu isimler net ve gerçekçi

şekilde devleti merkeze alarak jeopolitik teoriler öne sürmüş ve jeopolitiğin temellerini oluşturmuşlardır (Wu, 2018: 790).

Alfred Thayer Mahan genel anlamda bir devletin uluslararası sistemde hangi koşullarla birlikte diğer devletler üzerinde hegemon ve birincil güç haline gelebileceği üzerinde çalışmıştır. Bununla bağlantılı olarak yaptığı çalışmalarda kara ve deniz gücünü mukayese ederek deniz gücünün baskınlığını ortaya çıkarmıştır. Mahan'a göre, bir devlet ticari çıkarlarının da gerçekleşmesi için deniz gücünü korumalı ve sürdürmelidir. Bir Amerikan denizci olan Mahan, oluşturduğu teoriyle pek tabii Amerika'nın hegemon olabilmesini sağlayacak koşulları açıklamıştır (İşcan, Yaz 2004: 64-65).

Mahan, denizlerin aktif kullanımının yararına değinirken kara kullanımları ile karşılaştırma yaparak, deniz gücünün tercih edilebilirliğini savunmuştur. Mahan'a göre, ticari amaçlarla da karadan ziyade deniz kullanımının yapılması her açıdan avantaj sağlayacaktır. Devletlerin kullanmakta oldukları deniz araçlarının kendilerine ait olması ve güvenlik açığının bulunduğu şartlarda geri dönüşlerde güvenli şekilde kıyılarına çekilmeleri önem arz etmektedir (Mahan, 1890: 14-15). Bu doğrultuda Mahan'ın denizler üzerine yaptığı teorik yaklaşım merkezine ABD'yi almakta ve denizler aracılığıyla kurulan hegemonyanın tüm uluslararası sistemde hegemon olmayı sağlayacağını öne sürmektedir (Akdeniz, 2003: 83). Mahan'ın teorik yaklaşımlarının yansıması uluslararası ortamda Amerikan etkisinin ve kuvvetinin artmasıyla görülmüştür. Mahan'ın emperyalizm ile bağdaştırılabilecek söylemlerinin, ABD'nin politika çerçevesini de şekillendirdiği ayrıca Amerikan ulusal değerlerini desteklediği izlenimini oluşturmuştur (Russell, 2006: 120).

ABD eski Başkanı Theodore Roosevelt (1894: 171), Mahan'ın deniz gücü üzerine hazırladığı teorisine ve bu yöndeki yayınlarına övgüyle yaklaşmıştır. Roosevelt'e göre, deniz gücünün öneminin algılanması ve dünya üzerinde o döneme kadar var olan algıyı değiştirip farklı bir yön kazandırması eşsiz bir durumun yaşandığını göstermektedir.

Mahan'ın oluşturduğu deniz hakimiyeti teorisi tek bir kesime yani Amerikanlara hitap etmekle kalmamış, özellikle farklı zamanlarda İngiliz ve Alman gücünün yükselişlerinde etkisinin olduğu düşünülmüştür. Mahan denizlerin aktif kullanılması ve bu yönde kuvvetlerin artırılmasının önemine değindiği çalışmalarıyla büyük bir ilgi görmesine karşın diğer yandan da deniz-kara gücü karşılaştırılması yapılmaya devam etmiştir (Granieri, 2015: 493).

Deniz gücünün önemi üzerinde açıklamalarını sürdürmüş olan Alfred Thayer Mahan, devletlerin deniz hakimiyetini kazanabilmeleri için gerekli olan şartları da belirtmiştir. Mahan'a göre, bir devletin deniz gücünü artırabilmesini kolaylaştıracak etmenlerden biri o devletin denize açılan kesimlerinin özelliğidir. Deniz ticareti sayesinde elde edilen ekonomik

kazançlardan çok, ilerleyen zamanlarda deniz gücünün devleti zarara uğratmaması için denizle bağlantılı alanlara askeri yönden üstün bir şekilde koruma sağlanmasının gerekliliğini öne sürmektedir (Gülmez, 2009: 27).

Mahan teorisini açıklarken genel bir çerçeve oluşturmuş ve bir devletin bu teorik yaklaşıma uygun olarak lider güç olabilmesini bazı şartlara bağlı kılmıştır. Mahan'a göre bir devletin fiziki sınırları ve şartları, ulusunun niteliği ve sayısal oranı, iktidarın işleyişi gibi etmenler deniz hakimiyetini belirlemektedir; bu durumu İngiliz, Fransız, İspanyol ve Amerikan uluslarının karşılaştırmasını yaparak da açıklamıştır (Mahan, 1890: 16). Mahan'ın, devletlerin somut özelliklerine göre yaptığı bu karşılaştırmalar fayda ve zarar kıyası şeklinde gerçekleşmiştir. Denizlere hakimiyetin yollarına değinirken Mahan, devletlerin konumlarının getirilerini ele alarak örneğin; İngiltere ve Fransa'nın sınır özelliklerinin farklılığı dolayısıyla İngiltere'nin deniz hakimiyetini daha kolay elde edeceğini belirtmiştir (Gülmez, 2009: 25-26).

1.2.3. Mackinder ve Heartland Teorisi

Halford John Mackinder coğrafya-siyaset ilişkisiyle ilgilenen, akademik olarak en üst düzeyde yer alarak öğretim üyesi görevini yürütmüş ayrıca siyaset yönü de bulunan bir bilim insanı olarak bilinmektedir. Mackinder, jeopolitiğe farklı bir bakış açısı getirerek bir devletin hegemon ve süper güç olabilmesi için kara hakimiyetini artırması gerektiğini öngörmüş, Britanya ulus-devletinin bu gücü elde etmesi üzerine teorilerini oluşturmaya başlamıştır (Boniface, 2018: 18). Mackinder'ın oluşturduğu karasal gücün önemine vurgu yaptığı teorik yaklaşımını sahiplenen devletler beklenenden farklı olmuştur. Kara Hakimiyet Teorisi'ni uygulamaya koyan ilk devletin, birliğini 19. Yüzyılın ikinci yarısında tamamlayan Almanya olduğu görülmüştür. Bu teorik yaklaşımın ise, kimi çevreler tarafından İngilizlerin farklı amaçlar doğrultusunda kasıtlı olarak planladıkları bir durum olarak düşünülmüş, tartışmaya açık hale getirilmiştir (Özey, 2019: 67).

Jeopolitik bakışın oluşmaya başlamasıyla Mackinder, İngiltere merkezli olarak çalışmalar yapmış, İngiliz gücünün diğer kuvvetlere karşı hakimiyet kurabilecek seviyeye gelebilmesine yönelik çıkarımlarda bulunmuştur. İngiltere'nin deniz üstünlüğünü de benimseyen Mackinder, yirminci yüzyılla birlikte farklı devletlerin ön plana çıkmaya başlaması sebebiyle karasal etkinin artırılması fikrini ortaya atmıştır (Taşkesen, 2009: 58).

Mackinder (1904: 423), ülke ve bölgelerin coğrafi izdüşümlerini dikkate almış ve çeşitli çıkarımlarda bulunmuş, Dünya'nın batı ve doğu kesiminde etkin olan devletlerin genel analizini yapmıştır. Örneğin; Avrupa ve Rus kesimlerinin coğrafi ve iklimsel koşullarının

izdüşümüyle bağlantılı olarak, bu bölgelerin politik rollerine değinmiş ayrıca hakimiyet kurmaya başladıkları alanların coğrafya-siyaset ekseninde ele almıştır.

Mackinder Birinci Dünya Savaşı yıllarına tekabül eden zamanlarda basılan “Demokratik İdealler ve Gerçekler” kitabı ile farklı bakış açısını ortaya çıkarmış, bu eseri jeopolitik fikrinin temellerini oluşturmuştur. İlk olarak Kalpgah (Heartland) terimi üzerinde durmuş ve Avrupa’nın doğusu ile özdeşleştirmiş ve Kalpgah’ı coğrafi ve iklimsel koşullarına değinerek açıklamıştır (Mackinder H. J., 1943: 597-598).

Kalpgah teorisi olarak bilinen bilimsel yaklaşımında belirlenen Kalpgah’ın merkezine de Rusya’yı yerleştirmiştir. Kısa süre sonrasında ise, Japon kuvvetlerinin Rus gücüne yönelik düzenlediği Port Arthur Baskını’nın yaşanması, Mackinder’in teorisinin ötesinde bir durum olarak meydana gelmiştir. Genel olarak ise Mackinder teorik yaklaşımında coğrafya ile politikanın bağlantısını önemsemiş ve bir devletin askeri, ekonomik ve politik gücünün rolünün önemine de değinmiştir (Sloan, 1999: 19-20).

Mackinder’in “Demokratik İdealler ve Gerçekler” kitabının yayınlanmasının üzerinden yarım asır geçtikten sonra bile açıklamalarının uygulanabilirliği analiz edilmiştir. Akabinde, Mackinder’in teorik perspektifinin yıllar sonra bile var olan şartlarla örtüşebildiği görülmüş ve Fransa’nın ihtilal yıllarındaki durumu ile kitabın yayımlanmasından elli yıl sonrasındaki Fransa koşullarının benzerliği bu örtüşmeye örnek teşkil etmiştir (Gilbert ve Parker, 1969: 229).

Mackinder’in jeopolitik açıdan teorik yaklaşımının genel çerçevesini belirtmek ise doğru olacaktır:

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının bütünü dünya adasını oluşturur. Bu Eski kara kütlelerinin dışında kalan Amerika, Avustralya ve Antarktika gibi kıtalar ise, Dünya Adasının Uydularını teşkil ederler. Dünya Adası içinde kalan, Doğu Avrupa ile Sibirya bölgesi, dünyanın “Heartland’ı (kalpgah)” nı oluşturur. Heartland’ın çevresindeki Balkanlardan Çin’e kadar uzanan saha ise “İç veya Kenar Hilâl” ya da “Rimland” kuşağıdır. Bunun dışında kalan Amerika-Afrika-Avustralya-Japonya hattı ise “Dış veya Kenar Hilâl” ya da “Dünya Adasının Peykleri” olarak kabul edilir.” Mackinder, Dünya’yı bu şekilde tasnif ettikten sonra, teori oluşturan görüşünü şu şekilde sonuçlandırıyor: “Doğu Avrupa’ya hükmeden bir devlet Heartland’a hâkim olur. Heartland’a hükmeden ise öncelikle İç-Kenar Hilâl’e ya da Rimland’a hükmeder. Sonra da Dış-kenar Hilâl’e yani bütün dünyaya hâkim olur (Özey, 2017: 96).

Harita 1.1’de Mackinder’in teorik yaklaşımının coğrafi yansıması görülmektedir.

Harita 1.1 Mackinder Heartland Teorisi (Mackinder H. J., 1904: 435).

1.2.4. Haushofer ve Alman Etkisi

Ratzel’in fikirlerinden etkilenerek Alman ırkının yaşam alanının genişlemesi ve Almanların dünya üzerinde etkisinin artırılması ile bir dönüşüm sağlaması üzerine çalışmış olan Karl Haushofer, önceki dönemlerinde oluşturulmuş Kara hakimiyet teorisi’nden çıkarımlar yaparak bu dönüşüme yönelik öngörülerde bulunmuştur. Haushofer, Nazi jeopolitiğinin temelini oluşturan fikirlerini kamuyoyu araçlarıyla da dile getirerek, halkın fikirlerini kolaylıkla benimsemesini sağlamıştır (Tezkan ve Taşar, 2013: 115). Jeopolitik fikirlerinin Alman siyasetine yansımalarının ise İkinci Dünya Savaşı yıllarında daha da önem kazandığı ve Nazi uygulamalarıyla belirginleştiği görülmektedir. Nazi politikasının merkezini oluşturduğu her kesim tarafından kabul edilen Haushofer ve fikirleri bu sebeple birçok devletin hoşnut olmamasına neden olmuştur (Herwig, 1999: 218-219).

Haushofer, Alman halkının fikirlerinin dönüşümünü sağlamak ve jeopolitiğin Alman yaşam alanının genişlemesi amacıyla kullanılmasını sağlamak için “Jeopolitik” adında bir dergi çıkarmıştır. Bu dergi sayesinde kuvvetli bir algı oluşturularak Almanların eski gücünü elde etmesinin ve bir engel olarak görülen Versay Anlaşması’nın geride bırakılmasının

gerekliliği vurgulanmış ve bu sayede İngilizlere karşı güç kazanılmasının zorunluluğu işlenmiştir (Tezkan ve Taşar, 2013: 122-123). Çıkarılan bu derginin iki farklı teorisinin içselleştirilip özümsemesi sonucunda oluştuğu görülmektedir.. Haushofer'ın Mackinder'in kara gücü ve Ratzel'in organik yaşam alanı yani Lebensraum fikrine duyduğu ilgi kendi düşüncelerini de şekillendirmiş ve Alman yaşam alanının genişlemesinin bir diğer özelliğinin de farklı alanlarda hakimiyet kurmak ve etkin olmak olduğu anlaşılmıştır (Flint ve Taylor, 2014: 5).

Haushofer, Kara hakimiyet teorisi'ni gündemine alarak kendi jeopolitik bakış açısıyla harmanlamıştır. Alman etki coğrafyasının genişlemesi arzusu içinde olmuş ve bu genişlemenin doğu bölgelere doğru olması gerektiğini savunmuştur. Karl Haushofer'ın yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Japonya'ya karşı olan sempatisi ise Hitler Almanyası'nın da Japonlar ile iyi ilişkiler kurmasına kaynaklık etmiştir (Heske, 1987: 136).

Haushofer, jeopolitiğin öneminin altını ısrarla çizmiştir. Jeopolitik çalışmalar yapan ve bu doğrultuda ilerleyen ülkeler gibi Almanların da da var olan durumlarını iyileştirmek amacıyla jeopolitiğin tüm noktalarını öğrenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre, Almanya'nın içine düşürüldüğü kötü ve alt konumdan bir an önce sıyrılmak gerekmekte ve yaşananlardan çok gelecek zamanlara yoğunlaşmak önemli olacaktır (Haushofer, 1998: 34).

1.2.5. Spykman ve Kenar Kuşak Teorisi

Spykman Kenar Kuşak Teorisi'ni oluştururken ana gündemine Mackinder'in kara hakimiyet teorisini almıştır. Mackinder'in tezini geliştirip farklılık katmış; aslında Kalpgah alanının öneminin düşünüldüğü kadar olmadığını belirtmiştir. Spykman'a göre, Kalpgah'tan ziyade yakın çevresinde bulunan, iç hilal olarak adlandırdığı kuşağın esas ilgilenilmesi gereken bölge olduğu ve bu düşüncesiyle dönemin Amerikan politikasını da şekillendirdiği görülmektedir (Sevim, 2019: 28-29). ABD'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarından önceki dönemine kadar, jeopolitiğe gereken ilgiyi göstermediğini belirterek, bu durumun değişmesi gerektiği fikriyle hareket etmiştir. Spykman, tezinin ana unsuru olarak kenar kuşağı olarak bu bölgede etkin olacak gücün Avrasya'yı kontrol altında tutacağını savunmuştur. Esasen Avrasya ana hedef olarak görmekte çünkü orada egemen olan gücün süper güç olabileceğini düşündüğü de bilinmektedir (Boniface, 2018: 22-23). Dolayısıyla Spykman'a göre, bir devletin kenar kuşak olarak belirttiği coğrafi alanda kontrol sağlaması ile dünya'ya hakim olmasının kapısı açılmış olacaktır. Bu sebeple ABD'nin var olan Rus gücüne karşı daha da güçlenmesi ve hegemon olma kapasitesine sahip olan devlet olarak görülmesi gerektiğini savunmaktadır (İşcan, Yaz 2004: 63-64).

Harita 1.2’de Spykman’ın teorik yaklaşımının coğrafi yansıması görülmektedir.

Harita 1.2 Spykman Kenar Kuşak Teorisi (Yılmaz, 2015: 11).

Spykman, Rollins ile ortak kaleme aldığı eserinde (1939: 391-392); uluslararası ortamda devletlerin var olan egemenlik alanları ve sınırlarının boyutunun geniş bir zaman diliminde incelenerek, değişen durumların analiz edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu sayede, devletlerin politik izlenimleri ve stratejileri de incelenmiş olacaktır. Coğrafi sınır önemli bir kavram olmakla birlikte coğrafi koşullar bölgedeki galip/mağlup unsur olma nedenlerinin tüm boyutuyla ortaya çıkmasını sağlayamaktadır.

Coğrafi sınırların önemli olması sebebiyle Spykman, her devletin askeri ve stratejik gücünün etkin olması gerektiğini vurgulamaktadır. Sınırların belirlenmesinde, korunmasında ya da genişlemesinde önemli olan diğer etmen ise var olan coğrafyanın oldukça iyi bilinmesidir. Fiziki coğrafya devletlerin kimi zaman işini zorlaştırırken kimi zaman hedeflerini gerçekleştirmelerinde tamamen bir engel olarak durmadığını vurgulamıştır (Spykman N. J., 1942: 437-438).

Coğrafya-siyaset bağlantısına devletlerin verdiği önem, jeopolitik kavramı oluşturulmadan önceki dönemlere kadar gitmektedir. Jeopolitiğin teorik temellerinin oluşması ve Mahan, Mackinder, Haushofer, Ratzel, Spykman gibi teorisyenlerin bu alandaki

çalışmalarının, devletlerin özellikle yayılma ve coğrafi genişleme amaçlarına yönelik olduğu görülmektedir. Devletlerin güçlerinin somut unsurlarla emperyal hedef ve amaçlara yönlendirilmesi, politikaların jeopolitik öngürülerle oluşturulması ise dünya gündeminde yer edinmiştir (Tuathail, 2003: 4-5).

Jeopolitiğin bilimsellik kazanması akabinde yaşanan klasik dönem özellikle Avrupa ve Amerika'da etkin olarak görülmüş ve Klasik jeopolitik üzerine yapılan bilimsel çalışmaların merkezinde yer alan realist bakış açısı, yukarıda ayrı ayrı incelenen jeopolitik teorilerin oluşmasına kaynaklık etmiştir. Dünya düzeninin değişmeye başlaması, ulus devlet ve güç maksimizasyonundan toplumsal, sosyal, kültürel yapılara yönelimin artması ile birlikte jeopolitikte yeni bir sürecin başladığına şahit olunmuştur. Klasik jeopolitik argümanlarına yönelik eleştirel yaklaşımların oluşmasının arka planında jeopolitiğin özünün klasikçilerin öngördüğü gibi olmadığı fikri yer almış ve Eleştirel jeopolitik küreselleşen dünyaya yeni bir perspektif kazandırmıştır.

1.3. Eleştirel Jeopolitiğin Yapı Taşı: Postyapısalcılık ve Söylem Analizi

Klasik ve geleneksel olarak adlandırılan felsefi çalışmalar ve teorilerin uluslararası ilişkiler disiplinine adaptasyonu ve direkt uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde ana akım teoriler olarak adlandırılan teorik yaklaşımlar adında da yer aldığı gibi klasik bölümü oluşturmaktadır. Kendi içerisinde çeşitli dallara ayrılarak farklı teorileri oluşturan klasik teorilere karşı ise zamanla eleştirel bir bakış açısı oluşmaya başlamıştır. Bu durum hem ana akım uluslararası ilişkiler teorilerine karşı olduğu gibi klasik jeopolitiğe karşı da oluşum göstermiştir.

Ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin kabul ettiği ve ortaya koyduğu argümanların doğruluğundan şüphe eden, eleştirel çerçeveden inceleyen teorisyenler sayesinde eleştirel teoriler oluşmaya başlamıştır. Eleştirel teorilerden olan Post yapısalcılığın ise bu doğrultuda oluşturulduğunu söylemek mümkündür.

Klasik jeopolitiğin argümanlarına karşın Eleştirel jeopolitiğin doğruluğunu ortaya çıkarmaya çalışan, ana akımların salt kabul ettiği fikirleri eleştirel gözle yaklaşarak yeni olguların oluşturulmasının zemininde yer alan ana teorik yaklaşım olan Postyapısalcılıktır. Tüm bunlar sebebiyle, post yapısalcılığın temel çerçevesini çizmek ve özellikle eleştirel jeopolitiğin kökeninde yer alan söylem argümanı sebebiyle Michel Foucault'nun söylem analizi'nin ele alınması konu bütünlüğü açısından faydalı olacaktır.

1.3.1. Postyapısalcılık ve Postmodernizm

Modernizm, realite gibi teorik yaklaşım ve kavramların var olduğu uluslararası ilişkiler sisteminde iktidar, olgu, bilgi ve söylem kıstaslarını merkeze alarak yirminci yüzyılın son çeyreğine doğru Postyapısalcılık ortaya çıkmıştır. Postyapısalcılık, eleştirel teorilerin içerisinde yer alarak mevcut düzenin oluşumunun ardındaki nedenselliği sorgulayarak aynı zamanda bir eleştirel düzen oluşturmaktadır. Devletlerin ve özellikle iktidarların eylemlerini gündemine almakta ve inceleme konusu haline getirmektedir (Düzgit, 2015: 154).

Postyapısalcılık, klasik teorilere karşı bir eleştirel bakış oluşturmakta ve var olan olgunun tanımından olay ve olguları hatta bilgiyi irdeleyerek ardındaki olgusal düzlemi ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Devleti ve iktidarı kapsayan tüm ana siyasi başlıkları inceleme konusu olarak benimsediği bilinmektedir. Öte yandan, Postyapısalcılığın kökenlerinde Avrupa etkisi yatmakta nitekim post modernizm ile farklı nüansları olsa da benzerliklerinden ötürü tek bir teorik yaklaşım olarak kabul edilmektedir (Kardaş ve Erdağ, 2017: 380).

Postyapısalcılık disiplini bilgiyi önemsemekte, bilginin var olmasını ve yaygın olarak kabul edilen bilgi türlerini de farklı kıstaslarla ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Postyapısalcılığa göre; iktidarlar, gücü merkezinde tutan ve buna yetkisi olan kişilerin söylemleri bilginin var olmasını sağlamaktadır. Herkes tarafından kabul edilen ve sorgulanmayarak bilinen olguların arka planında söylemler yatmaktadır. Nitekim, politik, ekonomik, toplumsal olayların bilgiye dönüşmesinde de iktidarların rolünün olduğu görülmektedir (Morrow, 2018: 1).

Her iki teori de merkezine eleştirel yaklaşımı yerleştirmekte, bu yönde bir yol haritasıyla ortaya çıkmaktadır. Nitekim, iki teorinin de ne olduğu üzerine net bir açıklama yapmak da mümkün olmamaktadır. Postyapısalcılık olgular sebebiyle tarihi önemsemekte, geçmiş odaklı da olarak kabul edilen olgu ve bilgiyi sorgulama yoluna gittiği için ise farklılaşmaktadır. Bilgi ve olaylar incelenip çözümlenirken birçok yeni nedenselliğin ortaya çıkabileceği fakat bunların önem sırasına göre dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir (Mease, 2017: 1-2). Postyapısalcılığın odak noktası var olan, mevcut bilgileri sorgulama hali anı zamanda diğer eleştirel teorilerden ayrılan özelliklerinden olmaktadır. Foucault ve Derrida'nın önde gelen post yapısalcılardan olduğunu belirtmek gerekmektedir; iki düşünürün katkıları ile de disiplin şekillenmiştir. Postyapısalcılık için mevcut durumların ardındaki nedensellik çok önemli olduğundan analiz yapımı öncelik haline getirilmektedir. Özellikle siyasi olguların metinsel analizi ile farklı sonuçlara ulaşılabileceği ifade edilmektedir (Düzgit, 2015: 155).

Postyapısalcılığın öncüleri Derrida ve Foucault iken, coğrafi kökeni ise Fransa'dan gelmektedir. Bu doğrultuda teorinin Avrupa merkezli olarak başlangıç gösterdiğini söylemek mümkündür. Öte yandan postyapısalcılığın temelindeki iki isim olan Derrida ve Foucault hazırladıkları çalışmalar ile postyapısalcılığın sacayağının iktidar, güç, dil, metinsellik, söylem ve nedensellik olduğunu ortaya koymuşlardır (Schrift, 2018: 176-177).

İktidar, güç ve söylemleri mercek altına alan postyapısalcılığa göre gündeme getirilen ve zamanla kabul edilen bilginin ardında söylemler yatmaktadır. Söylemler aracılığıyla toplum düzenine yerleşen bilginin kabul görmesinde ise iktidar ve güç algısı yatmaktadır. Bu doğrultuda, benimsenmiş hatta kolayca kabul edilen bilginin ardında güçten kaynaklı bir baskı durumunun varlığı da analiz konusu haline getirilmektedir. Postyapısalcılığa göre tüm bunlar uluslararası sistemde de devlet içi düzende de yaşanan durumlardan ileri gelmektedir (Morrow, 2018: 2).

Postyapısalcılığın eleştirel bakış açısıyla üzerinde durduğu farklı noktalardan biri de pozitivism ile yerleşmiş düşünce biçimleridir. Post yapısalcılık karşıt olduğu pozitvizmin tek ve sabit bir bakış açısı oluşturduğunu söylemektedir. Teori, sabit ve değişmez doğru kabul edilen bilgiyi, akılcılığı aynı zamanda bilimselliği irdeleyerek, pozitvizmin sunduğu temel duruşa eleştirel yaklaşmakta hatta karşı çıkmaktadır. Devlet işleyişinde, devletlerarası düzende de sabit bir doğrunun, sabit bir uygulamanın var olmadığını nitekim koşullara göre farklılaşabilen uygulamaların oluşturulduğunu açıklamaktadır (Kardaş ve Erdağ, 2017: 382).

Postyapısalcılığın, pozitvizmin sisteme kazandırdığı yerleşmiş doğruların ve kalıplaşmış olguların sorgulanması durumu ile birlikte üzerinde durulmayan konuların irdelenmesi ile eleştirel yaklaşımın önü açılmıştır. Post yapısalcılığın çokluğa verdiği önem akabinde olayları ayrı ayrı inceleme konusu haline getirdiği görülmektedir. Öte yandan, bu durum post yapısalcılığın karşısında teorinin doğruluğunu sorgulayan karşıt fikirlerin oluşmasını beraberinde getirmektedir (Beyribey, 2021).

Postyapısalcılığın ortaya koyduğu ve savunduğu belirli teorik çerçeveler bulunmakta ve bu yönde de eleştirel yaklaşım ilerlemektedir. Yaklaşım, kendi içinde mevcut durum ve vakalar incelenerek neticeye varılmasına yönelik bazı teknikler oluşturmaktadır. Bunlardan bir tanesi postyapısalcılığın öncülerinden Derrida'nın üzerinde durduğu yapı sökümüdür. Yapı sökümünün, postyapısalcılığın tekniklerinden biri haline geldiğini söylemek mümkündür. Vakaların birbirinden ayrılarak analiz edilmeye başlanması ile birlikte yapı sökümü devreye girmektedir. Yapı sökümünde post yapısalcılığın bütününde olduğu gibi dilsellik hakim olmakta, konu kelime kelime analiz edilerek meselenin nedenselliği ortaya çıkarılmaya

çalışılmaktadır. Bir bütünün parçalara ayrılarak irdelenmesi olarak düşünmek doğru olacaktır (Mease, 2017: 6-7).

Eleştirel analiz yürüten post yapısalcılığı benimseyerek yapılan uygulamaların sonucunda bir kanıya varmak, birbiriyle bağlantılı, ilişki içerisindeki nedensellikleri çözümlemek amaçlanmaktadır. Amaçlanan bu duruma karşın tek ve sabit bir doğruya ulaşmak gibi bir kaygı da yoktur. Metin analizi yapılarak hatta söylemler ele alınarak derin bir irdeme yürütülse de yorumlama yöntemi devreye girmektedir (Radford ve Radford, 2015: 69).

Postyapısalcılığın temellerini oluşturan bir diğer teorisyen olan Michel Foucault ise, söylemler üzerinde durarak uygulama şekillerinin bu yönünü oluşturmuştur. Foucault'a göre bilgi, güç, iktidar arasındaki bağlantının çözülmesi aynı zamanda ne olduğuna dair söylemlerin yorumsamacı yaklaşımla ele alınmasıdır. Nitekim Foucault, analiz esnasında birçok kıstasın ve yöntemin kullanıldığını ortaya koymaktadır (Şahin, 2017: 121).

Postyapısalcılık, kendinden önceki sürece karşı eleştirel aynı zamanda sorgulayıcı bir teori olarak ortaya çıkmıştır. Kendi içerisinde bir bütünlüğün oluşturulabileceği gibi postyapısalcı olan ve bu yönde çalışmalar oluşturan teorisyenler arasında farklı yöntemler izlenebildiği de görülmektedir. Postyapısalcılığın kökeninde olan söylemlere yoğunlaşarak söylem analizi yapma tekniğini geliştiren kişi olan Foucault, aynı zamanda söylem analizinin alt başlıklarını da oluşturarak detaylandırmıştır. Eleştirel jeopolitiğe giden süreçte postyapısalcılığın özellikle de Foucault'un etkisinin büyük olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple, Foucault'u ayrı olarak ele almak çalışmanın seyri için daha yararlı olacaktır.

1.3.2. Michel Foucault ve Söylem Analizi

Eleştirel bakış açısının önemli bir parçası olarak postyapısalcılık, çoğu çevre tarafından kabul edilmiş ve olağan görülen olguların üzerinde durmaktadır. Bu olguların içine tanımlamalar ve nitelendirmeler de girmekte, teorinin merkezine aldığı söylem, iktidar ve bilgi ile bağlantısı analiz edilmektedir. Var olan dış politika parametrelerinin, siyasi tanımlamaların ardındaki nedenselliğin incelenmesi bu doğrultuda da güç merkezi olan iktidarın yarattığı söylemlerin etkileri post yapısalcılığın temel çalışma alanlarından olmaktadır. Michel Foucault'un öncüsü olduğu söylem analizi de bu şekilde ortaya çıkmıştır. Foucault, söylemlerin oluşmasında birçok etmenin etkili olduğunu söylemekle birlikte, söylemlerin olgularla da doğrudan etkisi olduğunu savunmaktadır (Kardaş ve Erdağ, 2017: 386). Foucault'ya (1972: 22) göre; birçok olgu arasında bağlantıyı sağlayan örüntüler bulunmakta ve bu sebeple de bilinmezlik hali sürdürülebilmektedir. Öncelikle yaşanan

durumun sorgulaması yapılmalı, bilinmezliğin ortadan kaldırılması sağlanmalıdır. Mevcut koşullarda neden-sonuç ilişkisi ise yalnızca politik unsurlarda var olmaz devleti hatta toplumu ilgilendiren, onları kapsayan diğer alanlarda da kendini göstermektedir. Nitekim, söylemler burada önemli rol oynamakta ve asırlar önceki durumları algılamak için bile söylemlere başvurmak gerekmektedir. Söylem analizinin gerçekleşmesi ile birlikte gerçek niyetin anlaşılması kolaylaşacaktır.

Foucault, oluşturduğu felsefi yaklaşım ile postyapısalcılığa öncülük etmekte aynı zamanda insanların hayata ayrı bir pencereden bakmasını sağlamaktadır. Analiz etme isteğinin aşılması doğru ve sağlam bir çizginin kurulmasının da önünü açmaktadır. Eleştirel disiplinin bir parçası olarak Foucault mevcut, sabit düşünce yapısının da sarsılmasına öncülük etmektedir. Eleştirel yaklaşım tek bir alanda sürdürülmeyle hayatin birçok alanına uygulanabilirliği de savunulmaktadır (Williams, 2005: 106).

Postyapısalcılığın temel argümanlarını oluşturanlardan biri olan Foucault çalışmalarıyla teorinin de sınırlarını oluşturmuştur. Nitekim, postyapısalcılığın iktidar ve güç arasındaki bağlantıya çektiği dikkat Foucault için de önemlidir. O an mevcut olan şartların varlığını sorgularken zaman dilimi olarak oluşmadan önceki dönemlere ağırlık vererek sonuca ulaşılacağını savunmaktadır. Söylemler kilit noktası olmakta ve şartların kabul görmesinde etkili olan kişilerin aynı zamanda söylemleri oluşturan kişiler olduğunu ifade etmektedir. Söylemlerin bilgi ve iktidar ile bağlantısının da altını çizen teorisyen, söylemlerin kabul görmesindeki otoriterliği vurgulamakta aynı zamanda tutarsızlığın olabildiğini de ifade etmektedir (Mease, 2017: 7-8).

Söylem, Foucault'un yoğunlaştığı ve üzerinde çalışarak çerçevesini oluşturduğu bir olgu olarak kabul edilmektedir. Söylemler kurulurken birçok etken devreye girmekte fakat en önemlisi söylemlerin etkili olmasını sağlayan kişilerin ifade etmesi olarak açıklanmaktadır. Söylemler gücü elinde tutan iktidar tarafından kurulur ve metinsel boyutuyla da devreye girebilmektedir. Post yapısalcılığın güç ve bilgiye verdiği önem de buradan gelmektedir. Foucault'a göre; söylem analizinde söylemi oluşturan kişi çok önemli olmakla birlikte, söylemler rastgele şekilde oluşturulmamaktadır (Şahin, 2017: 124). Öte yandan, söylemler bir sis bulutunu da beraberinde getirmekte bunun sebebi ise neden ve niçin oluşturulduğunun, amaçlarının ve ardındaki etmenlerin neler olduğuna dair bir belirsizliğin varlığından kaynaklanmaktadır. Bu belirsizliği çözmek ana amaç olmakla birlikte kolay bir adım olarak görülmemekte, geçmiş izlenimler, yazılı belgeler, olaylar analiz edilmesi gereken unsurlar olsa da beklenilenden daha çetrefilli durumlarla karşı karşıya kalmak da mümkün görülmektedir (Foucault, 1972: 25).

Söylemleri kuran dilin dünyadaki tüm varlıklar gibi doğrudan var olduğu düşüncesi ile hareket etmek gerektiği, dil aracılığıyla oluşturulan olay döngülerinin ise yüzyıllar öncesinde bile dikkate değer görülüp incelendiği belirtilmektedir. Söylemler dilsel olgular olmakla birlikte analiz edilmesi ile teknik dil bilgisi açısından çıkarımı var olmakla birlikte bir de oluşmasını sağlayan bilgi yönü söz konusudur. Bilgiye giden süreç ise bir duygu ve düşüncenin şekillendirmesiyle kurulmaktadır. Tam da bu nokta da söylemler içerisinde derin fikirsellikleri taşır demek yerinde bir tabir olacaktır (Foucault, *The Order of Things*, 2005: 39-40).

Söylemler görünürden ziyade görünmeyen farklı fikir ve olgulara kapı aralanması, ardındaki düşüncenin baskın hale gelebilmesi için bir nevi araç görevini görmektedir. Görünen ile olması beklenen arasında fark vardır ve aslında söylem aracılığıyla bir baskın fikrin yerleşmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Foucault için, iktidar sahiplerinin de yönlendirdikleri söylemler tek tip olmamakla birlikte farklı söylemlerde kurulmakta aynı zamanda farklı söylemler arasında da bir ilişkinin olup olmadığı sorgulanması gereken kıstaslardan olmaktadır (Güneş, 2013: 59). Birçok unsuru içinde barındıran ve söylem nedenselliğın çok yönlü olduğunu savunan Foucault, yaşamı boyunca bu konuda çalışmaya devam etmiştir. Ona göre söylem analizi derin bir durumdur ve ne kadar analiz yapılırsa yapılsın tek bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Netliğin olmaması ise niyet ile ilgili olmakta, söylemin ardındaki neden ve söylemin oluşturulma niyeti ile bağlantı kurarak yorumlama gücü tam da bu noktada devreye girmektedir (Radford ve Radford, 2015: 74).

Foucault'un söylemleri güneminde tutarken ele aldığı bir diğer kavram olarak soybilim yaklaşımından bahsetmek de mümkündür. Söylem analizinin temelinde yer alan bilgi-iktidar ilişkisinin özellikle iktidar kısmına uygulanmasını uygun gören Foucault, söylemleri yönlendiren, aynı zamanda söylemlerin de şekillendirdiği otorite gücünün boyutlarının bu sayede mercek altına alınabileceğini savunmaktadır. Otorite mekanizmalarının ağırlıklı olarak söylemlerinin analizinin gerekliliğine karşın dönemin şart ve koşullarına göre de söylemlerin şekillendiği açıklanmaktadır (Şahin, 2017: 127-128). Söylemin geri planında söylemi kuran fikirlerin doğrudan olağan şekilde farklı durumların kabul edilmesine olanak sağlamasına yardımcı olması mümkün iken aynı zamanda bu durumun gerçekleşmesi için halkın düşünce biçimiyle örtüşen bir çizgi kurulmaktadır.

Güç merkezi olarak görülen iktidar ile söylemler arasında ayrılmaz bir bağlantının olduğunu her fırsatta vurgulayan Foucault, iktidarların söylemler ile baskın etkiyi kurabildiğini belirterek merkezine iktidarın tüm yönlerini aldığı görülmektedir. Söylemlerin işleyişi ve uygulanış biçimi var olmakla birlikte yine de iktidar bağlamlı söylemleri sadece bir

baskın güç olarak görmemek gerektiğini, diğer taraftan da bir iletişim ağı olarak görmek gerektiğini savunmaktadır (Güneş, 2013: 61-62). Foucault'ya göre, söylemler iktidar yapılarıyla özdeşleşmekte, bir siyasi düzenin oluşturulması söylemler sayesinde olmaktadır. Eleştirel teoriler içerisinde hatta pstyapısalcılık içerisinde dilsellik, metin ve söylem analizi mercek altına alınsa da iktidar-söylem bağlantısını vurgulaması Foucault'yu diğerlerinden ayırmaktadır. Öte yandan, söylemlerin halk nezdinde yayılması ve kökleşmesinde iktidar doğrudan etkili olduğu kadar aracı koyarak da politik temeli kurabildiğini, politik fikirlerin meşrulaşmasının sağlanabildiğini savunmaktadır (Şahin, 2017: 130-131).

Sonuç olarak, post yapısalcılığın ortaya koyduğu temel düşünce biçimini Michel Foucault'nun kendi çalışmalarında kendine özgü fikirleri ile şekillendirdiği görülmektedir. Eleştirel bakış açısından kopmayan ve bu doğrultuda birçok eser yazarak post yapısalcılığın öncülerinden olan Foucault, güç, bilgi, iktidar, söylem kavramlarını çalışmalarının merkezine koyduğu ve söylem analizi argümanı ile yeni ve farklı bir çerçeve oluşturmuştur. Kendisinden sonra gelen diğer eleştirel disiplinlere de ilham olarak, kendi sınırlarıyla örtüşen yeni teorik disiplinlerin de oluşmasını sağladığını, klasik jeopolitiğe yönelik eleştirel bakışı şekillendirdiğini söylemek mümkündür.

1.4. Eleştirel Jeopolitik

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Hitler'in politik uygulamaları sebebiyle özellikle Avrupalı teorisyenlerin bir süre jeopolitikten uzaklaştığı görülmüş fakat ilerleyen yıllarda yine Avrupa merkezli olarak eleştirel analizi yapılmaya başlanarak jeopolitiğe yeni bir boyut kazandırılmıştır (Tezkan ve Taşar, 2013: 240). Oluşan yeni teorik yaklaşım ile birlikte Eleştirel jeopolitik, coğrafya-siyaset ilişkisi ve toplum yapılarına olan yaklaşımıyla Klasik jeopolitikten tamamen ayrılmaktadır. Devletlerin ırk çeşitliliği, iktidar yapısı, yaşanan coğrafi alanı gibi daha çok toplumsal özelliklerine yoğunlaşan Eleştirel jeopolitik bu yönüyle farklı bir yaklaşım göstermektedir (Özey, 2019: 23).

Soğuk Savaş yılları sonrası uluslararası koşullar ve hegemon iki güçten birinin saf dışı kalması gibi farklı yeni durumların söz konusu olması ile beraber jeopolitiğin klasik döneminin yetersiz kaldığı görülmeye başlanmıştır. Akabinde Eleştirel jeopolitik, devletlerin ulusal ve jeopolitik kaygılarının arttığı bu dönemde küreselleşme gibi yeni bir kavram ile gündeme gelirken farklı bir bakış açısının oluşmasını sağlamıştır. Oluşturulan bu perspektifin üzerinde durduğu diğer bir kıstas ise söylemler olmuş, devletlerin sosyo kültürel ve toplumsal özellikleri analiz edilerek farklı çıkarımlar yapılmasını amaçlandığı anlaşılmıştır (Atay, 2016: 150). Eleştirel jeopolitiğin toplumsal unsurlara atfettiği önem, coğrafi unsur ve koşulların

nesnelliğinin tartışılması üzerine yoğunlaşması, Klasik jeopolitikten tam anlamıyla zıt bir perspektifte yer aldığını göstermektedir. Bu sebeple; güç, iktidar işleyişi, coğrafi etmenler, politik yönelimler eleştirel jeopolitiğin yapmış olduğu analiz sisteminin merkezinde yer almaktadır (Özey, 2019: 24).

Dünya'yı fiziki coğrafyadan ibaret görmekten ziyade jeopolitik yaklaşımda etkili olan söylemlerin varlığı belirginleşmekte ve eleştirel jeopolitiğin temelini oluşturmaktadır. Devletlerin iktidar yapı ve biçimlerinin mercek altına alınması, politik yönelim ve söylemlerinin arkasında bulunan temel unsurun ortaya çıkarılması gerektiği savunulmaktadır. Bunun yanında Eleştirel jeopolitik coğrafya-siyaset bağlantısını ve jeopolitiğin bu yönünü kabul etmektedir (Tuathail, 2003: 3).

Soğuk Savaş bitimi akabinde devletlerin emniyetlerini sağlama durumları bölgesel ve yerel olmaktan çıkmış ve yeni güvenlik algısı oluşmaya başlamıştır. Devletlerin varlıklarına yönelik tehditler ise uluslararası düzeni kapsayacak şekilde farklılaşmış bunların yanında jeopolitikte birey ve toplum odaklı yaklaşımlar farklı bir çizgi oluşturmaya başlamıştır (Dalby, 2002: 295). Eleştirel jeopolitik, jeopolitiğin konu edinmesi gerektiği alanları irdelemesi, rasyonel kabul edilenleri mercek altına alarak analize yer vermesi ve arka planında var olan etmenleri incelemesi ile bir nevi altta yatan bilgiyi ortaya çıkarmayı amaç edinmektedir. Metinsel yapıları inceleme alanına dahil ederek, jeopolitiğin temel parametrelerini konu ederek temel çalışma hususları haline getirmektedir (Tuathail, 2005: 52-53).

Eleştirel jeopolitiğin savunduğu maddeler farklılık göstermektedir. Jeopolitik argümanlar oluşturulurken söylemin değişmez etkisini ortaya çıkarmakta, önceki dönemlerde jeopolitiğin ideolojilere sıkı sıkıya bağlandığını vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, var olan coğrafi unsurlar ve onların jeopolitiğe etkilerinin herkes tarafından kabul edilebilir görülmesine yönelik de bir eleştiri getirmekte, sorgulanmaktadır (Yeşiltaş, 2017: 356-357).

Jeopolitiğe yönelik ilginin azaldığı Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında, bu durum birçok devlet tarafından benimsenmiş ve Alman politikalarının jeopolitikle özdeşleşmesi gerekçe olmuştur. Akabinde ise süreç ilerledikçe jeopolitiğe duyulan ilgi ve önem artış göstermiş ve eleştirel jeopolitiğin ortaya çıktığı yıllara tekabül etmiştir. Jeopolitiğin yaygın olandan sıyrılarak farklı şekilde tanımlanması sonucunda eleştirel perspektif ön plana çıkmıştır (Özey, 2019: 27).

Jeopolitiğin ve jeostratejinin uzun süreler boyunca sürdürdüğü etki, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ortaya çıkan yeni etmenler ile birlikte kırılmaya başlamıştır. İdeolojilere yönelik, baskın ve çoğu kesim tarafından kabul gören, benimsenen jeopolitik temellerin tam da yeni

düzenin oluşmaya başlamasıyla birlikte sarsıldığı görülmektedir (Tuathail ve Dalby, 2002: 1). Bu bitiş dünya genelinde her kesimin kendini anlam arayışları içinde bulmasına sebebiyet vermiştir. Varolan, kabul görmüş ulusal ve uluslararası sorunların yerini farklı ve yeni sayılabilecek olay ve durumlara bırakacak olma ihtimali de gündeme gelmeye başlamıştır. Bu doğrultuda, uluslararası ortamda devletlerin denge sağlamaya yönelik çaba göstermeleri gerekmiştir (Tuathail G. Ó., Critical Geopolitics, 2005: 178).

Soğuk Savaş döneminin sonlarına yaklaşılana yıllarda oluşturulan Eleştirel jeopolitik, yıllar içerisinde farklı teorisyenlerin çalışmalarında yer almaya başlamış, genişleme göstermiştir. Simon Dalby ve Gearoid O. Tuathail ise öncülerinden olmuştur. Eleştirel jeopolitik, somut kavramlar dışındaki değerler ile ilgilenirken jeopolitiğin objektif olmadığını savunmuş, jeopolitik ile özdeşleşen etmenlerin nedenlerini irdelemeye ve devlet yönetimleriyle bağlantısını incelemeye devam etmiştir (Tirben, 2009: 217-218).

Jeopolitiğin üzerindeki Alman etkisinden uzaklaşılacak istenirken farklı yaklaşımlar da oluşturulmaya başlanmıştır. Pozitivizm ve Modernizm'in ötesine gidilmeye başlandığı görülmekte ve Tuathail'in eleştirel jeopolitiğe katkısının temelinde, Foucault'un bilimsel yaklaşımının yer aldığı bilinmektedir. Tuathail, politik stratejiler ve siyaset, coğrafya unsurları ve özellikle iktidar ile söylem bağlantısı üzerinde durmaktadır. Bu yönü de Foucault'un etkisinde olduğunu açıkça göstermektedir (Dalby, 1991: 273-274).

Dünya'nın yeni bir düzene girmesi, iki hegemon güçten birinin etkisini yitirmesi, küreselleşmenin ve uluslararası ekonominin yaygınlaşması teorik yaklaşımlarında farklılaşması sonucunu doğurmuştur. Bu süreçte Tuathail, yeni jeopolitik yani eleştirel tarafı oluştururken, o döneme kadar yaygın olarak benimsenmiş birçok jeopolitik savın etkisinin bitmeye başladığını açıklamıştır (Tirben, 2009: 232-233). Akabinde, uluslararası ortamda ekonomi merkezli politika ve çıkarların artması ile birlikte jeopolitiğin etkisinin kırılacağı, temel argümanın küreselleşme ve ekonomi olacağı, savaş halinin son bulacağı düşünülmüştür. Çok geçmeden farklı bölgelerde ortaya çıkan çatışma durumu ise bahse konu olan fikrin yanlışlığını ortaya çıkarmıştır (Boniface, 2018: 26-27).

Söylemleri gündeminde tutan eleştirel jeopolitiğe göre, toplum içindeki bazı kesimlerin bir fikir ve düşüncesinin kendi yararına olacak şekilde toplumun büyük çoğunluğu tarafından kabul edilebilirliğini sağlaması ve bu etkinin gerçekleşebilmesi açısından söylemin etkin bir role sahip olduğunu söylemek mümkündür. Toplumda kabul edilebilir olması, o gücün toplum üzerinde hakim olması anlamına gelmektedir. Eleştirel jeopolitiğin söyleme attığı önem, Foucaultcu yanını gözler önüne sermektedir (Yeşiltaş, 2017: 357).

Jeopolitik söylemler içerisinde belirli terim ve nitelendirmeler yer almakta ve genel olarak kabul görerek bir durum ve ya toplum/devlet ile özdeşleşebilmektedir. Buna verilebilecek örneklerden bazıları ise Soğuk Savaş döneminde kullanılan devlet ve durum nitelendirmeleridir. Bu sayede, jeopolitik söylemlerin bir olguyu meşrulaştırma yolunu sağladığını söylemek doğru olacaktır. İktidarların yürürlüğe koydukları dış politika uygulamalarının anlamlandırılmasında ise söylemler açıkça kullanılarak belirtilmektedir (Atay, 2016: 152). Coğrafya merkezli olarak tanımlamalar oluşturulmaya başlanması ile birlikte özellikle karşıt ve hegemon güçlerin bu tanımlamaları yoğun şekilde kullandığı görülmektedir. Devletlerin coğrafi konumları, bulundukları kıta, ekonomik düzeyleri, medeniyet seviyeleri, ideolojik yapıları, yönetim şekilleri gibi özellikler farklı kesimler tarafından imgeselleştirilmelerine olanak sağlamaktadır. Doğu-batı, gelişmiş-gelişmemiş, demokratik-antidemokratik, kapital-emperyal-liberal vb. şekilde kurulan karşıtlıklar örnek teşkil etmektedir (Tuathail G. Ó., 2003: 6).

Eleştirel jeopolitiğin söylemler ile bağlantılı olarak mekansallık ve dilsellik olgularına önem gösterdiği görülmektedir. Eleştirel Jeopolitiğin yapı taşlarını Post yapısalcılık ile oluşturduğu ve post yapısalcı bakış açısının klasik jeopolitiğe yönelik eleştirel bakışa uyarlandığını söylemek mümkündür. Öte yandan, eleştirel jeopolitiğe göre söylemler toplumların hatta daha da öte de birçok ülke vatandaşının olağan olarak kabul ettiği argümanların öncesinde yetkili kişi ya da kişilerin söylemleri, istenilenin yerleşmesine öncülük etmektedir. En net söylem analizi örneklerinin başında ABD söylemleri yer almakta, dış politika söylemleri yaratarak farklı tarafların da eylemlerini meşrulaştırması sağlanmaktadır (Anaz, 2012: 24-25).

Eleştirel jeopolitiğin söylemleri konu edinmesinin temel nedeni söylemlerin etkilerine eleştirel şekilde yaklaşmasından gelmektedir. Bu doğrultuda, eleştirel jeopolitiğin söylem yoluyla yapılan nitelendirmeleri ön plana çıkarıp üzerinde durması, bahse konu olan bu nitelendirmelerin arka planının incelenmesinden kaynaklanmaktadır. Söylemleri oluşturan sebepler, hangi amaçlarla oluşturulduğunun irdelenmesi, fayda mı yoksa zarar mı getirdiğinin üzerinde durulması ile farklı bir yaklaşım sağlanmıştır (Flint, 2006: 16).

Eleştirel jeopolitiğin temel amaçları arasında klasik jeopolitiğin incelenmesi, eksik yönlerinin ortaya çıkarılması ve eleştirel bakış açısının kurulması yer almaktadır. Bu yönüyle, literatüre yeni bir teorik yaklaşım kazandırmak gibi bir gaye ile hareket edilmediği açıkça görülmektedir. Eleştirel jeopolitik, jeopolitiğin argümanlarına yenilerini ekleyerek daha geniş olarak inceleyerek ele almakta ve dilsel boyutu analize dahil etmektedir (Tezkan ve Taşar, 2013: 254). Klasik jeopolitiğin ortaya koyduğu argümanları ise yetersiz ve çoğu alanda doğru

kabul etmemekte, farklı etmenleri inceleme alanı olarak belirlediği görülmektedir. Klasik jeopolitiğin pozitivist bir bakış açısına sahip olmasına karşın eleştirel jeopolitiğin postpozitivist bir yaklaşım olması dolayısıyla, eleştirel jeopolitiğin toplumların kimlikleri üzerine yoğunlaşması da devletler arasında daha doğru ve kabul edilebilir bir jeopolitik bakışın kurulacağına inanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple, devletlerin coğrafi alanları, toplumsal kimlikleri ve nitelendirilme biçimleri eleştirel jeopolitiğin belirlediği analiz unsurları olmaktadır (Yılmaz, 2015: 13-14).

Klasik jeopolitiğin güç merkezli ve genellikle sabit coğrafi temeller üzerinden ilerlemesine dikkat çeken Eleştirel jeopolitik, genel bir çerçeve çizme yoluna gitmektedir. Bunu yaparken jeopolitiğin merkezinde olan coğrafi mekan kavramını irdelemektedir. Klasik jeopolitikçilerin yanlı tutumlara sahip oldukları ve bu doğrultuda görüşler ortaya koydukları fikri var olmakla birlikte Eleştirel jeopolitik tarafsız bir duruşa sahiptir (Kuus, 2017).

Klasik jeopolitiğin içinde bulunduğu ve iktidar merkezlerinin çıkarlarını besleyecek durumları bilimsel argümanlarla yönlendirme durumuna karşın Eleştirel jeopolitik, hem tüm bunların eleştirisini yapmak hem de tarafsız bir disiplin olma çabası gütmektedir. Klasik jeopolitikten ayrılan bir diğer nokta ise; eleştirelcilerin portföylerinin geniş olmasıdır. Eleştirel jeopolitik üzerine çalışan veyahut eleştirel jeopolitiğin argümanlarını destekleyen kişilerin uzmanlık alanları çok çeşitlidir. Bu sayede, daha kapsamlı bir disiplin kurulmaktadır (Oğultürk ve Şahin, 2020: 421).

Jeopolitiğin uzunca bir süre klasik ayağının bilindiği ve hakim olduğu düzene eleştirel yaklaşarak ortaya çıkan Eleştirel jeopolitik, kendi içerisinde farklı bir çizgi ile temellerini oluşturduğu görülmektedir. Hegemonya ve hakimiyet kurma üzerine çalışmaktan ve hayata geçirilmesini kolaylaştırma taraftarı olmayan hatta direkt bu olguyu irdeleyen Eleştirel jeopolitik; politikaların ardındaki söylemler, durumları analiz etme gayesi gütmektedir. Nitekim, postpozitivist bir yaklaşım benimsenmiş olması eleştirel jeopolitiğin kaynağını oluşturmaktadır (Özgen ve Güngördü, 2019: 917-918).

Tuathail'e göre ise, jeopolitiğin odaklanması gereken unsurların başında mekan, toplum, iktidar ve toplumsal kimlikler gelmektedir. Eleştirel jeopolitiğin üzerinde durması gereken bu unsurlar sayesinde jeopolitiğin salt olarak coğrafya-siyaset dengesi olarak görülmesinin önüne geçilerek bu döngüden de arınılması sağlanacaktır (Bonura Jr, 2002: 89). Bu doğrultuda, Eleştirel jeopolitiğin genel anlamda onaylanmış fikir ve durumları ele alarak, farklı bir boyutunun ortaya çıkarılmasını sağladığını söylemek mümkündür. Jeopolitiğin klasik kısmının savunduğu ve ayrı toplumlar arasındaki farklı sosyo kültürel özelliklerin

karşıt olarak görülmesi ayrıca birbirleri üzerinde hakimiyet kurma mücadelelerinin yanlışlığını anlatmak, eleştirellerin üzerinde durduğu bir diğer husustur (Yeşiltaş, 2017: 360).

Klasik jeopolitiğin savunduğu, yaygın olarak benimsenmiş olan durumlara karşı eleştirel yaklaşım sayesinde yeni bir algı oluşmasının da önünün açıldığı görülmektedir. Eleştirel jeopolitiğin getirdiği bu yeniliğin bir özelliği de uluslararası sistemin dönüşümler yaşamaya başlamasından kaynaklanmaktadır. Bu döneme kadar devletlerin özellikle toplumların coğrafi ve sosyokültürel açıdan keskin biçimde ayrışması durumu yerini birçok şekilde globalleşmeye bırakması ile birlikte Eleştirel jeopolitikçilerin klasik jeopolitiğin savunduğu argümanlara karşı durmalarını da beraberinde getirmektedir (Taban, 2013: 27).

1.4.1. Eleştirel Jeopolitik Türleri

Jeopolitik üzerine yapılan çalışmaların genelinde ortaya çıkmış olan en temel özellik, jeopolitiğin ideolojilerle bağdaştırılmış olmasıdır. Klasik jeopolitiğin ideolojiye verdiği önem ile birlikte Mackinder'dan Spykman'a klasik jeopolitiğin öncü isimlerinin tarafsız bir yaklaşıma sahip olmadıklarını da söylemek mümkündür. Tarafsız olamama durumunun merkezini ise jeopolitik öngörüler oluştururken, temel hedefin mensubu olunan devletin güç kazanmasına yönelik olmasından kaynaklandığı görülmektedir (Tuathail ve Agnew, 1992: 192). Klasik jeopolitiğin olduğuna inandığı objektiflik ve açıklık prensibi ile birlikte devletlerin dış politikalarının devlet yararına yönelik bilgiler aktardığını kabul edilmektedir. Bu bağlamda, dini bir güç doğrultusunda hareket edencesine bir hal alınmış olduğu da görülmektedir (Flint, 2006: 33).

Geleneksel jeopolitiğe getirilen eleştirel tutumu benimsemiş olan bilim insanlarının benzer etmenleri savunduklarını söylemek mümkündür. Bu doğrultuda, eleştirel jeopolitiğin jeopolitiğe farklı bir açı kazandırarak jeopolitiğe etki eden farklı unsurları analiz etmeyi amaç edindiği görülmektedir. Eleştirel jeopolitik analizler içerisinde söylemler bu bakış açısında yer almaktadır (Tuathail G. Ó., 2005: 113). Realiteden uzak daha çok soyut etmenlerin analiz konusu haline getirilmesi ile Eleştirel jeopolitik özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ortamı incelemeye başlayarak oluşmaya başlamıştır. Post-yapısal düşüncelerin temelini oluşturması ile birlikte jeopolitiğin kalıplaşmış ve kabul görmüş argümanlarının incelenmesi amaç edinilmiştir (Tuathail ve Dalby, 2002: 2-3).

Devletlerin politik amaçları doğrultusunda coğrafi alanlar hakkında bilgi sahibi olma isteklerinin, jeopolitiğin fiziki coğrafya yönünü ön plana çıkarması sonucunu doğurduğu görülmektedir. Bu durum ile birlikte, jeopolitiğin devletlere yönelik coğrafyanın resmedilmesini de kolaylaştırdığı anlaşılmaktadır. Eleştirel jeopolitik ise devlet çıkarlarının

fiziki haritalarla şekillenmesini mercek altına almaktadır (Dodds, 2007: 143). Eleştirel jeopolitiğin oluşmasından önceki dönemlerde jeopolitik odak noktasına coğrafyayı almış olsa da klasikçiler için coğrafyanın sadece somut haliyle kabul edildiğini görmek mümkündür. Klasik jeopolitik açısından coğrafi yapı, ayırım ve sınırlar jeopolitiğin açıklanması için yeterli görmekte ve coğrafyayı bu açıdan ele almaktadır. Eleştirel jeopolitik ise; coğrafyanın jeopolitik ile ilişkisini yadsımamakla birlikte coğrafya'yı zaman ve mekanı da içeren sonsuz dönüşüm süreçleri şeklinde kabul etmektedir (Erbaş, 2012: 43).

Eleştirel jeopolitik, jeopolitiğin bir araç niteliğinde olduğu üzerinde durarak devletlerin fikir ve çıkarlarına yönelik politik yönelimlerinin gerçekleştirilmesinde etkili olduğunu savunmaktadır. Eleştirel jeopolitiğe göre; jeopolitikte herhangi bir objektif/nesnel özellik aranmamakta, genellenebilir argümanları barındırmamaktadır. Bu sebeple, toplumların sosyokültürel özellikleri, siyaset yapısı gibi kendilerine özgü etmenler ile birlikte coğrafya-siyaset ilişkisi şekillenmekte ve değişime açık hale gelmektedir (Kiraz, 2020: 408). Bu ilişki ise özellikle yirminci yüzyılın uluslararası koşulları göz önünde bulundurularak mercek altına alınmaya başlamıştır. Eleştirel jeopolitik, jeopolitiğin bir dalı olma ve bu yönde teorileşme gayesinde olmamasının yanında odak noktasında klasik yaklaşımı ve analiz yönetimini sorgulama bulunduğunu söylemek mümkündür (Tuathail G. Ó., Critical Geopolitics, 2005: 52-53).

Eleştirel jeopolitik, jeopolitiği sorgulama ve analiz etme hususunda söylemlere, metinselliğe yani temelinde dilin kullanımına yönelmektedir. Coğrafyanın salt ve değişmez şekilde kabul edilmesine karşın coğrafya ile ilişkili olduğunu kabul ettikleri sosyo kültürel ve politik unsurlar çerçevesinde eleştirel yaklaşım kurulmaktadır. Eleştirel jeopolitik için iktidar, kamuoyu, bilim insanları, kurum ve kuruluşlar gibi unsurların jeopolitikteki etkisi yadsınamaz görülmekte bu sebeple, jeopolitik alt türlerine ayrılarak yapı sökümüne uğratılmaktadır.

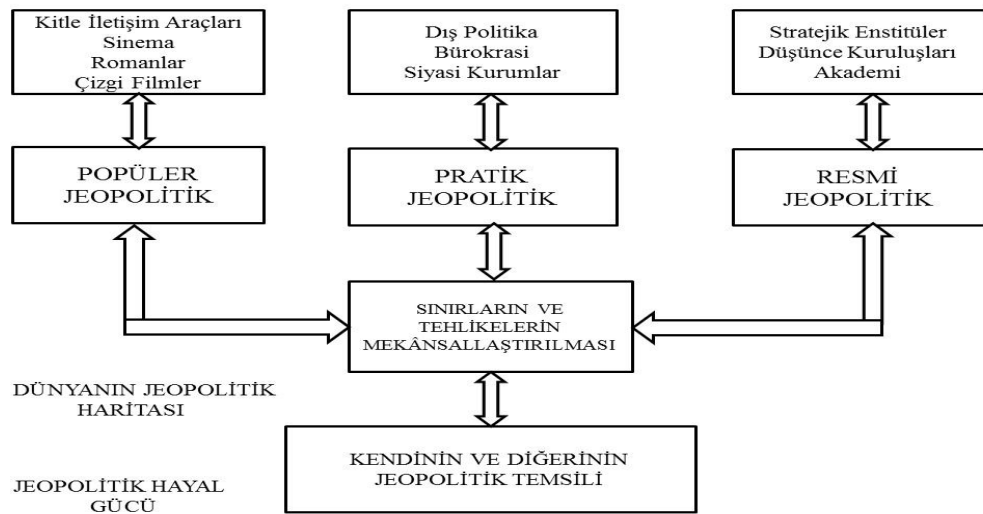
Eleştirel jeopolitik oluşturduğu amaçları gerçekleştirmeye yönelik olarak jeopolitiği farklı kısımlara ayırma yoluna gitmiştir. Popüler, resmi ve pratik jeopolitik adı altında alt türlere ayrılarak, bu alanlar kapsamında ele alınan unsurlar eleştirel jeopolitiğin içeriğini oluşturmaktadır. Eleştirel jeopolitiği benimsemiş birçok bilim insanına göre de gerekli olanın bu şekilde olduğu görülmekte, yapılan ayırım sayesinde eleştirel yaklaşımın anlaşılmasının kolaylaşacağı savunulmaktadır (Dodds, 2007: 45).

Çeşitli araçlar sayesinde genel anlamda oluşturulmaya çalışılan fikir ve kamuoyu algısına yönelik olarak Eleştirel jeopolitik çalışmalar yürütmektedir. Eleştirel jeopolitiğe göre; bilimsel yayınlar, kitle iletişim araçları ile temellendirilen bu algı üzerinde durulmasının;

akabinde bu yönde örnek teşkil edebilecek unsurların incelenmesinin gerekliliği savunulmaktadır (Atay, 2016: 151).

Eleştirel jeopolitik ile yapılmış olan ayırım ve tanımlanan alt türler ile durum analizlerinin daha net sonuçlar vermesinin sağlanacağı düşünülmüştür. Jeopolitiğin oluşmasında rol alan unsurlar ise bu ayırımın genel hatlarını oluşturmaktadır. Özetle; Popüler jeopolitik devletlerin kitle iletişim yolları aracılığıyla, Pratik jeopolitik siyasetle ilişkili ve politika mensubu olan kişilerin yönlendirmeleriyle, Formal jeopolitik ise kısaca bilimsel yayın ve çalışmalar doğrultusunda farklı alanlarda farklı jeopolitik algıların oluşturulmasıyla ilgilenmektedir (Anaz, 2012: 26).

Eleştirel jeopolitiğin sorgulama yönü ile birlikte jeopolitik incelemenin yapılması, Klasik jeopolitik ile oluşturulmaya çalışılan ya da var olan fikir ve algılara yöneliktir. Jeopolitiğin klasik kesiminin hakim olduğu temeller bu sebeple mercek altına alınmakta, dil ve söylemsel etki üzerinde durulmaktadır. Eleştirel jeopolitiğin genel olarak jeopolitiği alt türlere ayırması ile bilimsel, politik, medyatik olarak kurulan algısal oluşumunun her anlamda çözümlenmesi sağlanmaktadır (Yeşiltaş, 2012: 107). Bu doğrultuda, Eleştirel jeopolitik, jeopolitiğin kabul ettiği somut ve verili etmenlere karşı farklı bir yaklaşım geliştirmiştir. Eleştirel jeopolitiğe göre; jeopolitiğin şekillenmesini sağlayan bazı etkin argümanlar bulunmakta ve bunlar toplumsal yapıyı oluşturan özellikler olmaktadır. Devletlerin manevi boyutu da kapsayan sosyo-kültürel yapıları jeopolitikle özdeşleşerek coğrafi sınırlar kadar jeopolitiğin temellerinde yer almaktadır. Esasen, jeopolitiğin bilimselliğini kazandığı dönemlerde bu durumu görmek mümkündür. Eleştirel jeopolitik bu sebeple, klasik jeopolitiğin somut ve gerçekçiliği üzerinde değişim yaratmıştır (Erbaş, 2012: 42).

Şekil 1.1. Jeopolitik Türleri (Tuathail ve Dalby, 2002: 5)

. Eleştirel jeopolitiğin kitle iletişim ve yayın araçlarını kapsayarak kategorilendirdiği popüler jeopolitik ile toplum üzerinde çoğunlukla belirgin hale getirilmeden istenen fikir, ideal ve düşüncelerin yerleştirilmesine olanak sağladığını analiz etmek mümkündür. Yazılı ve sözlü yayın araçlarının dahil olabileceği popüler jeopolitiğe yönelik yapılan analiz sayesinde, gerçekleşen olguların toplumlar nezdinde ne şekilde kabul edilip yorumlandığı üzerinde durulmaktadır. Popüler jeopolitiğin ön planda tutulmadan, hitap ettiği kitlelerin bakış açısını şekillendirmesi ve bu doğrultuda bir düşüncenin kabul görmesinin kolaylaştırılmasını sağladığı görülmektedir (Anaz, 2012: 26-27).

Toplum nezdinde ulusal yapıya yönelik var olan inanç ve fikirleri incelemeyi konu edinen popüler jeopolitik; bu durumun siyasi arka planına yoğunlaşmaktadır. Devletlerin politik amaç ve yönelimlerinin çeşitli medya araçları ile temellendirildiğini görmek, uluslararası ortamda, ulus içerisinde ve özellikle toplumların siyaset odaklı yönelimlerinde önemli rol oynadığını söylemek de mümkündür. Devletlerin coğrafi yapı ve alanları üzerinden de yerleştirilen fikirler ile birlikte, diğer jeopolitik türleri üzerinde bir etkisi ayrıca ilişkisi söz konusu olmaktadır (Yeşiltaş, 2012: 108). Toplumların düşüncelerini şekillendiren tek bir etmen olmadığını ve tek bir unsura odaklanmamak gerektiğini savunan eleştirel jeopolitiğe göre; televizyon, radyo, dergi, kitap, günlük basılı ve dijital yayınlar gibi medya unsurları jeopolitiğin anlaşılması yönünden gerekli görülmektedir. Eleştirel jeopolitik üzerine çalışan Dalby, Tuathail gibi bilim insanları da jeopolitiğin toplum kültürü ile bağının önemini vurgulamaktadır. Popüler jeopolitik, medya araçlarının hem iç politikada siyasilerin anlatılarının hem de dış politika konusu haline gelen durumların halka yansımaya aracılık etmektedir (Kiraz, 2020: 409).

Sinema filmleri jeopolitik düşüncelerin halkın zihnine yerleşmesinin sağlanması sebebiyle araç görevini görmektedir. Devletlerin yaşadığı ve yaşayacağı jeopolitik temelli politikaların şekillendirdiği olay ve olgular, jeopolitiğin popüler türü ile birlikte anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Popüler jeopolitik aygıtlarının dünyanın çoğu kesiminde yaygın olarak kullanılması da araçsallaştırılması sonucunu doğurmaktadır. Bu doğrultuda en bilinen örnek olarak ABD jeopolitik temellerinin ABD sinemasına da yansımış olduğunu görmek mümkündür. Bu örnek ise, Popüler-Pratik jeopolitik ilişkisinin olduğunu göstermektedir (Dodds, 2007: 145-146).

Eleştirel jeopolitiğe göre, söylemlerin varlığı farklı bir açıdan ele alınmakta kurduğu siyasi etkiden ziyade işlevsel bir etkiye sahip olduğu savunulmaktadır. Bu doğrultuda ortaya çıkan ilk etki, pratik jeopolitiğin özellikle devletleri niteliklerine göre sınıflandırılması yoluna gidilmesini kolaylaştırmasıdır. Devletlerin coğrafi, etnik, dini vd. özellikleri temel alınarak

farklı devletlerin birbirlerine karşı oluşturduğu sınıflandırmaların ana temasında ise jeopolitik çıkarlar bulunmaktadır (Yeşiltaş, 2012: 114). Bu doğrultuda, Pratik jeopolitiğin merkezine politik unsurları alarak, söylem ve demeçler üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Özellikle devletlerin, devlet yöneticileri tarafından uluslararası ortamda var olan siyasi çizgilerini pratik jeopolitikle açıklamak mümkün olmaktadır. Amerikan siyasetinin şekillenmesi ve özellikle Bosna Savaşı dönemindeki politik ifadeler ile yönelimleri adeta pratik jeopolitiğin bir yansıması olarak gösterilebilmektedir (Tuathail G. Ó., 1999: 110).

Pratik jeopolitiğin, popüler jeopolitik ile birlikte de temel etkiyi kurduğu görülmektedir. Devletler milli değer ve özelliklerini, siyasi parametrelerini yansıtırken iktidarların kurduğu politika çerçevesinde popüler jeopolitik araçlarıyla sunmakta olduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır. Pratik Jeopolitiğin kurduğu bu alternatif yöntem, Amerikan medyasında da ABD’de milliyetin ve manevi duyguların artması amacıyla örnek teşkil etmekte, Truman dönemi siyaseti ve George Kennan’ın çalışmalarında da Pratik jeopolitiğin emareleri görülmektedir (Dodds, 2007: 153).

Devletlerin gerek iç siyasette gerekse uluslararası düzende jeopolitik odaklı olarak, yetkilii mercii ve kişiler tarafından oluşturulan politik unsurlar, pratik jeopolitiğin sacayaklarını meydana getirmektedir. Yürürlüğe giren ve yasal görünüm kazanan dış politika uygulamaları jeopolitiğin pratik türünü meydana getirmekle birlikte esasen pratik jeopolitik, politikaların oluşum nedenlerini ve fiziki coğrafyanın etkilerini de irdelemektedir (Yeşiltaş, 2012: 109). Tuathail’e göre de (Gearóid Ó Tuathail, 1994: 229-230); kurum ve kuruluşların karar ve uygulamaları da devletlerin pratik jeopolitik çerçevesinde ele alınması açısından önem teşkil etmektedir. Bu doğrultuda, ulusal ve uluslararası yapıların faaliyetleri örnek inceleme alanı haline gelebilmektedir. Devletlerin mevcut jeopolitik etkilerini de pratik açıdan görmek mümkün olmaktadır. Ayrıca Tuathail, devletlerin ekonomik gelişimlerini güçlendirecek ulusal kuruluşlar ile IMF, Dünya Bankası gibi yapıların hareketlerinin devlet politikalarıyla ilişkisine de vurgu yapmaktadır.

Devletlerin karşılıklı olarak küresel boyutta oluşturduğu siyasi karar, eylem ve faaliyetler tekdüze bir topluluk etrafında şekillenmemektedir. Pratik jeopolitik bu noktada öne çıkmaktadır çünkü jeopolitiğin bu türünü kapsayan alan sadece kişi ya da kişilerin yerleşmiş, standartlaşmış yönelimi olmamaktadır. Eleştirel jeopolitik savunucularından Gearoid Tuathail’in temelini attığı bu düşünce sistemi ile devlet içinde etkin olan siyasilerin, askeri kanadın jeopolitikteki ana role sahip olduğunu ayrıca söylemleriyle bağlantılı olarak sürekli biçimde jeopolitiği şekillendirdiklerini savunmaktadır (Atay, 2016: 153).

Eleştirel jeopolitik alt türlerine ayrılarak jeopolitiğe yön veren unsurları incelemeye yönelmektedir. Popüler, Pratik ve Resmi jeopolitik olarak ayrılan bu incelemeler üzerinde durulmaktadır. Akademik ve bilimsel yönü olan kişi ve kurumlar ise Resmi jeopolitiğin çalışma alanına girmekte ve tıpkı Pratik jeopolitikte olduğu gibi somut argüman ve verilerle ilgilenmektedir. Halihazırda jeopolitik eksenli politika ve uygulamaların temel sebeplerinin ortaya çıkarılması ise temel amaç olarak görülmektedir (Çetin, 2016: 41).

Uluslararası sistemde kurulan, uygulamaya geçen siyasi hareketlerin jeopolitik ile bağlantısında iki farklı jeopolitik tür öne çıkmaktadır. Bunlar Pratik ve Resmi jeopolitik olarak açıklanabilmekte ve iki türün de merkezinde coğrafi yer/alansallık olduğu görülmektedir. Pratik jeopolitik otorite sahipleri ve politika mensuplarını kapsar iken Resmi jeopolitik devlet içerisindeki aydın olarak sınıflandırılabilir kesimi, akademik yönü olan kişileri ve sivil toplum kuruluşlarını da kapsamaktadır (Tuathail G. Ó., 2005: 46).

Her devletin oluşturdukları politikalarını etkileyen etmenler bulunmakta ve bu etmenler sadece jeopolitiğin fiziki unsurlarıyla sınırlı kalmamaktadır. Jeopolitik bir disiplin olarak var olurken aynı zamanda kendi içinde de kural ve yönelimlerini şekillendiren unsurları barındırmaktadır. Aydın kesim olarak nitelendirilebilecek bilim insanları, akademisyenler, düşünce kuruluşları mensupları şeklinde özetlenebilecek kişilerin çalışmaları ile resmi jeopolitik kurulmakta ve jeopolitiğin incelenmesinde, anlaşılmasında öneme sahip olmaktadır (Castree, 2003: 432).

Eleştirel jeopolitik, Klasik jeopolitikten ayrılmakta ve genelgeçer kabul edilmiş olan birçok algıyı irdeleyerek olması gereken durumları ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Coğrafya ve devletlerin coğrafi ayrımları önemli olmakta fakat jeopolitiği açıklamakta ve anlamakta yeterli olmamaktadır. Bu doğrultuda; eleştirel jeopolitiğin argümanları ile birlikte jeopolitiğin alt türleri devreye girmektedir. Mevcut ve olası sistemin anlaşılmasını sağlayan resmi, pratik ve popüler jeopolitik devlet içerisindeki birimleri ayrı ayrı inceleme konusu haline getirerek, söylemlerin, dilsel araçların ve bilimselliğin etkisini ön plana çıkarmaktadır (Tuathail ve Dalby, Rethinking Geopolitics: Towards a Critical Geopolitics, 2002: 4).

İKİNCİ BÖLÜM

SINIRAŞAN SULAR VE SINIRAŞAN SULAR SORUNU

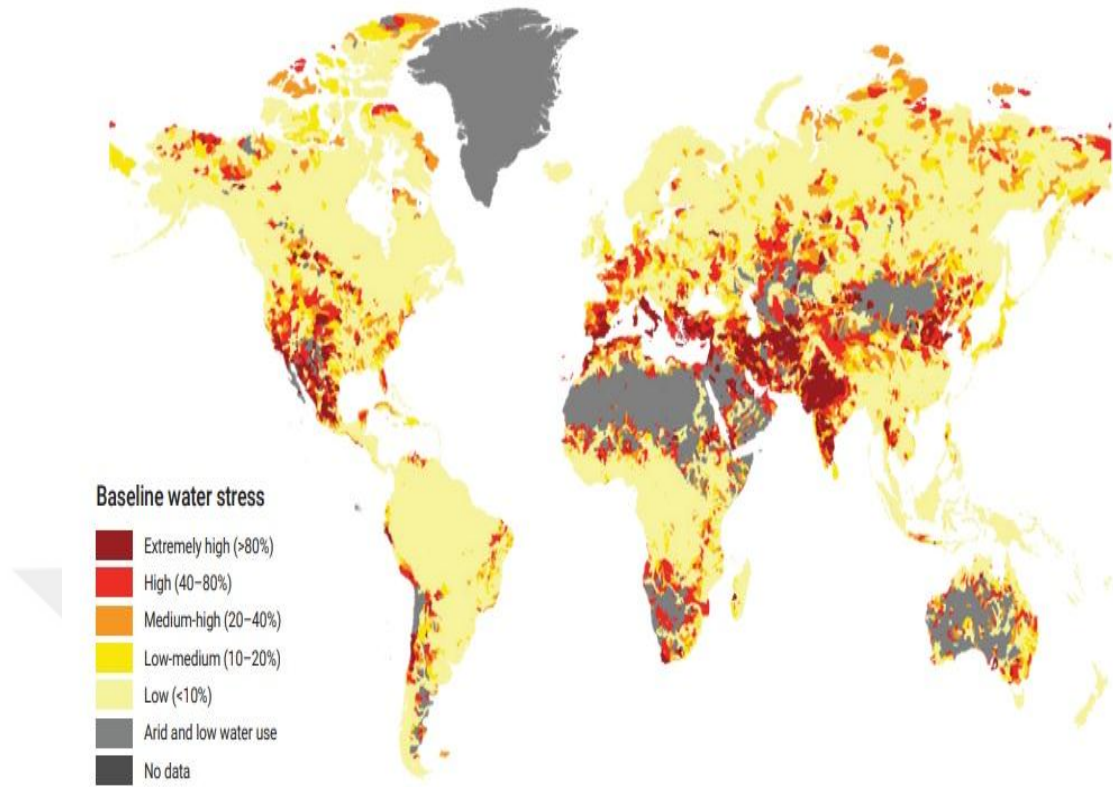
Su canlı yaşamı için zorunlu bir unsurdur. Hayatın devamlılığı ve nesillerin sürdürülebilirliği için besine ihtiyaç olduğu kadar suya da ihtiyaç duyulmaktadır. Suyun vazgeçilemez ve yerine başka bir maddenin koyulamaz olması ve bu sebeple temel zorunluluklar üzerine gerekli eylemlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Su kaynaklarının her canlı için kolaylıkla ulaşılabilir, temiz ve güvenli olması, canlı sağlığının korunması için ilk şartı oluşturmaktadır. Su kaynaklarının kısıtlılığı ve ekonomik çıkarların, sınıfsal ayrımların, arza riayet etmeden kontrolsüz şekilde artan bilinçsiz tüketimler ışığında su sorunlarının oluşması kaçınılmaz bir son olarak görülmektedir. Bu çerçevede, sorunun kaynağına inilmesi ve oluşmasına zemin hazırlayan etmenlerin mercek altına alınarak detaylandırılması gerekmektedir.

2.1. Su Yönetimi/ Politikası

Canlıların temel ve yeterli düzeyde suya kullanmak üzere erişimleri için özellikler su kaynakları önem arz etmektedir. İlk aşamada su kaynaklarının mevcut durumu üzerinde durmak ve düşünmek gerekmektedir. Mevcut su kaynaklarının iyileştirilmesi, çevresel kirliliğin azaltılarak kaynak temizliğinin sağlanması, iklim değişikliği etkilerinin azaltılması çalışmalarının yoğunlaştırılması, her bireyin adil, güvenilir şekilde suya erişmesi amaçlarıyla kontrollü, sıkı bir denetim ve yönetim düzeninin kurulması elzemdir. Diğer yandan, var olan kaynakların limitleri iyi analiz edilmeli, yönetim mekanizmalarının sorumluluklarını yerine getirmesi su kıtlığının oluşmamasına yönelik üstün çaba gösterilmesi de gerekmektedir.

Su kaynaklarının mevcut durumu ve önümüzdeki yıllarda yaşanacağı düşünülen olgular üzerinde durulduğunda küresel ısınma, çevre sorunları, popülasyonun artması ve bilinçsiz tüketim gibi etmenler su kaynaklarının azalmasına ayrıca önümüzdeki 10 yıl içerisinde su krizinin yaşanabilmesine zemin hazırladığı görülmektedir. İçilebilir ve temiz su kaynaklarının tatlı su rezervi olduğu ve mevcut su kaynakların %3'ünü bile kaplamadığını söylemek mümkündür. Nitekim, tatlı su rezervinin büyük bölümünü kuzey ve güney kutbu oluşturmakta bu sebeple kullanılabilir su oranı daha da azalmakta, kullanılabilir tatlı su %1 oranını bile oluşturmamaktadır (Muluk vd, 2013: 8-9).

Kullanılabilir su kaynaklarının kısıtlı olması ve zamanla yetersiz hale geleceği öngörüsünü destekler şekilde, Harita 2.1'de dünya su stresinin yaşandığı bölgeler oransal değerleri ile birlikte yer almaktadır.

Harita 2.1 Bölge Bazında Mevcut Su Stresi (UNESCO, UN-Water, 2020: 19).

Dünya genelinde ortaya çıkan ve gün geçtikçe daha da kötü senaryoların oluşmasına sebebiyet veren su sorunlarının verimli ve güvenli su kullanımının yetersizliği, suya erişimdeki güçlükler ile birlikte artış gösterdiğini söylemek mümkündür. Su sorunlarının çözümündeki iki belirleyici unsur bulunmakta, su hakkı ve su yönetimi bu unsurları oluşturmaktadır.

2.1.1. Su Hakkı

Yaşamın merkezini su oluşturmaktadır. İnsan yaşamının devamlılığı için gerekli olan ve yerine başka bir unsurun getirilip aynı görevi göremediği su, tam da bu sebeple temel yaşam hakkıdır. Buna karşın, suya yeterli düzeyde erişemeyen veyahut ulaşımı kısıtlı seviyeye getirilmiş toplumlar bulunmakta ve yaygın şekilde ölümler görülmektedir. Bu sebeple; temiz suya erişim, bireylerin sağlıklı olması, toplumlarda kalıtsal ve ölümcül hastalıkların baş göstermemesi açısından önem arz etmektedir (WHO, 2003: 6).

Temiz suya ulaşım ve kullanım hakkının varlığına karşın, zamanla farklı parametrelerin de devreye girdiği görülmektedir. Toplumsal, kültürel, mali ve idari etmenler bu parametreler olarak açıklanabilmektedir. Su kaynaklarına erişim ise, var olan temiz su

kaynaklarından yararlanan toplulukların sayı ve mevcutlarının artması, toplumsal yapı ve özelliklerin ön planda bulunması kullanılan su oranlarını etkilemekte, kısıtlı hale getirmektedir. Bunun yanı sıra, “Su bir temel yaşam hakkıdır” ifadesinin, bahsi geçen etmenlerin etkisiyle her kesim tarafından aynı şekilde geçerliliği olan bir ifade olmadığını söylemek mümkündür(Yüceer ve Yılmaz, 2020: 125).

Birey olarak her kişinin insani açıdan sahip olduğu su hakkına yönelik yapılması gereken işlemler ve bu işlemlerin kontrol mekanizmasının çalışmaları ile iyileştirilmesi yolu açık bulunmaktadır. Ülke içerisinde etkin kurumların her bireye eşit su kullanım hakkının sağlanmasını ise bir siyasi sorumluluk olarak görmek mümkün olmakla birlikte bir hukuki çerçeveye dayandırmak da olağan sayılmaktadır (WHO, 2003: 9). Hukuki temeller ise bireylerin var olan su haklarının kural ve özelliklerini oluşturmaktadır. Su kaynaklarının konumu, yapısı ve özellikleri şeklinde sayılabilecek etmenler doğrultusunda ise su hakkına yönelik kurallar meydana gelmekte, su hakkı temel bir hak olarak kabul edilmesine karşın suya yönelik var olan yönetim mekanizmaları su kaynağının ve toplumun yapısına göre farklı kurallar oluşturabilmektedir (Chen, 2020). Ulusal ve uluslararası düzeyde su hakkının belirlenmesi ve uygulanmasına yönelik yönetim mercilerinin sorumlulukları belirginleşerek, bireylerin ve tüm canlı varlıkların yeterli düzeyde kullanım hakkının var olup erişim hakkının kabul edildiği görülmektedir. Suya erişim ve kullanım hakkının ise belirli bir oranda tutulmamasına karşın canlıların temel ihtiyaçlarını giderebilecekleri şekilde bir alt limit düşünülmektedir (Atvur, 2013: 327).

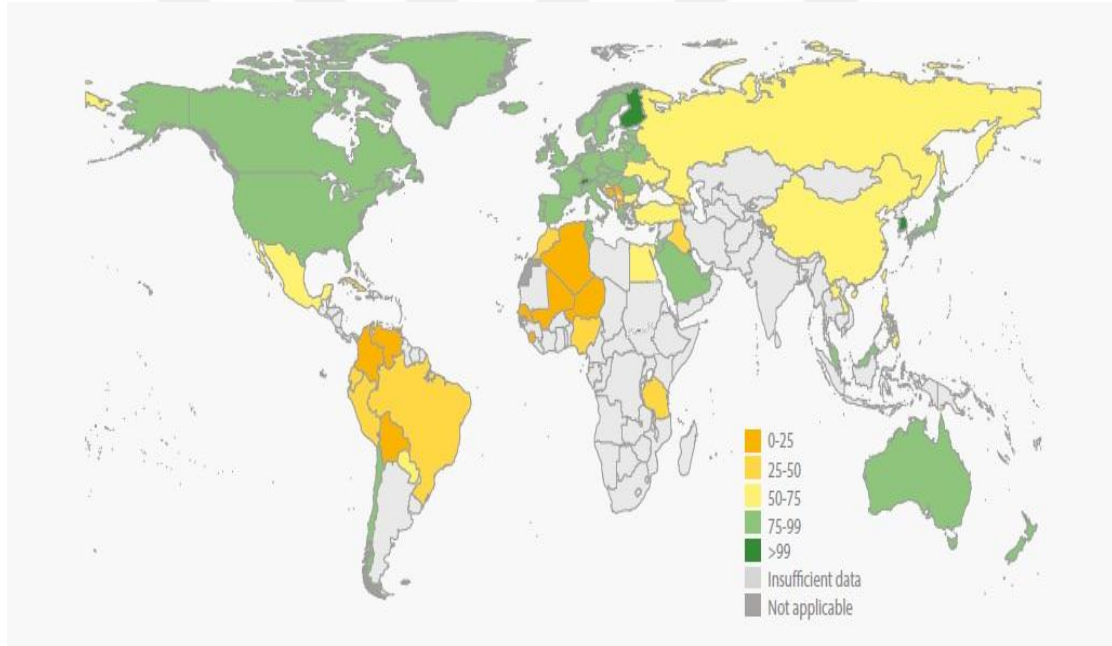
İnsanların temiz, kullanılabilir şekilde aynı oranlarda suya erişim ve kullanım hakkının sağlanmasında yetkili olan ilk mercii ülke yönetimleri olmaktadır. Bu doğrultuda sorumlulukların yerine getirilmesinin gerekliliği akabinde uluslararası düzeyde de özellikle Birleşmiş Milletler temelinde bu görev yerine getirilmektedir. Suların temiz hale getirilmesi, gerekli sterilize işlemlerinin yapılması, piyasa değerinin en düşük seviyelerde tutulması ve kontrollü, adil biçimde insanlara ulaştırılması bahsi geçen sorumlulukların başında gelmektedir (UN Water, 2018: 2).

Temiz suya erişim konusunda özellikle uluslararası sistemde net bir tanımlama oluşturulamamakla birlikte bu hususu şekillendiren etmenlerin varlığından söz etmek mümkündür. Toplamların sosyo-kültürel özellikleri, iklim değişikliğinin etkileri, suyun mali değeri kazanarak kamu malı olmaktan çıkmaya başlaması gibi konular temel su hakkının elde edilmesini olumsuz etkileyebilmektedir (Yüceer ve Yılmaz, 2020: 126-128). Bunlara karşın, yaşamın sürekliliği için zorunlu ihtiyaç olan su üzerinde devletlerarası pozisyonlarda temel bir yaklaşım ve hukuksal temelin kurulmadığı, belirsizliğin sürdürüldüğü görülmektedir. Birey

hakkı çerçevesinde bahsi geçen bu durumun açıklığa ve çözüme kavuşturulması ise zaruri bir hal almaktadır (Scanlon vd., 2004: 12).

Birey merkezli haklara yönelik olarak su gibi temel bir etmenin sterilizasyonu sağlanmış ve hijyenik yapıya sahip şekilde kullanım hakkı bulunduğu görülmektedir. Bu hak çerçevesinde gerek devlet gerekse devletlerarası düzende gerekli adımların olduğunu görmekle birlikte, varlığının belirgin hale getirilmesi elzem olmaktadır. Steril halde bulunan, sanitasyonu gerçekleştirilmiş suya erişimin yeterli düzeye ulaşmaması sonucunda ise insanlığın önüne geçilemeyecek hastalıklarla mücadele etmek durumunda kalacağı da açıktır. Birçok coğrafi bölgede bu durumun var olduğu düşünüldüğünde ise çalışmaların yoğunlaşmasının zorunlu olduğunu söylemek mümkündür (UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 2010: 3).

Harita 2.2’de 2017 bölgelerin 2017 yılına ait temiz suya erişebilen nüfus oranları yer almaktadır.

Harita 2.2 Bölgelere Göre Sanitasyon Sağlanmış Temiz Su Kullanma Oranları (UN Water, 1 March 2021: 14).

İnsanların su kullanma ve erişim haklarının temelini oluşturan yeterli, temiz ve sağlıklı düzeye getirilmiş oranları sağlamakla mükellef etkin mekanizmaların başında devlet yönetimleri geldiğinin bir kere daha altını çizmekle beraber devletlerarası mekanizmalar da büyük önem arz etmektedir. Uluslararası faaliyetler incelendiğinde, ilk merkez kararın ise Birleşmiş Milletler çatısı altında oluşturulduğu görülmekte, 21. yüzyıla kadarki geçen süreçte ise su konulu etkin bir maddenin oluşturulmadığı anlaşılmaktadır (Safe Drinking Water Foundation(SDWF)).

Kullanılabilir, var olan su kaynakları temiz hale getirildikten sonra birey ve temel haklar çerçevesinde kullanımında eşitlik sağlanması gerekmektedir. Statü, gelir düzeyi vb. sosyo-politik ve ekonomik özellikler sebebiyle herhangi bir hakka geçme ve adil olmama durumu söz konusu olması ihtimali sebebiyle eşit su hakkının gerçekleşmesi önem arz etmektedir. Bu sebeple, su kaynaklarının kontrolünü sağlayan mekanizmaların oluşturduğu ilkelerin merkezinde adil paylaşım sağlanarak, toplum üyelerinin eşit söz hakkına sahip olması da insanlık yararına olacaktır (UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 2010: 16). Tüm bunlara karşın, su hakkıyla bağlantılı olan erişim hususunda farklı eğilimlerin söz konusu olduğu da görülmektedir. Bu eğilimler ise su kaynaklarına yönelik ücretlendirme politikasını içererek, insanların su hakkını karşılayabilmesine yönelik fiyatlandırma çalışmalarının birçok bölgede arttığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Su, gün geçtikçe mali değeri artan bir kaynak haline getirilmiş ve kontrol mekanizmaları da devlet dışı kuruluşların etkisi altına girmeye başlamıştır (Evsahibioğlu vd., 2010: 120).

Bireylerin temiz ve güvenli suya erişim hakkını etkileyen ve gün geçtikçe farklı bir paradoks haline gelebilecek bir durumun söz konusu olduğu açıktır. Bu durum ise, su hakkını korumaya ve sağlamaya çalışırken diğer yandan etkileri süregelen küresel ısınmanın varlığıdır. Atmosferdeki artan karbonmonoksit miktarı, sıcaklıktaki orantısız artış ve değişim, su kaynaklarının kontrolsüz kullanımı ve küresel ısınmanın diğer etkileri sebebiyle suya erişim giderek zorlaşmakta, temiz suya ulaşamayan kişi sayısı sürekli olarak artmaktadır (Scanlon vd., 2004: 15). Suya erişim ve su hakkına yönelik hazırlanan uluslararası çalışmalar ise durumun ciddiyetinin anlaşılmasını sağlamaktadır. Örneğin; Birleşmiş Milletler'in 2019 tarihli verilerine göre, kabul gören eşit ve adil erişim hakkının her kesimde geçerliliği bulunmamakta ve devletlerin gelişmişlik seviyeleri, toplumların sosyal niteliklerine göre büyük bir farklılık söz konusu olmaktadır. Yoksul kesimler, mülteciler, yaşam standartları düşük olan toplumların bulunduğu bölgeler dahil olmak üzere hijyen kurallarına uygun suya erişemeyen kişi sayısının ise iki milyara ulaştığı görülmektedir (DW).

Birleşmiş Milletler'in su hakkını kabul etmesine karşın yine de birçok bölgede suya erişimin yeterli düzeyde ve güvenli olmadığı açıktır. Nitekim, sterilizasyonu gerçekleşmemiş, kullanılabilir su yetersizliğinin sebep olduğu ölümcül hastalıklıklar ve bağlantılı kayıplar da durumu gözler önüne sermektedir. Unicef'in verileri de bu durumu destekler nitelikte olup; su hakkını karşılayamayan düşük gelire sahip bölgelere yönelik çalışmalar artırılması ve her bireyin hakkını elde etmesine yönelik faaliyetlerinin sıkılaşması savunulmaktadır (UNICEF, 2014).

Su kaynaklarının yetersizliği ve bu yetersizliğe karşın var olan kaynakların ve kaynaklara erişimin ise zaman geçtikçe daha da kısıtlanıp, kullanılamaz hale gelmesinin arka planında insan faaliyetlerinin doğaya verdiği olumsuz etki, küresel ısınma, ekolojik dzensizlikler ve kaynak üzerinde etkin olması beklenen mekanizmaların sorun çözücü işleve sahip olmaması yer almakta ve durum iyice kötüleşmektedir. Ayrıca, temiz ve kullanılabilir suların bilinçsiz kullanımı da eklenerek süreç ilerledikçe, su kaynaklarının durumunun vahim hal almaya başladığını gözler önüne sermektedir (Scanlon vd., 2004: 17). Nitekim, su kaynaklarının eşit oranda dağılmaması ve besin üretiminde ağırlıklı olarak var olan su tüketim oranlarının ağırlıklı olarak besin üretiminden kaynaklanması var olan durumun anlaşılmasını sağlamaktadır. Üretim sırasında suya duyulan ihtiyaçtan çok daha fazlasının kullanılarak israf edilmesi ayrıca çevresel etkiyle kullanılabilir durumda olan su miktarının azalması, sağlıksız duruma gelmesi de bir diğer sonucu oluşturmaktadır (Evsahibioğlu vd., 2010: 121).

2.1.2. Su Kullanımı ve Yönetimi

Mevcut su kaynaklarına yönelik olarak su hakkının eşit, temiz ve kontrollü şekilde gerçekleşmesi ile bağlantılı olan en önemli etmen su yönetimidir. Su yönetimi konusunu etkileyen birçok parametre olmakla birlikte yönetimi sağlayan mekanizmaların işleyişi önem arz etmektedir. Her insanın su hakkından yararlanabilmesi esasıyla; küresel ısınmanın olumsuz etkileri, çevresel kirlilik, su hakkına sahip olan topluluk mevcudiyetlerindeki artış şeklinde özetlenebilecek maddeler bahsi geçen parametreleri oluşturmaktadır (Tuğaç, 2014: 19-20). Su yönetimini sağlayan kurumların etkin ve başarılı uygulamalar izlemesi ise bireylerin su haklarından mahrum kalmaması ayrıca su kaynaklarının korunması açısından gerekli görülmektedir. Gerek devlet gerekse devletlerarası su yönetiminde her adımının sorunsuz işletilmesi ve kargaşa halinin oluşmaması için de yönetimin olumlu faaliyetlerde bulunması şarttır. Nitekim, bu hususta yapılan ve yapılacak olan iç ve dış ilişkileri kapsayan sözleşmelerin su yönetimine resmiyet kazanmasını sağlayarak, adil bir ortamda kaostan uzak ve barış, huzur zemininde sağladığını da söylemek mümkündür (Wolf vd., 2005: 90).

Temel insan hakkı olarak kabul gören su hakkı detaylandırıldığında hak olarak belirlenen su kaynaklarına yönelik bireysel kullanım limitlerinin olduğu görülmektedir. Su kullanımı, bireylerin temel ve zorunlu kullanımları düşünülerek belirli miktarlarda² tutulmaya çalışılmaktadır. Bu sebeple, su hakkını kontrolsüz ve orantısız şekilde kaynak kullanımı

² Dünya genelinde su kaynaklarının eşit dağılmaması sebebiyle her bölgeye özgü kişi başına düşen su oranları bulunmaktadır. Yetersiz düzeyde bulunan ülkelerde kişi başına düşen su miktarı 1000 m³ ve daha az olabilirken, su bolluğu olan ülkelerde ise 5000 m³ seviyelerindedir. Temel düzey 1000-5000 m³ aralığındadır (TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 2020).

olarak düşünmemek gerekmektedir. Ek olarak, su kullanımı oranları için belirlenen miktarlar azaldıkça hem çevresel hem de insan hayatını etkileyecek sorunların artması da muhtemeldir (UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 2010: 9). Günümüzde ise özellikle küresel ısınmanın sonuçlarını çarpıcı bir şekilde görmek mümkün olmaktadır. Olağan dışı doğa durumları ve çevresel kirlenmenin ise en çok yetişkin olmayan grubu etkilediği, bu sebeplerle kalıcı ya da ölümlle sonuçlanan sağlık sorunlarının artmaya devam ettiği görülmektedir. Su yönetiminin yeterli seviyelere ulaşmadığı, steril, verimli ve yeterli suya erişim hakkı olduğu halde ulaşamayan toplumların mevcut durumu sebebiyle aciliyet içerisinde iyileştirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir (UNICEF, 2021).

Tüm bunlara ek olarak, meydana gelecek sorunların temel insani durumu bir yana devletler ve devletlerarası düzeylerde de oluşabilme ihtimali söz konusudur. Su kaynaklı küresel ölçekli oluşabilecek anlaşmazlıkların meydana gelmemesi veyahut gelmesi durumunda kolaylıkla çözüme kavuşturulması gerektiği düşünüldüğünde, mevcut su kaynaklarının kullanım şekilleri ve sabit bir kontrol mekanizmasının sağlanmış olması gerektiği birkez daha anlaşılmaktadır (Tuğaç, 2014: 3).

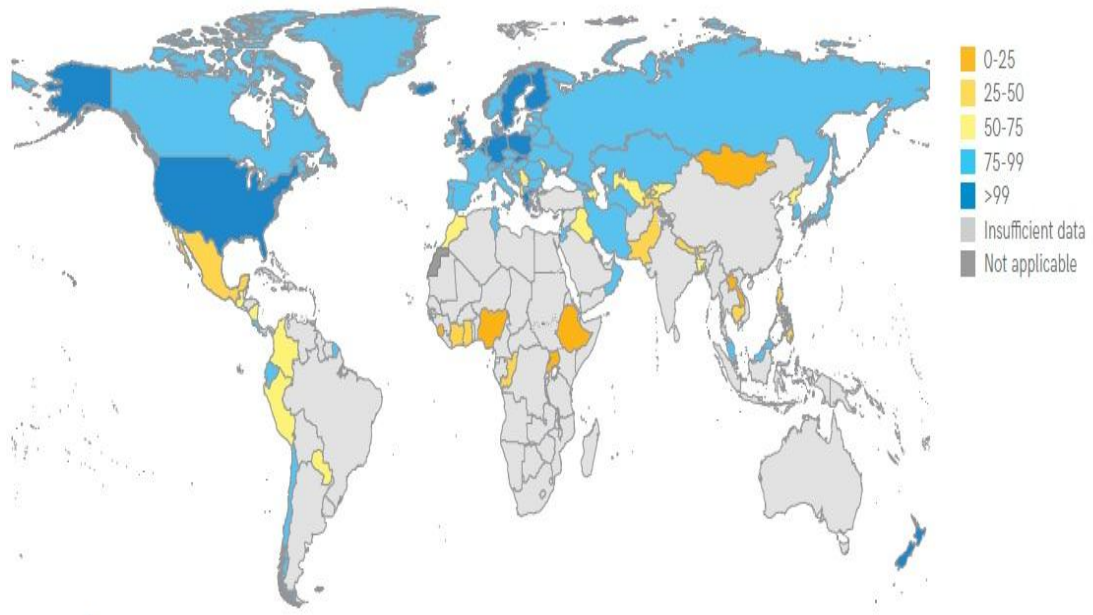
Su kullanımı, insanların temel ihtiyacını karşılama durumu olarak bilinen su hakkı haricinde besin kaynaklarının oluşum evrelerinde yer alan tüketim halini de kapsamaktadır. Suyun kontrollü kullanımı, var olan kaynakların korunması esas alınarak faaliyetlerin oluşturulması konusundaki sorumluluk idari mekanizmalara düşmekte, somut adımların atılması gerekmektedir. Suları konu eden çalışmalar su kaynaklarının uzun vadeli, faydalı ve temiz şekilde tüketiminin gerekliliğini gündeme getirmelidir (Evsahibioğlu vd., 2010: 127). Kişi başına düşmesi gereken ve bireylerin hak olarak kullanacağı su oransal olarak net bir rakamsal biçime dönüştürülmemesine karşın en az temel ihtiyaçlara yetecek şekilde sürekli olarak su kaynaklarından yararlanmaları gerektiği bilinmektedir. Bu doğrultuda, yönetim merciilerinin sorumluluklarını ise; mevcut su kaynaklarının temiz halinin korunması, kullanılan suların geri dönüşümünün gerçekleştirilmesi bu sayede su tasarrufuna da katkı da sağlanması, küresel ısınma ve aşırı doğa olaylarının olası etkileri hesap edilerek suya erişimin kolay hale getirilmesi şeklinde özetlemek gerekir. Bu çerçevede, ilk adım programı oluşturularak bir yol haritası çizilmesi ise elzem görülmektedir (The UN Special Rapporteur, 2014: 15).

Su hakkı ve kullanımı kavramı çerçevesinde doğrudan ve dolaylı kullanım alanlarının olduğuna dikkat etmek gerekmektedir. İnsani temel ihtiyaç kullanımına karşın birçok farklı sektörde, üretim alanlarında, diğer canlı tüketimi gibi etmenleri de kapsayan bir kullanım söz konusudur. Suyu güvenli erişim ve su üzerindeki kontrol mekanizmalarının yürüttükleri

stratejiler önemli ve su kaynakları üzerinde olası bir uyuşmazlık halinin giderilmesi en uygun yöntem olmaktadır. Su sebepli uyuşmazlıklar ise dünyanın birçok yerinde benzer şekillerde meydana gelebileceği gibi esas yolun anlaşma ve ortak hareket etme ile sonuçlanması karşılıklı fayda açısından gereklidir (Wolf vd., 2005: 81). Kullanılabilir su kaynaklarına olan zorunlu ihtiyaç durumu sebebiyle kontrollü ve doğru yönetim uygulamalarının düzenlenmesi gerekmektedir. Su kaynaklarının ise mali değer kazanmaya başlaması bilinen gidişatı değiştirerek sisteme devlet dışı aktörlerin de devreye girmesini sağlamaktadır. Sonuç olarak; temel yaşam hak ve ihtiyacı olan su alanlarının korunması, iyi hale getirilmesi, sterilizasyonu ve paylaşımının sağlanması çerçevesinde bir plan kurulması gerekmektedir (Atvur, 2013: 320-321).

İnsanların su kullanım durumları ve ne derecede sağlıklı, temiz ve kontrollü kaynaklara sahip olduklarını inceleyen Dünya Sağlık Örgütü; kaynakların verim kapasitesinin ve sterilizasyon yönetim çalışmalarının sonuç göstermesine rağmen yeterli seviyeye ulaşmadığını gözler önüne sermektedir. Günümüzde temiz ve güvenli su kaynaklarına evinden ulaşamayan ve başka alanlardan getirmek zorunda olan toplulukların olduğu ve bu sınıfsal ayrımın büyük çoğunluğunun ise Afrika'nın Güney kesimlerinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple, hem hastalıklara yol açmayan su kaynaklarının artırılması için hem de güvenilir seviyeye ulaştırılması için su yönetimi uygulamalarının artırılması gerekmektedir (The Guardian, 2017).

Harita 2.3'de bölgelerin 2017 yılına ait ortalama olarak suya erişim ve kullanım değerleri görülmektedir.

Harita 2.3 Temiz Suya Erişim Oranları (UNICEF and WHO, 2019: 7).

Su kaynaklarını kullanma ve ortak paylaşım hususlarında ön plana çıkan dış aktörler ise kaynaklara kıyıları bulunan devletler olmaktadır. Su kullanımı temelinde devletlerin iç ve dış politika hamleleri de hesaba katılarak farklı durumlar söz konusu olabilmektedir. Su kullanımı üzerinde yaşanan uyuşmazlıkların birçoğunun kıyıdaşlar arasında oluşması muhtemel görüldüğünden bu durumun daha da büyüyerek karşılıklı anlaşmazlık ve çatışma haline süreklenebileceği algısı yaygınlaşmıştır (Parlar ve Aslantürk, 2014: 81). Bu sebeple, oluşabilecek problemler hususunda karşılıklı olarak problem çözücü olarak yaklaşmak ve sorunun kökenine yönelerek ortadan kaldırmayı kolaylaştıracak hukuki alt yapılara ihtiyaç duyulmaktadır. Su kaynaklarına kıyıdaş ülkelerin hepsinin sınırlarından geçen kaynağa duyduğu temel ihtiyaç göz önünde bulundurularak tüm kesimlerin onayını ve rızasını göstereceği bir karara varılması hem su temelinde sorunların yatışmasını hem de devletlerin refah ve huzur ortamının süregelmesini sağlayan bir faktör olarak duracaktır. Su kullanımı için çıkar ve rıza temelinde tarafların kabul edebileceği uygulama maddeleri ayrıca kaynakların özellikleri, doğa olayları ve hava şartları gibi fiziksel etmenlerin de göz önünde bulundurularak belirlenmesi gerekmektedir (Wolf vd., 2005: 91).

Su kullanımı ve kaynakların yönetiminin sağlanması ile ilgili noktaları hem devlet içi hem de devletler arası şeklinde düşünmek mümkün olduğundan, kaynaklar üzerinde etkin olan kontrol mekanizmalarının rolü önem arz etmektedir. Yönetim prensipleri talep ve fayda çerçevesinde şekillenirken gerek insani olarak gerekse devletler arası ihtiyaç bağlamında suyun korunması gerekmektedir. Nitekim, su kullanımı ve yönetimi perspektifinde oluşturulan ilkelerin, su kaynaklarının korunması amacını güderek ayrıca dış faktörleri göz önünde bulundurarak kapsamlı ve etkili bir uygulama görevini görmesi gerekmektedir (Connell, 2014: 47). Bu doğrultuda, su kaynaklarının fiziki yapı ve özelliklerinin dikkate alınması kadar topluluk özelliklerinin de belirleyici rol üstlenmesi gerekmektedir. Adil olmayan ve eşit düzeyde erişilemeyen su kaynakları, halkın bir kesimin daha geri planda kalması ve statü, ekonomik etmenlerin ön plana çıkarak adaletsiz düzenin su üzerinde de etkisini göstermesi gibi hususlar derinlemesine ele alınmalı ve çözüme ulaştırılarak tam anlamıyla etkili bir yönetim mekanizmasının oluşturulması gerekmektedir (Cosgrove ve Loucks, 2015: 4828).

Dünya su rezervlerinin bilinçsiz kullanım, küresel ısınma, aşırı doğa olayları, kontrolsüz şekilde artan nüfus şeklinde özetlenebilecek durumlar karşısında gün geçtikçe azalması ve var olan kaynakların bir çoğunun ise sürekli şekilde atıklar yoluyla kirletilip kullanılamaz hale getirilmeye başlaması işin içinden çıkılmaz bir hale doğru gitmesine sebebiyet vermektedir. Kıt kaynaklar üzerindeki rekabetin özellikle devletlerin kıyıdaş olduğu

su kaynaklarında kızışmaya başlaması su kullanımı ve paylaşımı hakkında etkin bir mekanizmanın yürürlüğe girmesi, sorunların hukuki zeminde işbirliği sağlanarak çözüme ulaştırılması gerektiği göstermektedir (Parlar ve Aslantürk, 2014: 84).

Temel insani kullanım olarak su ihtiyacının yanında su kaynaklarının büyük bir kısmının farklı alanlarda kullanıldığını söylemek mümkündür. Su hakkına karşın insani temelli diğer sektörler için de su büyük yer kaplamakta, özellikle çiftçi faaliyetlerinde başat rolü oynadığı görülmektedir. Bu sebeple, su yönetimi, kaynakların etkin ve kontrollü şekilde kullanılmasını sağlayacak en önemli hususlardan biri de gıda üretim alanı olmaktadır. Su kaynaklarının korunması ve daha az miktarda su kullanımı ile daha fazla verim alınması ayrıca su kıtlığı durumunun önüne geçilmesi gibi amaçlara yönelik ise Birleşmiş Milletler kendi çatısı altında çeşitli çalışmalara ev sahipliği yapmaktadır (Food and Agriculture Organization of the United Nations(FAO)).

2.1.3. Suyun Kamu Malı Olmaktan Çıkması/ Metalaşması

Su insan doğasının devamlılığı için ana besin kaynağı olmakta ve yerine farklı bir unsurun konulamayacağı bilinmektedir. Su kaynaklarının yeterli ve eşit oranlarda kullanımının ise beşeri ve dış etmenler sebebiyle zor bir sürece girilmesini beraberinde getirdiği görülmektedir. İçilebilir su miktarının dünya genelinde var olan su miktarının çok az bir kısmını karşılaması ve su hakkına ihtiyaç duyan mevcut insan sayısının kontrolsüz şekilde artışı bahsi geçen zorluğa sebep olan ilk unsurlar arasında yer almaktadır. Nitekim, su kullanımı artıran temel kaynağın insan ve insan faaliyetleri olduğunu da apaçık ortadadır. Suyun tükenebilir durumda olması sebebi de mali değerinin oluşmasına ve kamu malı olmaktan çıkmaya başlaması sürecine aracılık etmektedir (IWA Publishing).

Mevcut bulunan su kaynaklarının insan yararına temiz halde tüketiminin sağlanması yıllar geçtikçe sorun oluşturacak bir hale gelmektedir. Küresel düzeyde incelendiğinde temiz su kaynaklarına erişemeyen insan sayısı artmakta ve bu durum uluslararası verilerle gözler önüne serilmektedir. Tükenebilir ve yenilenemez birkaynak olan suyun verimli hale getirilmesi neden gösterilerek kamu malı olarak görülmekten uzaklaştırıldığı ve özel şirketlerin su üzerindeki hakimiyetleri yoğunlaşmaktadır. Esas amacın toplum yararı olduğu bahsi geçmekle birlikte akıllarda ticari kaygıların var olup olmadığı sorusu da hakim olmaktadır (Narin, 2017: 742-743). Diğer yandan, su kaynaklarının kısmen ya da tamamen devlet kontrolünden çıkarak farklı türlerde şirketlerin etkisi altına girmesi ile olumlu gelişmelerin meydana geleceği de düşünülmektedir. Su kaynaklarına erişim ve temiz halde kullanım, bakım ve tesis uygunluğu ayrıca devlet mali yükünün hafifletilmesi gibi hususlarda ayrıca

özelleştirme yolunun açılması ile birlikte devlet kontrolünün kaynak idaresini sağlayan şirketler üzerinde olması akabinde özelleştirme yolunun doğru bir karar olduğu savunulan başka bir konu olmaktadır(Yurdusev, 2006: 166-167).

Temiz ve su hakkı çerçevesinde erişimi sağlanması beklenen mevcut su kaynaklarının birincil tüketim ihtiyacı ayrıca su temelli sektörler çerçevesinde bir mali değer haline getirilmesi artık yaygın ve kabul gören bir hal almaya başlamıştır. Bu durum insan yaşamını etkileyen hemen hemen her alanın bir mali karşılığının oluşturulmasıyla eş değer ilerlemektedir. İnsanların hayatlarına devam etmesi için gereken temiz su kaynaklarının ayrıca tarım, enerji ve altyapı sektörlerini de kapsayan üretim kolunda da kamu malı olmaktan çıkmakta, özelleştirmeler artmaktadır. Su kaynaklarının bir ürün halini alarak satılabilir olması dolayısıyla sürekli olarak değer artışı ile karşılaşmak ve kullanımın gerçekleşmesi için artış gösteren bir ödeme sisteminin kurulduğu görülmektedir (Bulut, 2019: 59). Sınırlı bir kaynak haline gelen suyun tükenebilecek olma durumu ve uluslararası sistemin geneline hakim olan ekonomik çıkar altyapılı tutumlar su üzerinde de etkisini göstermektedir. Bu doğrultuda, su hakkını sağlamaya yönelik çabaların önüne geçen düzensiz ve yeterli etkiyi gösteremeyen fikir ayrılıkları yaşanmaktadır. Bahsi geçen fikir ayrılıklarının temelinde ise su kaynaklarının değersel durumu yer almakta, bazı kesimler suyun adil ve temiz haliyle kamu malı olduğunu, bazı kesimler ise özelleştirmenin gerekliliğini savunmaktadır. En sonunda, su kaynaklarından yeterli verimin alınamadığı, etkin kontrolün sağlanamadığı, ekonomik kaygıların baş gösterdiği bir sistemin kurulduğunu görmek mümkündür (Atvur, 2013: 317).

Nitekim, su kaynaklarının bir mali karşılığının oluşması, ortak hak olmaktan çıkıp kamu dışı kurumların kontrolü altına girmesi toplum faydasını gözeten koşulların oluşmasını beraberinde getirmektedir. Bireylerin sahip olduğu su hakkının dikkate alınmamaya başladığı, yetkilerin yeterli düzeyde yerine getirilmediği esas olarak ticari kaygıların ön planda tutulduğu bir sistemin kurulması su üzerinde özelleştirmenin iyi bir karar olmadığını ortaya koymaktadır. Devlet kurumlarının su kaynakları üzerindeki yetkisinin şirketlere devri ile birlikte metalaşmaya devam eden su kaynaklarına erişim ve kullanma maliyetlerinin ise kaynakların kamu kontrolünde olması durumundan daha yüksek meblağlara ulaştığını söylemek mümkündür (Food & Water Watch, 2015).

Su kaynaklarının devlet dışı unsurların kontrolü altına geçmesinin temelinde devletlerin mali sorunlarının yer aldığı görülmektedir. Yeterli ve etkin düzeyde ayrıca sistematik düzeni su kaynaklarının üzerinde kuramayan ve maddi eksikliklerle karşı karşıya kalan yönetimlerin başvurduğu kaynak yönetim devri ile birlikte özelleştirme normalleşmektedir. Özelleştirmenin yaygınlaşmasına karşın var olan adil, temiz kullanım

esasının önemszenmediğı, özel sektör çıkarların korunduğı ve geliştirildiğı bir sistemin yaratıldığını söylemek ise mümkündür (Food Empowerment Project). Özelleştirme yolunun önünün açıldığı, bir sektör haline gelen su kaynakları ve idaresinin yagınlaşması ve gerek ulusal gerekse uluslararası şirketlerin etkisinin artırılması çabasıyla bu yönde teşvikler düzenlenmektedir. Devletlerin ilk esnada ekonomik kaygılarının azaltılması ve belirli bir ödeme bütçesinden bağımsızlaşması gibi talepleri karşılayan su kaynaklarının özelleştirilmesi uzun vadede ise toplumları sosyal ve ekonomik alanlarda etkileyecek olumsuz durumları beraberinde getirmektedir. Nitekim, halk nezdinde oluşan tepkilere karşı kesin çözüm yolu kurulmayarak özelleştirme süreçleri uluslararası düzeyde devam etmekte, özelleştirme de devlet etkisinin artırılması ve birlikte hareket etme hailinin artırılması gibi çözüm yolları ile işleyiş devam etmektedir (Karakılçık, 2011: 79-80).

Devletler sahip olduğı kaynaklarını zaman içerisinde çeşitli nedenlerden ötürü şirketlere devrini gerçekleştirmesine yönelik çalışmaları etkileyen önemli bir etmenin ise Dünya Bankası olduğı görülmektedir. Dünya Bankası tarafından mali desteğın sağlanması, teşvik edici kararların alınması ile devletler ekonomik kalkınma sürecinde de oldukları varsayıldığında özelleştirmeye sıcak bakmaktadır. Devlet yönetiminin etkin kontrolü ve sürdürülebilirliği koruyamadığı durumlarda ekonomik çıkarların devreye girmesiyle özelleştirmeler gerçekleştirilmekte ve çoğı zaman su kaynaklarının şirketlere devrinin de bu doğrultuda hayata geçirildiğı bilinmektedir (Prasad, 2007: 229-230).

Kullanılabilir, mevcut su kaynaklarının kontrolü ve denetiminin devlet elinden çıkıp şirketlerin bünyelerine dahil edilmesi, özelleştirmenin gerçekleştirilmesine yönelik uluslararası düzeyde önemli örnekler bulunmaktadır. Su yönetiminin özelleştirilmesine gelişmiş ülkeler gibi gelişmekte hatta az gelişmiş ülkelerde de rastlamak mümkündür. Gelişmiş ülkelerde kurulan şirketlerin diğler bölgelerde etki kurduğı, Fransız şirketlerin bu hususta Afrika'da aktif oldukları bilinmektedir. Suyun bir sektör haline getirilmesi dolayısıyla iyileştirme ve sürdürülebilirlikten çok uzak bir tablo oluşmasıyla toplumlar mağduriyete uğratılmıştır. Bu mağduriyet ile birlikte suyun mali değeri kontrolsüz şekilde artmış ve gerekli temizlik işlemleri yapılmadığından ötürü can kayıpları meydana gelmiştir. Özelleştirmenin bu yüzüne en iyi örneklerden birini Bolivya oluşturmuştur (Narin, 2017: 744).

Özelleştirmenin su kaynaklarına etkisi ile birlikte kaynakların bir ekonomik sektör haline getirilmesine karşın bu durumun su kullanımı üzerinde olumlu etkilerinin olacağı, kaynakların korunması ve elverişli hale getirilmesi gibi sonuçların oluşacağı özelleşmeyi savunan kesimler tarafından yaygın olarak dile getirilmektedir. Kaynakların iyileştirileceğı ve

erişimin kolaylaşacağı söylemlerinin gerçeği ne derecede yansıttığı ise meçhuldür. Nitekim, suyun bir fiyata tabii olması ve orantısız zamların yapılması durumunun esasen özelleştirmelerin toplum çıkarlarını gözetmediği sadece kapitalizm etkilerinden öteye gidemediğini göstermektedir (Bhattacharya ve Banerjee, 2015: 24-25).

Günümüz koşullarında su sıkıntısının yaşanması ve süreç ilerledikçe su kaynaklarının kıt kaynaklar haline gelmesi ihtimalinin bir diğer tarafında duran devlet kontrolünden özelleştirmeye devri kademesi ile birlikte sorunların körükleneceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Su kaynaklarının korunması, temiz ve eşit şekilde adil paylaşım esasının devam etmesi olması gereken bir durum iken birçok kesimin bundan mahrum kaldığı açıktır. Özelleştirmelerle bağlantılı olarak halka karşı sorumluluklar dikkate alınmamakta, usulsüzlükler artarak temiz suya erişim gün geçtikçe daha da zorlaşmaktadır. Nitekim, su kaynakları üzerindeki devlet yetkisinin azalması kimi zamanda tam özelleştirme sebebiyle bitmesi halinde mevcut sorunların çözümüne yönelik inisiyatif alınması da güçleşmektedir (Citizen).

Özelleştirmenin meydana getirdiği ve getirebileceği sonuçlar sebebiyle su kaynaklarının devlet kurumlarının sorumluluğu altına girmesi gerektiği fikri yaygınlaşmaya başlamıştır. Suyun sürdürülebilir olması ve kolay kullanımın, toplum yararına çalışmaların devam ettirilebilmesi için devlet yetkisinin oluşması gerektiği düşüncesiyle desteklenmektedir. Öte yandan, çevresel kirlenme ve aşırı doğa olayları düşünüldüğünde bahsi geçen gerekliliğin önemi anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, özellikle 21. yüzyılda gerekli çalışmalar başlatılarak özelleştirmenin önüne geçilmesine yönelik çabaların ortaya çıkmasına karşın, özelleştirmeye karşı oluşan bu tutuma uluslararası düzeyde bir desteğin yaygın olarak oluşmadığı da görülmektedir (Rapid Transition Alliance, 2019).

2.2.Sınıraşan Sular Sorunu

Dünya genelinde mevcut su kaynaklarının orantılı şekilde dağılmaması, yeterli erişime sahip olunmaması ve su güvenliliğinin ne derecede mümkün olduğuna dair düşünülmesi ve üzerinde çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu doğrultuda, devletlerin sahip oldukları su kaynaklarının yanında sınıraşan su kaynakları da önemli olmaktadır. Sınıraşan sular üzerindeki hakimiyet mücadelesi zaman zaman kıyıdaş devletlerin anlaşmazlık yaşamasına sebep olabilmekte ve her açıdan olumsuz sonuçların yaşanmasına neden olabilmektedir.

Su miktarlarının yetersizliği ve temiz suya erişimin güçlüğüne derinden hissedilmeye başlaması ile birlikte sınıraşan suların da iyi ve doğru bir şekilde yönetilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Refah ve barış ortamının kurulabilmesi ve bir insan hakkı olarak su hakkının

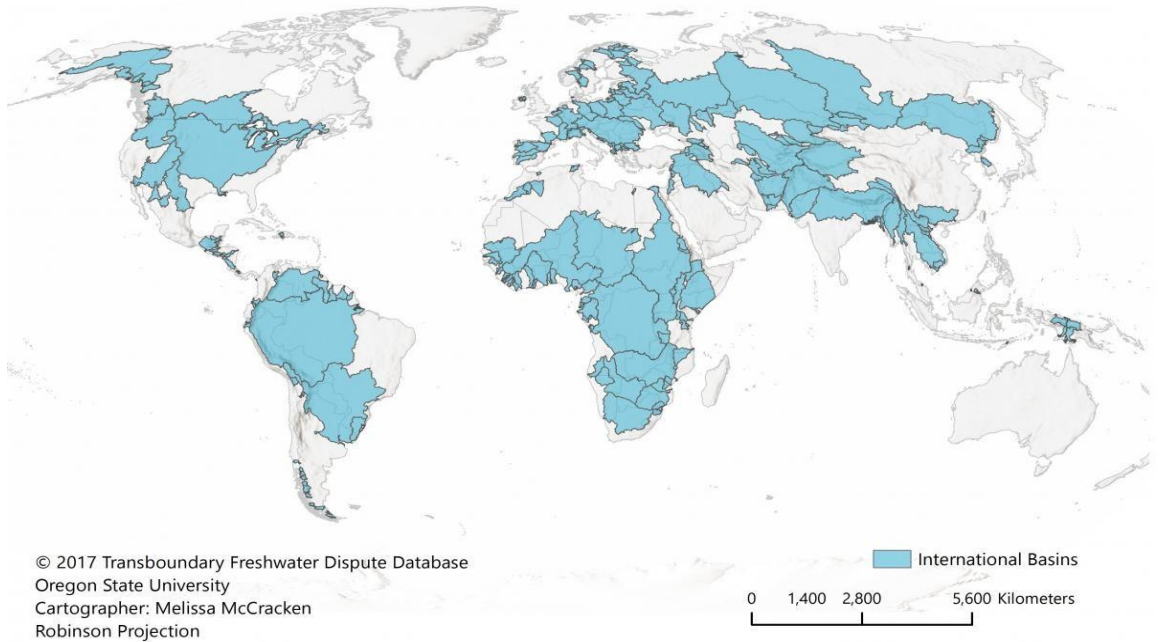
korunabilmesi için özellikle sınıraşan sularda işbirliğinin sağlanması ve uluslararası refah düzeyine erişilmesi şarttır.

2.2.1. Sınıraşan Sular

Su kaynaklarının vazgeçilmez ve ikame edilmez olması sebebiyle canlı hayatının ana maddesi olarak bulunmaktadır. Son yıllarda artış gösteren bilinçsiz tüketim, çarpık kentleşme, doğum oranları, küresel ısınmanın etkileri ve çevresel kirlilik gibi sebepler dolayısıyla yakın gelecekte su krizinin yaşanması muhtemeldir. Dünya üzerinde kullanılabilir suyun büyük bir kısmını ise devletlerarası kaynaklar oluşturmakta ve 276 su kaynağı sınıraşan su özelliğine sahip olmaktadır. Sınıraşan su kaynaklarından ortak kullanım durumunun söz konusu olması sebebiyle devletlerin karşı karşıya gelebilmesi, ters düşme durumlarına karşın işbirliği ihtimalleri de bulunmaktadır (Maden, 2013: 24-25). Nitekim, bu perspektif hakkında birçok çalışma ve araştırma yapıldığı bilinmektedir. Çalışmalar içerisinde de fikir ayrılıkları mevcut olmakla birlikte bir kesim sınıraşan sular sebebiyle tarafların radikalleşerek gerginleşen ilişkilerin çatışmaya dönebileceğini savunan kesimler bulunmaktadır. İşbirliği ve ortak karar alma yolda gidilmesinin gerekliliğini savunanlar da bulunmaktadır. Öte yandan dikkat edilmesi gereken unsurların başında su kaynaklarının mevcut durumunu, gerek kaynakların gerekse sınıraşan sularda ortak haklara sahip olan devletlerin durumlarını analiz etmektir (Stefano vd., 2010: 871-872).

Harita 2.4’de ise Dünya genelinde var olan sınıraşan su kaynakları gösterilmektedir.

Transboundary river basins of the world

Harita 2.4 Mevcut Sınıraşan Su Kaynakları Havzaları (Yıldız, 2018).

Kullanılabilir, temiz tatlı su rezervinin oransal durumu analiz edildiğinde kaynakların neredeyse yarısını sınıraşan suların oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda, sınıraşan suların canlı yaşamının devamı ve sürekliliği için de ne derece önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Devletlerin ortak paydaya sahip olduğu su kaynaklarının ekonomik, sosyal, toplumsal ve kültürel etmenleri de doğrudan etkilediği görülmektedir. Su kaynaklarının geçtiği devletlerin karşılıklı anlaşarak ve kontrollü şekilde izlenen politikalar oluşturması koordinasyonu kolaylaştırmakla birlikte, rekabet ve uyumsuzluğun var olması durumunda ise su kaynağının zarar görmesi ve verimsiz hale gelmesine neden olmaktadır (Bonvoisin, 2013: 20).

Su kaynaklarının mevcut durumu gelecekte yaşanabilecek durumlar sebebiyle endişe uyandırmakta, günümüzde de tüm dünyayı saracak su krizinin oluşmasını tetikleyen durumlar yaşanmaktadır. Su kaynaklarının kirlenmesi ve canlı yaşamını etkilemesi ayrıca su miktarının ve debisinin düşüş göstererek yok olma tehlikesinin oluşması su tehdidine sebep olmaktadır, en çarpıcı etkileri ise Afrika kıtasında görülmektedir. Nitekim, sorunların boy gösterdiği kaynakların sınıraşan özelliğine sahip olması ve sınıraşan sulara sahip olan devletlerin işbirliğinde zorlanması bir diğer sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Gerlak, 2007: 55-56). Bu sorunu etkileyen bir durum ise suların artık tamamen bir meta haline getirilmiş olmasıdır. Su kaynaklarının su kullanım esasına uygun ve adil şekilde kullanılabilmesi için etkin kontrol mekanizmalarının olması gerekmektedir. Bu hususta, sınıraşan sulara sahip olan devletlerin mali, sosyal ve siyasi olarak açıklanabilecek beşeri özellikleri ile etkileşim halinde olması sayesinde sınıraşan suların kontrolünde devletlerin başat güç olmaya çalışmalarını beraberinde getirmektedir. Devletlerin lider olma yarışı karşılıklı olası uyumsuzlukların zeminini hazırlamaktadır (Maden, 2013: 28).

Sınıraşan suların etkin, yeterli seviyelerde kullanılmasına yönelik kurulacak mekanizmaların varlığı ile birlikte hem su kaynaklarının iyileştirilmesi, beklenen verimin alınmasını hem de taraf devletlerin birçok yönden olumlu etkilenmesini sağlamaktadır. Nitekim, sınıraşan sulara kıyıdaş olan devletlerin aralarında yaşadıkları uyumsuzlukların işbirliğini zedelediği ayrıca devletlerin mali, politik vb. birçok yönden etkilediği görülmektedir (Hearns vd., 2014: 98). Aşırı doğa olayları, çevresel kirlenme gibi küresel ısınmanın sonuçları ise olumsuz bir durum olmakla birlikte sınıraşan sular hususunda özellikle kıyıdaş devletler arasında ortak hareket etme gerekliliğinin ortaya çıkmasını da sağlamaktadır. Sınıraşan suların etkin yönetim ve kontrolünün sağlanması, ortak düzenin devamlılığı için ise, uluslararası kuruluşların aktardıkları ekonomik kaynakların var olan ihtiyaç çerçevesine uygun şekilde düzenlenmesi akabinde birlik hali kolaylaşmaktadır (UNESCO, UN-Water, 2020: 9).

Sınıraşan su kaynaklarının yönetimine dahil olan devletlerin refah ve güven ortamında faaliyetlerini yürütebilmeleri hem kaynakların sürdürülebilirliği hem de ikili ilişkilerin düzeyli ilerlemesini sağlamaktadır. Sınıraşan sularda çatışma ve uyumsuzluğun yaşandığı kaynakların ise genel olarak kıt kaynak haline gelme ihtimali ile birlikte eşit kullanım ilkesinin dikkate alınmama başlanması muhtemeldir fakat çözüme ulaşılmasına en büyük engel de çatışma ortamının yaratılması olmaktadır (Zeitoun ve Warner, 2006: 443). Sınıraşan sulara kıyıdaş devletlerin ortak karar ve düzende buluşabilmesi, disiplin bir şekilde yol haritasının oluşturulması su kaynaklarının adil paylaşımının gerçekleşmesi kadar korunması ve güvenilir hale getirilmesi açısından da önemlidir. Sınıraşan suların sürdürülebilir olması ve olası doğa olaylarının en az zararla atlatılabilmesi de işbirliği çerçevesinde mümkün görünmektedir. Su yönetiminin her türlü olay ve durumu analiz edip varsayımlar etrafında olası tabloya uygun uygulamalar geliştirmesi gerekmektedir (UNESCO, UN-Water, 2020: 67).

Sınıraşan özelliğe sahip su kaynaklarının dünya genelinde oldukça yaygın olduğu düşünüldüğünde bu kaynakların verimliliğinin artırılmasındaki temel önceliğin devletler arası düzeyde ortak hareket mekanizmasının sağlanması olduğunu görmek ayrıca bu doğrultuda beşeri birçok istenmeyen durumun önüne geçilmesi için önem arz etmektedir. Küresel ısınma, aşırı doğa olayları ve bilinçsiz tüketim, adil olmayan kullanım hali engelleneceği gibi devletlerin ilişkilerinin kuvvetleneceği, uyumun yakalanacağı bir sistemin devamlılığının olmasını sağlayacağı açıktır (United Nations-UN Water). Nitekim, tarih boyunca su kaynakları ve özellikle sınıraşan niteliğe sahip olan kaynaklar hakkında ortak hareket etmenin doğruluğu yönünde adımlar atıldığı ve işbirliğinin kurulduğu görülmektedir. Sınıraşan sular sebebiyle oluşan sorunların rekabet, çatışma gibi yollarla devletlerin karşı karşıya gelmesine nadir olarak rastlandığını söylemek mümkündür. Bu doğrultuda; Birleşmiş Milletler'in verilerine göre 1964-2014 yılları arasında su konulu 180 sözleşmenin 113 tanesinde işbirliği ve dayanışmaya varılması, ortak karara verilen önemi göstermektedir (UN, 2014).

2.2.2. Sınıraşan Suların Neden Olduğu Sorunlar

Su kaynaklarının geniş alanları kapsamaları ve aynı anda birçok devletin hakimiyet alanına dahil olarak sınıraşan özellik kazandığı bilinmektedir. Sınıraşan su kaynaklarının dünya genelinde çok yaygın bir durumda bulunmasına karşın ev sahipliği yapan her devletin topraklarından geçen su oranları eşit olmamakta ve bu doğrultuda kullanım hakları da değişmektedir. Sınıraşan su hususunda devletlerin dayanışma içerisinde olması en ideal çözüm iken ortak karara kolaylıkla varılamadığı görülmektedir (Aydın, 2019: 1-2).

Sınıraşan su kaynaklarının tek bir devletin talebine özel olmaması, kıyıdaş ülkelerin birbirinden farklı ihtiyaç durumları bulunması sebebiyle uluslararası düzeyde sorunların yaşanması kaçınılmaz olmaktadır. Sınıraşan suların paylaşım zorunluluğu yanında oluşan sorunların temelinde birçok etkili unsur bulunmaktadır. Bunları taraf devletlerin iç ve dış siyaset dinamikleri, çevresel ve kültürel yapıları, su tüketim alanlarındaki çeşitlilik, bilimsel faaliyetler ayrıca kaynaklarda başat güç olma hırısı şeklinde özetlemek mümkündür. Nitekim, sınıraşan su kaynaklarının bulunduğu konum ve fiziki özellikleri de bir o kadar önem taşımaktadır (Choudhury ve Islam, 2015: 43). Nitekim, fiziki ve beşeri sebepler yüzünden küresel su mevcudiyetindeki azalmaya karşın suya ihtiyaç duyan canlı sayısındaki yükselme suyun yetersizliğinin boyutlarını gün yüzüne çıkarmaktadır. Su kullanım ve erişim oranları düşen dünya genelindeki nüfus 1.5 milyarı aştığı ayrıca birçok alanda daimi olarak su sorunun yaşanacağı ortaya konmaktadır (UNESCO, UN-Water, 2020: 18). Küresel ısınmanın boyutları ile gelecek dönemlerdeki olası etkilerinin incelendiği çalışmaların ortak noktası olan olağanüstü ve beklenmedik doğa olaylarının sıklaşacağı ve küresel iklim krizine giden yolun süreceği bilgisi mevcut durumun da anlaşılmasını sağlamaktadır. Bir taraftan hava sıcaklığının mevsim normallerinin çok üzerine çıkarak çevresel olumsuzluğu artıracığı, diğer taraftan da yoğun yağışların yaşanacağı öngörüsü küresel ısınmanın çevresel etkisi de belirtilmektedir (Cooley vd., 2009: 13). Nitekim, küresel ısınma ve iklim değişikliğinin yarattığı etkiler dolayısıyla sınıraşan sular bağlamında oluşan siyasal sorunların derinleşebileceğini söylemek mümkündür.

Su kaynakları sebebiyle devletler arasında oluşabilecek ise gerilimlerin birçok yönü bulunmaktadır. Kıyıdaş olarak ortak bir sınıraşan su kaynağını barındıran ülkelerin iç ve dış politik çıkarları nezdinde bir tutum sergileyebildikleri ve suya kolay ve güvenli erişim beklentileri tarafların karşı karşıya gelmelerini kolaylaşmaktadır. Diğer yandan, devletlerin siyasi ve ekonomik beklentileri ile suya olan birincil derecedeki ihtiyaç sınıraşan sulardaki kaos ortamının sürdürülmesine de engel olmaktadır. Bu doğrultuda, su paylaşımının rekabetsiz bir ortamda gerçekleşmediğini söylemekle birlikte, devletler arası düzeye çatışmaya da işbirliğine de neden olabilmektedir (Atvur, 2019: 231). Nitekim, sınıraşan su kaynaklarına kıyıdaş olan devletlerin ortak hareket edememesi ve işbirliği ortamından uzaklaşıp tarafların sadece kendi çıkarlarını düşünerek rekabet içgüdüleriyle davranmaları, adil olmayan bir durumun yaratılması ile birlikte su kaynaklarının, çevresel koşulların ve toplumların da olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır. Devletlerin kaynaklara kontrolsüz şekilde müdahaleleri ile eşit kulanımdan uzaklaşma, canlı çeşitliliğinde azalma, geçimini su kaynakları ile karşılayan nüfus için ekonomik zorluklarla karşılaşılması durumları

yaşanmaktadır. Uyumsuz ve etkisiz sınıraşan su yönetimi sürdükçe bu durumun devam edeceği de görülmektedir (Brels vd., 2008: 14).

Sınıraşan su kaynaklarının yetersiz yönetim mekanizması ve tarafların yaşadığı sorunların bir diğer nedeni de yönetim etmenlerinin bir vasfa sahip olmamasıdır. Gerekli hukuksal çerçevenin kurulması ve su kaynaklarının fiziki bilgisinin kavranması gerekmekte, kıyıdaş devletlerin yetkilendirdikleri ekiplerden oluşan kontrol ve takip görevlerini üstlenecek komisyonlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu doğrultuda, sınıraşan su kaynaklarının nitelikleri ayrıca etkilediği unsurlara daha çok dikkat çekilerek işbirliği sağlanmasının kolaylaşacağı beklenmektedir (Cooley ve Gleick, 2011: 714).

Ortak hak paylaşımının söz konusu olduğu sınıraşan sular üzerinde kıyıdaş devletlerin rekabet ortamını yaratarak yarış içerisine girmesi ve sorunların yaşanmasının arka planında bahsi geçen devletlerin ikili ilişkileri bulunmaktadır. Sınıraşan suların adil, eşit ve işbirliği ile sürekliliğinin sağlanması iyi ilişkilere de bağlı olmaktadır. Su kaynakları zorunlu tüketim unsuru olduğundan refah ortamının kurulmasının tüm taraflar için en iyi sonuç olduğu bilinmekle birlikte yıllardır süregelen anlaşmazlıklar, siyasi ve toplumsal sorunlar dolayısıyla su kaynaklarının kontrolünü de etkilemektedir (Aydın, 2019: 4). Sınıraşan suları coğrafi hakimiyet alanlarında barındıran devletler arasındaki ilişkinin boyutunun belirlenmesine yönelik örnekler ise tarih öncesi dönemlere dayanmakta ve sonuçta çoğunlukla tarafların ortak karara vardığı görülmektedir. Her ne kadar yapıcı ve yargı yetkisini elinde tutan bir kurum olmasa da çıkarlar etrafında ortak karar alma yoluna gitme seçeneği, bir takım rekabet ve çatışma durumu yaşansa bile söz konusu olmaktadır. Öte yandan, anlaşmazlık durumlarının yaşandığı esnada taraf devletlerin gelişmişlik düzeyleri, coğrafi koşulları, siyasi yönelim ve tutumları ayrıca beşeri faaliyetleri etkili olmaktadır. Sınıraşan su kaynaklarının mevcut durumu da devletlerin politik tutumlarını belirlemede önemli bir rol üstlenmektedir (Maden, 2013: 26-27).

Kullanılabilen ve paylaşılabılır sınıraşan su kaynaklarının sürdürülebilirliği, güvenli erişimi pek tabii kalitesi devletlerarası düzeyde olduğu kadar bu konuda yapılan bilimsel çalışmalarda da incelenen ve siyasi hareketleri belirleyici unsur olmaktadır. Küresel ısınmanın doğaya verdiği zarar ile birlikte su kaynaklarının da olumsuz etkilenmesi, taraf devletlerin daha fazla verim alma gayesiyle inşa ettikleri barajlar ise işbirliği ortamını olumsuz etkileyebilmektedir. Kıyıdaş devletlerden bazılarının sınıraşan su kaynaklarına bağlı oldukları konumsal özellikleri ile avantaj sağlamaya çalışırken hem biyoçeşitliliği azaltma hem de sahip oldukları haktan daha fazlasını elinde tutma girişimlerinin olabildiği görülmekte, işbirliği

ortamı ise tüm bunların gölgesinde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır (Cooley ve Gleick, 2011: 715).

Su kaynaklarının iyileştirilmesi, verimliliğinin artırılması, olumsuz çevresel etkilerden arındırılması, kullanım oranlarının belirlenmesi, su seviyelerinin istenilen düzeylerde tutulması, mevcut ve olası sorunların barışçıl çözüme kavuşturulması amaçlarıyla devletlerarası hatta kimi zaman ulusüstü özelliğe sahip ortak hareket etme teşebbüslerinin olduğu bilinmektedir. Su kaynaklarının sürdürülebilirliği için havzaların fiziki şartları kadar suyu kullanan toplumun da nitelikleri önemli olmaktadır. Bu sebeple, sorun çözücü rol üstlenen uluslararası oluşumlar olumlu bir getirisi olmakla birlikte daha yoğun bir faaliyetin şart olduğu açıktır (Sivakumar, 2011: 543-544). Nitekim, su konulu uluslararası girişimlerin artırılması sayesinde hem küresel su hem de sınıraşan su kaynaklarındaki sorunların çözüme kavuşturulmasını kolaylaşacağı görülmektedir. Uluslararası işbirliği ve birlikte hareket etme düzeninin kurulması küresel ısınmanın yıkıcı etkilerinin azaltılması mevcut olumsuz etmenlerin gündemde tutulması ile mümkün olmaktadır. Ayrıca bu tür girişimler sayesinde taraflar karşılıklı diyalog imkanı bulmakta, günümüz koşulları ile birlikte gelecekte yaşanması muhtemel su sorunlarının da ele alınmasını kolaylaştırmaktadır (Gerlak ve Schmeier, 2014: 359).

Sneddon ve Fox'a (2006: 183) göre ise; su kaynaklarının durumu ve sınıraşan suların incelenmesinde eleştirel bir bakış açısı mevcuttur. Eleştirel bakış aynı zamanda klasik ve geleneksel teorik yaklaşımlardan ayrılarak yalnızca kaynakların fiziki ve coğrafi özelliklerine odaklanmayarak geniş bir perspektiften çıkarımlarda bulunmaktadır. Bu doğrultuda, sınıraşan sular üzerinde hak sahibi olan kıyıdaş tarafların fiziki şartlarıyla birlikte ortak hareket etmenin kazandıracığı insani ve ekolojik boyut da incelenmektedir.

Geleneksel ve ana akım teorik düşüncenin kabul ettiği, çoğu kesimin de uyum sağladığı jeopolitik öngörülerin analiz edilmesi ve eleştirisinin yapılmaya başlaması sebebiyle düşünülen ile yaşananın farklı olduğu anlaşılmaktadır. Su kaynaklı oluşabilecek sorunlardan dolayı taraflar arasında çatışmanın kaçınılmaz olacağı öngörüsünün gerçeği yansıtmadığı açıkça görülmektedir. Eleştirel jeopolitiğin üzerinde durduğu ve devletlerin siyasi, ekonomik, coğrafi yapısı kadar önemli olduğunu savunduğu unsurlardan olan toplumsal ve etnik yapı ile özdeşleşen söylemler su konusunda da belirleyici rol üstlenmektedir. Bu sebeple, Eleştirel jeopolitik su sorunlarının ayrıştırıcı değil birleştirici olabileceğini, devletlerarası ilişkileri düzenleyebilecek bir unsur olduğunu savunmaktadır (Ide vd., 2019: 306).

Eleştirel jeopolitiğe göre, devletin birçok konuda olduğu gibi sınıraşan su kaynaklarında da genel kabul gören ve etkin sayılan devlet politika mekanizmasına ek olarak

insan merkezli bakış açısı da söz konusudur. Siyasi unsurlar ile toplumsal ve sosyal özellikler ise karşılıklı ilişki içerisinde bulunmakta, eleştirel jeopolitiğin sınıraşan sular konusundaki görüşüne uygunluk göstermektedir (Sneddon ve Fox, 2006: 184).

2.3. Uluslararası Hukuk Bağlamında Sınıraşan Sular

Devletlerin iç politikaları, yasama, yürütme ve yargı merciileri iç hukuk sistemlerini oluşturarak belirli bir düzene sahip olmakla birlikte uluslararası boyuttaki hukuki düzeni uluslararası hukuk kurmaktadır. Uluslararası hukuk temelini devletler arasında birçok konuda varılan anlaşılmalı, ortak kararlardan almaktadır. Bu doğrultuda; her devletin sınırları, bağımsızlığı en önemli faktör kabul edilmekte ve devletler arası birçok etmenin belirleyici, hukuksal çerçevesi uluslararası hukuk ile sağlanmaktadır. Dünya üzerinde ortak konu ve alanlar konusunda birlik ortamının kurulması, anlaşma şartlarının sağlanmasına yönelimin olması da uluslararası hukukun etkisi olmaktadır (Food and Agriculture Organization, 2011: 15).

Su kaynaklarının farklı devletlerden geçmesiyle sınıraşan niteliğe sahip olmaları, su kaynaklarının temel ihtiyaç unsuru olması dolayısıyla toplumların birçok alanda talep oluşturmalarına sebep olmaktadır. Bahsi geçen sınıraşan su kaynaklarının kullanımı, paylaşımı, sektörel faaliyetlerdeki yeri, devletlerin ortak karar alma ve yönetim kurma gibi konularda uluslararası hukukun etkisi ortaya çıkmaktadır. Taraf devletler arası sınıraşan kaynaklar arası düzenin kurulması ve sürekliliğin sağlanması ayrıca dayanışmaya varılması ile birlikte belirlenen kararların resmi hale geçmesi esnasında uluslararası hukuk maddelerine belirgin olmaktadır. Uluslararası hukuk, devletlerin mevcut hakları yönünde yol haritası görevi de üstlenmektedir (Global Water Partnership, 2013: 1).

Farklı ve komşu devletlerin coğrafi alanından akan su kaynaklarının adlandırılmasında da uluslararası hukuk unsurların etkili olduğunu söylemek mümkündür. İlk esnada konusu geçen kaynaklar uluslararası olarak nitelendirilmiş hatta Birleşmiş Milletler çerçevesinde de bu nitelendirmeye uygun maddeler kullanılmıştır. Süreç ilerledikçe değişikliğin meydana geldiği ve yaygın olarak kabul gören sınıraşan sular terimi uluslararası hukukta yerini aldığı görülmektedir. Kaynakların nitelendirilmesinde belirleyici unsur ise kaynaklar aracılığıyla gerçekleştirilen seyahat transferleri ve eşya taşınması olmakta, uluslararası su kaynağı söylemi daha çok bu durum söz konusu olduğunda kullanılmaktadır (İnan, 1994: 245-246). Diğer yandan, sınıraşan niteliğe sahip kaynaklara sahip olan devletlerin bu suları birçok yönden kullandıkları ve coğrafi konumlarına göre de hak iddia edebildikleri görülmektedir. Hem

ekonomik hem de insani ihtiyaç amaçlı olarak suya erişime yönelik olarak uluslararası hukukla bağlantılı olarak anlaşmaların düzenlendiğini söylemek mümkündür (Erdal, 2016: 190-191).

Ortak ve sınıraşan nitelikteki su kaynaklarının kullanımı, paylaşımı gibi kapsayıcı konularda refah ve barış ortamı korunarak adil kararların alınmasını kolaylaştıran yapıcı unsurun uluslararası hukuk kurallarını olduğunu söylemek mümkündür. Uluslararası hukuk, devletlerin karşılıklı anlaşma yoluna çeşitli görüşmeler ve toplantılar etrafında gitmesine olanak sağlamasına karşın diğer yandan da sadece çıkarın düşünülmesi, kaos ve kargaşa ortamından uzaklaşılmasına zemin hazırlamaktadır. Sınıraşan su kaynakları üzerinde uluslararası hukukun etkileri ile yapıcı kararlar alması taraf devletlerin birçok yönden ilişkilerinin de geliştirmesini kolaylaştırmaktadır (Food and Agriculture Organization, 2011: 35).

Taraf devletler arasındaki sorun ve oluşabilecek uyumsuzlukların sonuca kavuşturulması, barış zemininde işbirliği ile çözülmesine yönelik uluslararası hukuk paradigmaların etkisi yadsımamak gerekmektedir. Barış zeminini oluşturan temel yapı ise uluslararası hukuk olmakla birlikte öte yandan sınıraşan suların yönetimi, kullanımı, paylaşımı gibi hususlarda tek etkin çözüm aracı olmadığını da söylemek gerekmektedir. Uluslararası hukuk taraf devletlerin ilişkilerine yönelik resmi bir altyapı hazırlamakta, uluslararası diplomasiyi oluşturmaktadır (Global Water Partnership, 2013: 2). Sınıraşan sular konusunda var olan uluslararası hukuk zemini işbirliğine giden yolu kolaylaştırırken, bağlayıcı nitelikte olmaması sebebiyle hukuki alt yapıyı oluşturmakla kalmaktadır. Sınıraşan su kaynaklarına ortak olan taraf devletlerin coğrafi konumları ve kaynaktaki yerine istinaden iddia ettikleri hak ve beklentileri şekillenmekle birlikte esasen birçok yönden eşit durumda olmaları gerektiğini söylemek mümkündür. Sınıraşan su kaynaklarına yönelik faaliyetlerde bulunan küresel kuruluşlar da uluslararası hukukun bu ayağını oluşturmaktadır (Rüştü ve Salem, 2004: 56).

Sınıraşan su kaynaklarının çevresel ve beşeri etkilerden, insani faaliyetlerin olumsuzluğundan korumalı bir hale getirilmesi, kullanımın ayrıca paylaşımın uygun seviyelerde oluşturulmasında rol oynayan uluslararası hukuk olmaktadır. Su kaynakları üzerinde taraf ülkelerin eşit hale gelerek anlaşma yolunun açılmasını sağlayan uluslararası hukukun diğer yandan oluşturulan hakkaniyet ile ilerlemesi konusunda, sorunların kökten çözülmesi konusundaki yetkisi ise tartışmaya açık durmaktadır (Gerlak vd., 2014b: 57). Nitekim, uluslararası hukukun oluşturduğu kanunsal işbirliği zemini dünya genelinde var olan tüm su kaynaklarına yönelik olumlu bir husus olarak görülmektedir. Uluslararası hukuk kontrolünde bir yargı ve yaptırım yetkisinin olmamasına karşın yine de uzun vadede beşeri

anlamda etkisinin artacağı düşünülmektedir (Food and Agriculture Organization, 2011: 26-27).

Sınıraşan su kaynakları mevcut suların genellemesi ile birlikte bir alt başlık ve gündem oluşturarak uluslararası hukukta yerini almaktadır. Bu doğrultuda, uluslararası hukuka uygun olarak özellikle Birleşmiş Milletler, özel olarak ise Amerika ve Avrupa’da çalışmalar yürütülmeye başlanmış, yirminci yüzyıldan önce faaliyetler yoğunlaşmaya başlayarak etkisini göstermiştir. Taraf devletlerin sınıraşan sular üzerindeki anlaşmazlıklarından ortak karara varılma sürecine giden yolda uluslararası hukukun emareleri açıkça gözlemlenmektedir (Litke ve Rieu-Clarke, 2014: 215). Nitekim, sınıraşan su kaynaklarına yönelik temel hukuki düzenleme Birleşmiş Milletler çatısında ilerlemektedir. Birleşmiş Milletler, uluslararası hukukun merkez göstergesi ve dayanağı olarak bu yönde kurallar oluşturmuştur. Yirminci yüzyıldan önce sınıraşan su kaynaklarının hukuksal boyutu uluslararası nitelik kazandığını söylemek mümkündür. Helsinki kuralları ve 1997 Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ise sınıraşan su kaynaklarının uluslararası hukuk çerçevesini oluşturduğu bilinmektedir (İlim ve Medeniyet, 2020).

Özel olarak sınıraşan su kaynakları genel olarak ise devletlerin taraf oldukları tüm konu ve durumların görüşülmesi, uzlaşmaya varılması, çözüme ulaşılması hususunda uluslararası hukuk kuralları yönlendirici olmaktadır. Uluslararası hukukun oluşturduğu kurallar doğrultusunda sınıraşan su kaynaklarını topraklarında barındıran ve kıyıdaş olan devletlerin bahse konu olan kaynaklara yönelik bulunduğu coğrafi konum ise benimsedikleri tutumu şekillendirmektedir. Sınıraşan su kaynaklarına ortak kıyıdaş olan devletler uluslararası su hukukunun kaynaklara yönelik de uyarlanabilecek kontrollü, eşit ve güvenilir erişim, kullanım oranlarının sağlanmasına yönelik doktrinlere yine aynı şekilde sahip oldukları politik tutum ile yaklaştıkları ayrıca çıkarlar etrafında şekillendikleri açıkça bilinmektedir (SIWI(Stockholm International Water Institute)).

Sınıraşan su kaynakları hususunda meydana gelen olay ve vakaların çözüme ulaştırılması gerektiği durumlarda uluslararası hukukun su konulu kuralları devreye girmektedir. Uluslararası su hukukunun net bir yaptırım gücü olmamakla birlikte sınıraşan su kaynakları için yoğun olarak başvurulmuş Birleşmiş Milletler’in oluşturduğu uluslararası hukuk metni; 1997 yılında yayınlanmış olan uluslararası su yollarının kullanımına yönelik sözleşme olmaktadır. Nitekim, uluslararası su hukukunun bir çerçeve çizdiğini söylemekle birlikte net bir çözüm yolu sunmaktan çok sorunlar üzerine uyarlanabilir bir niteliğe sahip olduğu açıktır (Erdal, 2016: 193-194).

Sınıraşan su kaynakları üzerine kurulan 1997 Birleşmiş Milletler sözleşmesi aynı zamanda sınıraşan suların nitelendirilmesini yaparak uluslararası özelliğini kabul etmektedir. Uluslararası su hukukun da temelini oluşturan sözleşme ile sadece sınıraşan su kaynaklarını ele almayarak tüm su varlığına yönelik olarak tanımlamalar yapılmıştır. Devletlerin ulusal ve sınıraşan kaynakları, kaynakların fiziki, coğrafi özellikleri doğrultusunda şekillenen bu tanımlamalar aynı zamanda sözleşme ilkelerini de oluşturmaktadır (Food and Agriculture Organization, 2011: 29-30).

Birleşmiş Milletler'in 1997 yılında yayınlanan uluslararası su hukuku sözleşmesi su kaynakları konusunda tam anlamıyla bir çerçeve niteliğine sahip olmakla birlikte sınıraşan su kaynakları üzerinde taraf kıyıdaş devletlerin ortak hareket etme ve karara varma hususuna da değindiği görülmektedir. Meydana gelen anlaşmazlıkların çatışma ortamı olmadan çözümünü destekler şekilde sözleşme maddelerine yer verildiğini görmek mümkündür. Nitekim, sözleşmenin 33.maddesi tamamen bu konuya ayrılarak taraf devletlerin sınıraşan su nedenli uyuşmazlıklarının işbirliği ortamında görüşülmesi, gerektiğinde farklı ortak kuruluş ya da farklı bir devletlerin arabuluculuğunun devreye girmesi tüm bunlara rağmen uzlaşmanın sağlanamaması durumunda ise Birleşmiş Milletler yargı merciine başvurma yolunun açık olduğu belirtilmektedir (Çev:Dalyan, 1997: 375).

Su kaynaklarının hem zorunlu ihtiyaç ve hak olarak yeterli erişiminin sağlanmaya çalışılması gerektiği gibi sınıraşan sular için de aynı durum söz konusu olmaktadır. Güvenli erişimin gerçekleştirilmesi, temiz ve adil su miktarına ulaşılması akabinde sınıraşan su kaynaklarının birincil tüketim haricinde tarım, sanayi gibi sektörlerin faaliyetlerinin devamı için gerekli olması suyun ekonomik önemini de ortaya çıkarmaktadır. Bu doğrultuda, sınıraşan su kaynaklarının ortak kıyıdaş devletler arasındaki ilişkileri de etkileyen ve belirleyen önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Taraf devletlerin kendi aralarında sınıraşan su yönetiminin sürdürülmesine ve ortak karara varılmasına yönelik zaman zaman anlaşmalar gerçekleştirmeleri söz konusu olmakla birlikte var olan sorunların çözümün de uluslararası hukukun devreye girmesi sıkça raslanan bir durum haline gelmektedir. Nitekim, sınıraşan su kaynaklarına yönelik sorunların çözümü için doktrinlere de değinmek gerekmektedir. Hukuk doktrinleri daha adil ve barışçıl ortamın oluşmasını kolaylaştırmaktadır.

2.3.1. Mutlak Egemenlik (Hakimiyet) Doktrini

Uluslararası hukuk devletlerin hakimiyetlerini sürdürme, bağımsızlıklarını koruma ve hiçbir unsurun bağımsızlıkları zedelenmemesine yönelik kurallar oluşturarak dokunulmazlık sağlamaktadır. Uluslararası hukuk geçerliliğine karşın diğer yandan da hukuk doktrinlerinin

mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Uluslararası hukuk temalı doktrinlerin de temel gayesi bağımsız devletlerin devamlılığının sağlanması, dış müdahalelerden arınması olmaktadır. Nitekim bu husus yaklaşık üç asırdır devam etmekte ve devletlerarası sistematığın kurulmasını sağlamaktadır. Bu doğrultuda; uluslararası hukukun ve doktrinlerin etkisi yadsınmamaktadır (Korowicz, 1959: 51).

Sınıraşan su kaynaklarının kullanım ve erişimine yönelik olarak taraf devletler arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi, mevcut sorunların çözülmesine yönelik olarak uluslararası hukuk ilke ve doktrinleri belirlenmiştir. Akabinde, özellikle taraf devletlerin bağımsızlık ve egemenlikleri korunması öncüllenenek ilk olarak mutlak egemenlik doktrini oluşturulmuş, ilk olarak ABD ve Meksika'nın kıyıdaş olduğu sınıraşan su kaynaklarında oluşan anlaşmazlıkların çözümü için yürürlüğe girdiği görülmektedir. Bu doktrin ile temel amacın kıyıdaş devletlerin ortak sınıraşan su kaynaklarının kullanımına yönelik olarak var olan sorunların uluslararası çerçevede çözülmesi olduğu açıktır (Unwatercourses Convention). Mutlak egemenlik doktrini bir uluslararası hukuk doktrini olmakla birlikte, sınıraşan su temelli taraf devletlerin ortak noktada buluşabilmesi ve sorunların giderilmesini benimsemiş olsa bile içeriğinde su kaynaklarının sınırlarında doğduğu devletin haklarını öncelik haline getiren bir prensip içerisinde olduğu görülmektedir. Mutlak egemenlik doktrini, bir devletin sınıraşan su kaynağının kendi sınırlarında doğmasından ötürü kaynaklardan faydalanma biçiminin istenildiği şekilde belirlenebileceğini savunmaktadır (Yılmaz M. N., 2018: 243).

Mutlak egemenlik doktrininin temellerini ABD dış politika temelleri ve hamlelerine göre şekillenmiş olduğunu söylemek mümkündür. Mutlak egemenlik doktrini uluslararası hukuk doğrultusunda ABD'nin sınıraşan su kaynaklarını kendi belirlediği şekilde yönlendirerek kullanım hakkını elde etme amacıyla oluşturduğu bilinmektedir. Harmon doktrini olarak da anılan mutlak egemenlik doktrini uluslararası hukuk niteliğine sahip olmakla birlikte sınıraşan su kaynakları sebebiyle oluşan sorunların çözümünde yanlı bir tutumun sergilenmesine yol açabilmektedir. Nitekim, doktrininin sınıraşan kaynağın doğduğu kıyıdaş devletlere tanıdığı pozitif kullanım ve erişim hakkı oluşabilecek eşitsizliklerin süregelmesini de kolaylaştırmaktadır (Kibel ve Eckstein, 2017). ABD hukuk düzeninde etkili olan Başsavcı Harmon tarafından oluşturularak düzenlenen mutlak egemenlik doktrini sınıraşan su kaynaklarında oluşabilecek sorunların çözümünde ve bahsi geçen kaynaklarının kullanım ve yönetiminde yetkili ilk mercii olarak sınıraşan kaynakların doğduğu devletleri kabul ettiği görülmektedir. Bu şekilde yansıtılan doktrin ile birçok hakkın sınıraşan suların başlangıç ülkelerine geçmesini de kolaylaştırıcı unsur olmaktadır (Food and Agriculture Organization, 2011: 68).

Sınırâşan su kaynaklarına kıyıdaş olan ve topraklarından geçen devletlerin adil ve yeterli şekilde suya ulaşarak kullanması esas olarak bir haktır. Buna karşın, sınırâşan su kaynaklarının yönetimi ve kullanımı prensibinde ise tarafların sorunlar yaşayabildiği, bir taraf avantaj elde ederken diğer tarafın ise haklarının görmezden gelindiği durumlarla karşılaşabilmesi mümkündür. Harmon doktrini olarak da anılan mutlak egemenlik doktrini bu çerçevede yaşanan sorunların üzerine şekillenmiştir. Uluslararası hukuktan destek alan doktrinin, kıyıdaş devletler arasındaki sorunları çözmeye yönelik olarak faaliyete geçirilmeye çalışılsa da tam anlamıyla etkili olmadığı görülmektedir (Kuokkanen, 2017: 6-7). Doktrininin sınırâşan su kaynaklarında yaşanabilecek anlaşmazlıkların çözümüne yönelik sunduğu çözüm önerisi bir tarafın daha baskın ve üstün olmasına yol açabilmekte ayrıca taraflar arasında belirgin hak farklılıklarının oluşmasına da sebep olabilmektedir. Nitekim, mutlak egemenlik doktrini temellerini uluslararası hukuktan almış olsa da uluslararası düzende kendisine pek de fazla yer edinemediğini söylemek mümkündür (Food and Agriculture Organization, 2011: 137).

Sonuç olarak, elbette her devletin kendi coğrafi alanındaki hakimiyet gücü ve bağımsızlığının kabulünün var olduğu uluslararası hukuk sisteminde kabul edilen bir husus olmaktadır. Fakat, mutlak egemenlik doktrininin sınırâşan suların doğduğu bölgelerde yer alan devletlere sunduğu maddeler dolayısıyla da bir uluslararası hukuk doktrini olarak devletler gündemlerine taşımış olsalar dahi etkili ve yaygın kullanım seçeneğini tercih etmemişlerdir (Leb, 2013: 44-45).

2.3.2. Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini

Sınırâşan su kaynaklarının olması gerektiği şekilde ve etkili bir biçimde yönetimi, kıyıdaş devletler tarafından ortak hareketin sağlanması, işbirliğinin kurularak adil erişimin sağlanması gibi hususların hayata geçirilerek su merkezli sorunların oluşmaması veyahut çözüme kavuşturulması amacıyla devreye giren hukuksal araçlardan biri de uluslararası doktrinlerdir. Sınırâşan su kaynaklarına yönelik birçok doktrin oluşturulmasına karşın bu doktrinlerin devletleri tam kapsayıcı bir güç oluşturması gerektiğini de söylemek mümkündür (Kibaroglu ve Sümer, 2006-2007: 38).

Uluslararası hukuk çatısında sınırâşan su kaynaklarına yönelik oluşturulan doktrinlerden biri olan doğal durumun bütünlüğü doktrini su kaynağını şekillendirmesi ve çıkarının gözetilmesi gerektiği kıyıdaş devletin bir tane olmadığını ortaya koyarak bir nevi Harmon doktrinini uygun görmeyen uluslararası hukuk yetkilileri ile oluşturulmuştur. Nitekim, Doğal durumun bütünlüğü doktrinine göre; kaynağın doğduğu ülke kendi çıkar ve taleplerine göre

istediği gibi faaliyetlerde ve yönlendirmelerde bulunamaz. Bu doğrultuda, özellikle sınıraşan su kaynaklarının doğduğu noktadan sonra evsahipliği yapan diğer devletlerin haklarının da korunmasına yönelik bu doktrin oluşturulduğu açıktır (İnan, 1994: 249).

Doğal durumun bütünlüğü doktrininin temel olarak odaklandığı husus bir sınıraşan su kaynağının yukarı ve aşağı kıyıdaş devletlerin faaliyetlerinin sonuçlarıdır. Doktrin taraf devletlerin adaletsiz, kontrolsüz ve uygunsuz faaliyetlerini önlemeye yönelik geliştirilerek özellikle sınıraşan su kaynağının doğduğu devlet üzerinde durmaktadır. Bahsi geçen yukarı kıyıdaş devletlerin kaynaklar üzerindeki baskınlık kurmasının önüne geçmek ve olası müdahalelerden diğer kıyıdaşları korumak şeklinde geliştirildiğini söylemek mümkündür (Rüştü ve Salem, 2004: 59). Nitekim, odak noktasına yukarı kıyıdaş devletlerin adaletsiz kullanım ve erişimlerini önleme dışında sınıraşan sulara hareket sınırlarının, hakimiyet kuracak faaliyetlerin artması halinde tüm bunların kabul edilemez olduğunu kabul eden doğal durumun bütünlüğü doktrini birçok aşağı kıyıdaş devlet tarafından da benimsenmiştir (Yılmaz M., 2015: 320).

Doğal durumun bütünlüğü doktrini ile sınıraşan su kaynaklarına coğrafi olarak yukarı kıyıdaşlardan sonra erişen alt kıyıdaş devletlerin haklarının korunması amaçlanmaktadır. Bahse konu olan nitelikte olan devletlerin bağımsızlıklarının korunması, haklarının geçerliliğinin sürdürülmesi ve sınıraşan sulara eşitsizliğin önüne geçilmesi üzerine kurulduğunu söylemek mümkündür (Schwabach, 2009: 4).

2.3.3. Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini

Uluslararası su kaynaklarının kullanım haklarına yönelik olarak taraf kıyıdaş devletleri kapsayan bir uluslararası doktrin de ön kullanım doktrini. Ön kullanım doktrini, adından da anlaşılacağı üzere odaklandığı ilk nokta sınıraşan suların akış yönüne göre devletlerin coğrafi konumları göz önünde bulundurularak bir sıralamanın var olmasıdır. Bu doğrultuda, kaynağın doğduğu kıyıdaş devletlerin kullanım haklarının belirgin olduğu ayrıca değiştirilmesini öngörecektir bir unsurun olmadığı belirtilmektedir. Buna karşın esasen doktrin sınıraşan su kaynaklarına yukarı kıyıdaş olmayan devletlerin haklarının da zarara uğramamasına yönelik olarak kabul edildiğini de vurgulamak gerekmektedir (Yılmaz M. N., 2018: 244).

Uluslararası hukuk doktrini sıfatı taşıyan ön kullanım üstünlüğü, sınıraşan sulara kıyıdaş olan devletler tarafından yürürlüğe girmesi istendiğinde dahi yalnızca bir sınıraşan su kaynağını kapsamaktadır. Bir diğer deyişle bu doktrin devletlerin sahip olduğu tüm sınıraşan su kaynakları için aynı kapsama alınmamakta ve aynı etkiyi sağlamamaktadır. Bu nedenle, kıyıdaş devletlerin kaynaklardaki coğrafi yerleri önem arz etmektedir. Doktrin, sınıraşan

suların doğduğu ve ilk olarak geçtiği devletlere coğrafi konumlarından ötürü ilk kullanım haklarının geçerliliğini sağlamaktadır (Ekmen ve Fırat, 2017: 190). Nitekim ön kullanım üstünlüğü doktrini yukarı kıyıdaş devletlere sınıraşan kaynaklara ilk erişen devletler olmaları sebebiyle diğerlerine göre üstün bir duruma sahip olduklarını öngörmektedir. Fakat bu üstünlüğün tüm sınıraşan su kaynakları üzerinde geçerli olmadığına tekrar altını çizmekte fayda vardır. Sınıraşan su kaynaklarına kıyıdaş olan devletlerin erişim ve kullanımlarının da dahil olduğu birçok faaliyetini kapsayan ve çerçevesini belirleyen parametrenin taraf devletler arasında uzlaşıya varılarak kabul ettikleri sözleşmeler olmaktadır. Doktrin ile sözleşmelerin kıyıdaş devletlere yönelik ortaya koydukları hususlar farklı durumlara değişmektedir (Kılıç, 2013: 19).

Doktrin sınıraşan su kaynaklarına ortak olan kıyıdaş devletlerin coğrafi konumlarını gözetenek, suların doğduğu ve ilk olarak geçtiği devletlerin bu durumunu avantaj olarak görmektedir. Bu sayede, aşağı kıyıdaş devletlere nazaran adından da anılacağı üzere bir kullanım üstünlüklerinin olduğunu savunmaktadır. Doktrine göre, tüm kıyıdaş devletlerin birlik ve dayanışmasının sürdürülmesi ayrıca işbirliğinin devamının sağlanabilmesi temel gaye olmalıdır. Yine aynı gayenin korunmasının ise doktrinin söylemlerinin her kıyıdaş devletin kabul etmesi ile gerçekleşeceği öne sürülmektedir (Rüştü ve Salem, 2004: 60). Bu doğrultuda, doktrinin içeriği biraz daha incelendiğinde merkezinde ulusal kararların uluslararası hale getirildiği görülmektedir. Doktrinin sınıraşan su kaynaklarına yukarı kıyıdaş olan devletlerin kaynak kullanımında ilk kullanım hakkına sahip olduğunu vurgulaması bu devletlere tanınan bir hak olarak görülse de doktrinden öte olarak etkili olan bir hukuksal durum söz konusudur. Bahsi geçen durum ise, sınıraşan su kaynaklarına kıyıdaş devletlerin ortak karara vararak oluşturabilecekleri uluslararası sözleşmelerdir. Böyle bir durumda ise ön kullanım hakkından öncelikli hale gelen sözleşme kararları olmaktadır (Akça, 2014: 38-39).

Son olarak Ön kullanım üstünlüğü doktrinine karşı duran ve temelinde eşitsizliği barındırdığını savunan kesimlerin de olduğunu söylemek mümkündür. Eşitsizliğin ortak sınıraşan su kaynaklarına kıyıdaş olan devletlerin bu doktrin sebebiyle farklı şekil ve biçimlerde faydalanmak zorunda kalabileceği ve bir devletin diğer devletin hakkına girebileceği dile getirilmektedir. Doktrini savunan devletlerin sınıralan su hususunda adil kararlar almaya yanaşmak yerine ön kullanım gerekçesini sunabileceği de ifade edilmektedir (Ekmen ve Fırat, 2017: 191).

2.3.4. Hakça ve Makul Kullanım Doktrini

Sınıraşan su kaynaklarının yönetimi, kontrolü ve taraf devletler arasında kullanım kuralları gibi hususların uluslararası boyut kazanması, Birleşmiş Milletler nezdinde yapıcı ilkelerin oluşturulması sonucunu doğurmuştur. Sınıraşan su kaynaklarının uluslararası niteliği sebebiyle oluşturulan ilkelerin temelinde tarafların kaynakları adil kullanması ve eşit kabul edilmesi yatmaktadır. Bu doğrultudaki amaçlar ile birlikte, sınıraşan su kaynaklarına yönelik düzenlenen hukuki metinlerde hakça ve adil kullanım doktrini yer almaktadır. Doktrin taraf devletlerin işbirliği kurmasında kılavuz etkisi görmektedir (Kıbaroğlu ve Sümer, 2006-2007: 40).

Doktrin bir sınıraşan su kaynağının geçtiği devletlerin kaynak kullanımı ve idaresinde adil düzenin kurulması ve sürdürülmesi amacını gütmektedir. Burada adil olmaktan kasıt; tüm taraf devletlerin aynı oranda kullanımı olmamakta yalnızca haksızlığın önüne geçilmesini kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda doktrin tüm sınıraşan su kaynaklarına özel şekilde uygulanabilecek ilkeler içermekte, taraf devletlerin sosyopolitik yapısından fiziki özelliklerine kadar nitelendirilebilecek özellikleri adil kullanımda rol oynayacağı belirtilmiştir. Bahsi geçen ilkeler ile doktrinin temeli ise Uluslararası Hukuk Derneğinde atılmıştır (Kılıç, 2013: 20).

Sınıraşan su kaynaklarının taraf devletler arasında hak kaybının yaşanmasının önlenmesi gibi gayeler doğrultusunda, Uluslararası Hukuk Derneği 1966 yılında hakça ve makul kullanımı gözetken ilkeler belirlemiştir. Bahsi geçen ilkeler Helsinki kuralları olarak adlandırılmakta öte yandan ise farklı çalışmalarla adil kullanım üzerine yapıtaşlarının oluşturulduğu görülmektedir. Kıyıdaş devletlerin fiziki durumu, kaynaklara erişim ve kullanımın maddi boyutu, coğrafi, toplumsal yapılar gibi devletlerin statüsünü ortaya çıkaran faktörlerin adil kullanım hususunu şekillendiren unsurlardan olduğunun altı çizilmektedir (İnan, 1994: 251). Uluslararası Hukuk Derneği'nin temellerini attığı ilkelerin birinci amacı sözleşme bağlayıcı olmasa bile sınıraşan su kaynaklarına kıyıdaş olan her devletin bahsi geçen su varlığında erişim ve kullanım hakkı olduğudur. Bu doğrultuda hukuksal çerçeveyi oluşturmakta hem de hakların adil hale getirilmesini kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olmaktadır (Yıldırım, 2021).

Sınıraşan su kaynaklarına erişim, kullanım ve taraf devletlerin adil bir ortam sağlamalarına yönelik olarak ortaya çıkan problemler ise yüzyıllardır rastlanan bir durum olarak görülmektedir. Bu doğrultuda ise, özellikler adil kullanımın gerçekleşmesi ve işbirliği atmosferinin sağlanabilmesi amacıyla Birleşmiş Milletler çatısında Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun da katkılarıyla uluslararası su yollarının kullanımı konulu uluslararası belge oluşturulmuştur. Bu belge ile birlikte sınıraşan su kaynaklarına yönelik adil ortamın

sağlanması konusunun etkin bir başlangıcı olmuştur. Diğer yandan, uluslararası ortamda birçok devletin bahsi geçen BM sözleşmesine aktif katılım sergilemediğini söylemek mümkündür (Yılmaz M., 2015: 319). Bahsi geçen yeterli ve aktif kullanımın var olmamasının arka planında çeşitli etmenler yer almaktadır. Bu etmenleri devletlerin iç kaygıları olarak adlandırmak mümkün olmakla birlikte devletlerin Birleşmiş Milletler nezdinde bile olsa anlaşmaya yaklaşımının mesafeli olmasına neden olmaktadır. Birçok devletin sınıraşan su meselesinin içve dış politikayı belirlediğibilincine sahip olması BM anlaşmasını kabul etmekte tereddüt yaşamalarını beraberinde getirmektedir (Erdağ, 2015: 44).

Sınıraşan su kaynaklarına kıyıdaş olan devletler arasındaki eşitliğin sağlanabilmesi amacıyla uluslararası sistemde etkisini kurarak başlangıcı yapan sözleşmenin, Uluslararası Hukuk Derneği'nin de çabaları ile hasıl olduğu görülmektedir. Helsinki Kuralları devletlerarası kuralların yapı taşlarını kurarken merkezine eşit ve adiliyetin sağlanmasını alarak öncü rol üstlenmektedir. Nitekim, sınıraşan su sorunlarına yönelik taraf devletlerin anlaşma yoluna gitme süreçlerinin izlenmesi gereken yola yönelik olarak yol gösterici olmaktadır. Diğer yandan ise, Sözleşmenin bağlayıcılığının olmaması sebebiyle de etkili olup olmadığı yönünde de soru işaretlerinin var olduğunu belirtmek uygun olacaktır (Ekmen ve Fırat, 2017: 181-182).

2.4. Uluslararası Kuruluşların Sınıraşan Sulara Yaklaşımları

Devletlerin karşılıklı ilişkilerinin sürdürülmesi ve kurulmasına yönelik belirleyici bir unsur olan sınıraşan su meselesinin politik yönü tarihsel bir geçmişe sahiptir. Roma dönemine kadar giden bu geçmiş esasen tarafların birlik sağlamaları ve sorun çözücü bir isteğin var olduğunu da göstermektedir. Buna istinaden, sınıraşan suların kısmen sorun haline gelmesi söz konusu olmakla birlikte temel olarak işbirliğinin kurulması amacıyla devletlerarası seviyede mekanizmaların oluşturulması ve kararların alınması aşaması geliştirildiğini söylemek mümkündür. Uluslararası yapılanmanın geliştirilmesindeki temel amaç ise; sınıraşan sular sebebiyle meydana gelebilecek anlaşmazlıkların sakin bir ortamda çözüme kavuşturulması ve bu sayede tarafların sosyal, ekonomik yönelerden olumsuz etkilenmesinin önüne geçilmesini sağlamaktır (Sadoff ve Grey, 2011: 187).

Dünya su rezervinin kısıtlı hali ayrıca yenilenebilir bir kaynak olmaması durumu gün geçtikçe su kaynaklarının insanlık için daha mühim bir hal almasına sebep olmaktadır. Diğer yandan, su kaynaklarının devletler arasında ortak paydayı oluşturması doğrultusunda mevcut sınıraşan su kaynaklarının da aynı şekilde önemi artmaktadır. Mevcut su miktarının kısıtlılığı sebebiyle sınıraşan suların zaman geçtikçe devletler için paylaşılamaz hale geleceğini ise

söylemek mümkündür. Uluslararası boyutta mekanizmaların çalışmaları oluşturulmasına karşın sınıraşan su kaynakları temelinde devletler arası düzende ortak bir fikir birliğinin kurulamadığı görülmektedir (Erdağ, 2015: 28-29).

Küresel boyutta olan konu ve sorunların üzerine yapılan çalışmalar doğrultusunda hem çözüme yönelik uluslararası yol açılmakta hem de hukuk temeli sağlamlaştırmaktadır. İki yönlü fayda ile birlikte su sorunu nezdinde uluslararası ve ortak bir hareket etme güdüsü kurulduğunu ve ilerlemenin sağlandığını görmek mümkündür. Suyun uluslararası düzeyde konu haline gelmeye başlaması sürecinde ilk olarak birey ve yaşama hakları çerçevesinde ele alınmıştır. Akabinde; su hakkı çerçevesinde yeterli su kullanımı, temiz suya erişim, eşit ve adil su tüketimi gibi konular uluslararası düzeyde daha fazla yer edinmeye başlamıştır (Centre on Housing Rights & Evictions, 2008: 41).

Uluslararası sistemde devletlerin aldığı karar ve hareket alanlarının çeşitliliği bağlamında su varlığını doğrudan etkilediğini ayrıca direkt etkileşimin var olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Nitekim, su rezervlerinin ve sınıraşan su kaynaklarının kullanımında kıyıdaş olan devletlerin bu yöndeki politikalarının düzeyi önem arz etmektedir. Bir devletin su kaynaklarına erişimi, kullanımı ve su mevcudiyetini kendi talepleri doğrultusunda şekillendirmesi sadece o devleti değil uluslararası sistemi de kapsayan bir etki oluşturabilmektedir. Bahsi geçen etkinin boyutları su kaynaklarının ekolojik yapısının farklılaştırılmasına kadar gidebilmektedir. Bu sebeple özellikle sınıraşan su kaynaklarının kullanım ve yönetimi uluslararası öneme sahip olmaktadır (Brels vd., 2008: 17).

Su nedeniyle devletler arasında uyuşmazlıkların ortaya çıkması durumu incelendiğinde esas noktanın aynı sınıraşan su kaynağına kıyıdaş olan devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda izledikleri yollar olduğu görülmektedir. Bu hususu açmak gerekirse; sınıraşan sulara taraf olan devletlerin kaynakları sosyopolitik, üretim ve tüketim amaçlarıyla yönlendirmeleri ve diğer kıyıdaş devletlerin haklarının göz ardı edildiğini düşünmelerine sebep olmalarından kaynaklanmaktadır. Sınıraşan su kaynaklarına taraf olan devletlerin bahse konu olan kaynaklar üzerindeki baraj inşa etme gibi faaliyetleri de diğer kıyıdaşların haklarının hiçe sayıldığını dile getirmelerine özellikle karşılıklı uyuşmazlıkların ortaya çıkmasına kaynaklık etmektedir. Sınıraşan su kaynaklarına yönelik uluslararası yaklaşım ise, genel bir işleyiş oluşturarak su rezervlerinin korunması amacını gütmektedir (Erdağ, 2015: 41-43). Su kaynaklarına yönelik ikinci yaklaşım ise, bireylerin bir insan hakkı olarak suya ulaşımının sağlanmasına yönelik olarak var olmaktadır. İnsanların su kaynaklarına erişimi sağlanmalı, hiçbir etmen engel teşkil etmemelidir. Nitekim, bir insan hakkı olarak suya erişimin yanında kullanılan suyun temiz ve yeterli olması çerçevesinde bir uluslararası

yaklaşım oluşturulmuştur. İnsan haklarını konu alan uluslararası çalışma ve anlaşmalarda da kendine yer edinen su hakkı, diğer insan haklarının belirginleştirilmesi doğrultusunda ön plana çıkmıştır (UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 2010: 5).

Sınıraşan su kaynakları nedeniyle aynı kaynağa taraf olan devletlerin uyuşmazlık ve karşı karşıya gelme durumları söz konusu olduğunda bu durumun tek nedeninin ortak sular olduğunu söylemek mümkün olmamakla birlikte genel anlamda bir tetikleyici unsur halinde bulunmaktadır. Öte yandan, sınıraşan suların kıyıdaş devletler tarafından sadece erişim ve su kullanımını sağlamakla kalmaması ayrıca birçok dinamiği etkilemesi sebebiyle sorun çözücü bir etmen olabilme durumunu da beraberinde getirmektedir (Sadoff ve Grey, 2011: 188).

Uluslararası sistemde belirli bir düzenin kurulması ve özel olarak su kullanımı ve sınıraşan sulara yönelik olarak etkili çalışmalar yürüten bir numaralı kuruluş olan Birleşmiş Milletler bu yönde çeşitli argümanlar oluşturmaktadır. Nitekim, Birleşmiş Milletler temiz suya erişim konusunu öncelik haline getirmekte ve insan hakları ile özdeşleştirmektedir. Bu yöndeki çalışmalar ve BM çatısı altında oluşturulan ilkeler hem bireylerin eşit, güvenli ve steril suya erişmelerini sağlamakta hem de devletlerin uygun bir su politikası izlemesinde yol haritası görevini görmektedir (The UN Special Rapporteur, 2014: 18).

Devletlerin sınıraşan su kaynaklarına yönelik kurmaya ve geliştirmeye çalıştığı bir düzenin varlığından kısmen söz etmek mümkün olsa da Birleşmiş Milletler'in tüm su kaynaklarını içine alabilecek yönde şekillenen etkisi bu yönde uluslararası sistemde en etkili kurum haline gelmesi sonucu beraberinde getirmektedir. Devletlerin kendi karar ve yönelimleri ile birlikte Birleşmiş Milletler uygulamalarının da üst kararlar niteliğini alması ayrıca farklı uluslararası yapılanmaların da sınıraşan su konusuna yönelik hareketlenmeleri sürecin ilerlemesini sağlamaktadır (Connell, 2014: 48-49).

Dünya su rezervlerinin sürdürülebilirliğinin artırılması, su hakkının korunması, temiz ve güvenilir su kaynaklarının artırılması ve steril hale getirilmesi, kirliliğin önüne geçilmesi gibi hedefler tüm insanlık için hayati bir önem taşımakla birlikte, suyun devletleri sosyal, ekonomik ve politik yönden etkileyebildiği artık herkes tarafından kabul görmektedir. Su kullanımı ve suya erişimin insan hakları ile özdeşleştirilmesinin yanında devletler arası ilişkileri etkileyen güçlü bir etkiye sahip olması, su kaynakları üzerine yoğunlaşılmasını sağlamaktadır. Devletlerin dayanışma ve ortak hareket etme prensibinin artırılması ve işbirliklerinin özellikle sınıraşan su kaynakları hususunda artırılması bir diğer hedef içerisinde yer almakta, uluslararası kuruluşların faaliyetleri öncülüğünde bir sistematik kurulmaktadır. Nitekim, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF, Afrika Birliği gibi uluslararası

kuruluşların çalışmaları bu durumu açıkça göstermektedir. Uluslararası kuruluşların sınıraşan su kaynaklarına yönelik yaklaşımları ise birer birer ele alınarak daha net anlaşılacaktır.

2.4.1. Birleşmiş Milletler'in Sınıraşan Sulara Yaklaşımı

Su rezervlerinin yetersizliği, olması gereken sterilazyona sahip olmaması ve gün geçtikçe her bireyin erişim hakkı olduğu su mevcudiyetinin gidişatının olumsuzluğu sebebiyle de meydana gelebilecek uluslararası sorunların önüne geçme amacı güden Birleşmiş Milletler bu doğrultuda hareket etmektedir. İlk aşama olarak yirminci yüzyılı kapsayan çeşitli su konferansları ve görüşmeler düzenlenerek su sorununa yoğunlaşmıştır. Daha sonraki süreçlerde ise çeşitli süreli planlar hayata geçirilmiştir. Nitekim, en etkili ve temel ilke belirlenerek temiz suya erişim bir insan hakkı olarak kabul edilmiş ve 2010'da alınan bu karar ile birlikte çalışmalar sürdürülmüştür (United Nations).

Bir uluslararası kuruluş olarak Birleşmiş Milletler, kendi çatısı altında kurmuş olduğu "UN Water" ile su kaynaklarına yönelik çalışma ve ilkelerin oluşturulmasına öncülük etmektedir. Ortak çalışma ve işbirliğinin kurulmasını ayrıca yönlendirilmesini amaçlayan yapılanma sayesinde su rezervlerinin temiz ve güvenilirliğinin artırılmasının önü açılmış olmaktadır. UN Water, kendi iç mekanizmasında alt kollara ayrılmakta ve bu doğrultuda etkin bir yönetim ağı ile farklı uluslararası kuruluş ve örgütlerle işbirliği içinde bulunmaktadır. Bu sayede, daha kapsayıcı ve etkili su politikalarının oluşması hedeflenmektedir (United Nations-UN Water).

Küresel su politikası oluşturmak ve su sorununun kökenine inip çözüme kavuşturmak amacıyla yapılan Birleşmiş Milletler çalışmalarının eğitim ayağını da UNESCO üstlenmektedir. UNESCO hem Birleşmiş Milletler ilke ve hedefleriyle aynı şekilde ilerlemekte hem de sulardan daha iyi verim alınması ve suların daha iyi yönetilmesi amacıyla eğitimler vererek yetkin kişiler yetiştirilmesini sağlamaktadır (UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 2016).

Birleşmiş Milletler'in su üzerine yürüttüğü çalışmaları özetlemek kapsamın anlaşılmasında yararlı olacaktır:

Birleşmiş Milletler Su Konferansı(1977), Uluslararası İçme Suyu Temini ve Santiasyon On Yılı(1981-1990), Uluslararası Su ve Çevre Konferansı(1992), Dünya Zirvesi(1992), Uluslararası On Yıl "Yaşam İçin Su" 2005-2015 Planı, Su Eylem On Yılı 2018-2028 Planı, Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Gündem, BM İklim Değişikliği Sözleşmesi çerçevesinde 2015 Paris Anlaşması (United Nations-Water Action Decade 2018-2028).

Birleşmiş Milletler olarak sınıraşan su kaynaklarına yönelik çalışmalar doğrultusunda 1997 yılında bir sözleşme oluşturularak, sözleşmenin uluslararası sistemde yol gösterici bir görev niteliğini kazanması amaçlanmıştır. BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Sözleşmesi temel olarak devletlerin karşılıklı olarak işbirliğini geliştirmeleri ve işleyişin uluslararası standartlara taşınmasını sağlamaktadır. Öte yandan, su kaynaklarının kullanımı, niteliği, güvenilir olması ve erişilebilirliği üzerinde durulmakta ve sözleşme ile hukuksal çerçevenin çizilmesi sağlanmaktadır. Sınıraşan su kaynaklarına yönelik olan sözleşme'nin Birleşmiş Milletler nezdinde devletlere yönelik olarak bir yaptırım gücü bulunmamaktadır (United Nations, 2014: 2).

Birleşmiş Milletler 1997 Sözleşmesi ile ilk olarak her devletin bağımsız olduğu ve karşılıklı egemenliğe saygının gerekliliği vurgulanmakta, sınıraşan su kaynaklarına yönelik ise tarafların eşit ve adil kullanım esası üzerinden maddeler oluşturulduğu görülmektedir. Bu sözleşme sayesinde ortak sınıraşan sulara kıyıdaş olan devletlerin karşılıklı olarak haklarına uyum sağlamak, işbirliğini kurmak ve sular üzerindeki herhangi bir faaliyette diğer tarafları haberdar etmek gibi hususlarının hayata geçmesinin önü açılmıştır. Ayrıca, meydana gelebilecek sorunların barışçıl yürütülmesinin önemi vurgulanarak, hukuksal çözümleri belirlenmiştir (ORSAM, 2012).

Birleşmiş Milletler çatısı altında su konulu çalışmalardan bir tanesi de dönemlik alınan kararlardan oluşan planlar olmaktadır. Devletlerin su kaynaklarını verimli kullanmaları, suların güvenilirliği ve temiz su oranlarının artırılması şeklinde hedefleri içeren BM on yıllık planına göre; 2005 yılından başlamak üzere 2015 yılına kadarki süreçte su kaynaklarının iyi seviyeye taşınması için bir plan çizilerek devletlerin bu plana uyması sağlanmıştır. Birleşmiş Milletler'in su verimliliği ve temiz su hususunu gündeme alması sayesinde hem uluslararası bir konu haline gelmekte hem de ortak hareket etme mekanizması kurulması ile birlikte devletlerin işbirliklerine sıcak bakmaları sağlanmaktadır (Unturbe, 2015: 7).

Birleşmiş Milletler'in küresel sorunlara çözüm bulma yönünde 2015'te oluşturduğu Paris İklim Anlaşması çevre sorunlarının azaltılması hedefi taşımaktadır. Temiz hava şartlarına giden süreçte yapılması gerekenler belirlenerek, üretim dolayısıyla oluşan hava kirliliğinin azaltılması, kirliliğin önüne geçilmesi, küresel ısınma getirilerinin azaltılması, devletlerin süreçten olumlu etkilenecek fayda sağlamaları amaçlanmaktadır. Öte yandan, belirlenen amaçların her bölgede hayata geçebilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için ekonomileri yetersiz olan devletler ile işbirliği içerisine girilmesi gerektiği de vurgulanmaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı).

Birleşmiş Milletler'in diğer bir eylem planı olan ve on yıllık zaman dilimini kapsayan 2018'de başlatılmış ve 2028'e kadar değil 2030'a kadar gerçekleştirilmesi istenen maddeler belirlenmiştir. Bu doğrultuda temel hedefin diğer plan ve çalışmalarda da olduğu gibi suların kalitesinin artırılarak her kesimin yeterli ve kaliteli suya ulaşması olduğu görülmektedir. Birleşmiş Milletler'in bu hususta sunmuş olduğu verilere göre, kullanılabilir su kaynaklarının %70'inin üretim, tarım gibi alanlarda kullanılmakta, temiz suya erişimin kısıtlı ya da yetersiz olduğu bölgelerin artmakta ve bu sebeple oluşan ölümcül hastalıkların çocukları olumsuz etkilemekte ayrıca mevcut su kaynaklarının yetersizliği yüzünden suya erişmekte güçlük çekmeye başlayan kişi sayısının dünya nüfusunun %40'ını oluşturmakta olduğu açıklanmıştır. Nitekim, 2018-2028 planı da çevre koşullarının iyileştirilmesini, sulardaki özelleştirmelerin etkisinin azaltılmasını ve verimliliğinin artırılmasını, temiz suya erişimin kolaylaştırılmasını amaçlamaktadır (United Nations-Sustainable Development Goals).

Birleşmiş Milletler, devletlerin sürekliliği, bireylerin hayat standartlarının artırılması, çevre sorunları ve iklimsel değişikliklerin azaltılması, devletler arası oluşan sorunların barışçıl şekilde çözüme kavuşturulması, temiz suya erişimin sağlanması şeklindeki temel hedefler doğrultusunda çalışmalarına devam etmekte ve 2015 yılında "Gündem 2030" adı altında belirlenen bezer hedefler üzerine yoğunlaşmaktadır. Gündem 2030 gerçekleşmesi beklenen maddelerin belirlenmesi ile oluşturulmuş ve uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Bu doğrultuda, uluslararası düzeni etkileyecek birçok konuda iyileşmenin gerçekleşmesi beklenmektedir. Gündem 2030'un ilerleyişi ise, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) kontrolünde sürdürülmektedir (UNDP Türkiye).

Birleşmiş Milletler 2018-2028 planı su konusunu ele alarak esasen su ile bağlantılı olan birçok etmeni inceleyerek, bir onarım ve düzeltme planı kurmayı amaçlamıştır. İklim krizinden, çevre sorunlarına, ölümcül sonuçlar doğurabilecek rahatsızlıklardan güvenli, karşılıklı dayanışmanın sağlanmasına kadar çeşitli hedef ilkeler belirlenmiş ve ilkelerin temelinde su ile uluslararası bir bağlantı kurulmuştur (United Nations: 4).

Şekil 2.1’de ise, Birleşmiş Milletler’in UNDP üzerinden belirlediği temel hedefler şeması aşağıda görülmektedir.

Şekil 2.1 UNDP Sürdürülebilir Kalkınma İçin Küresel Amaçlar (UNDP Türkiye).

2.4.2. Dünya Bankası ve IMF’nin Sınıraşan Sulara Yaklaşımları

Dünya bankası bir uluslararası kuruluş olarak su varlıklarına önem göstererek çalışmalar yürütmektedir. İlk olarak, suların mevcut durumlarına ve kontrol mekanizmaları yani devletlerin faaliyetlerine dikkat çekmekte, çoğu idarenin yeterli olmadığını ortaya koyarak bu doğrultuda bir prensip oluşturulduğu görülmektedir. Dünya Bankası’na göre; mevcut su kontrolü yeterli düzeyde yapılmadığı ve finansmanlar etkin yönetilmediği, suya erişim hususunda eşitliğin sağlanamadığı ve sadece belirli kesimlerin söz sahibi olduğu var olan düzenin iyileştirilmesi amacıyla yönetim ve maliyetin etkili kullanılması, kontrollü ve adil politik yapının oluşturulması gerekmektedir (Mert, 2006: 366).

Dünya Bankası su yönetiminin verimli yapılabilmesi gayesiyle ilk aşamada Birleşmiş Milletler ile ortak hareket etme mekanizması kurma yoluna gitmiştir. İşbirliği süreci sayesinde ise 1978 yılında su temelli bir düzen kurularak “Su ve Sanitasyon Programı” yürürlüğe girmiştir. Dünya Bankası’nın çatısı altındaki program ile suya erişimi kısıtlı ve yetersiz olan bölgelere yoğunlaşarak temiz suya erişimin artırılması amaçlanmıştır. Dünya Bankası programı su konulu çalışmaların başında gelmekte ve lider pozisyona sahip

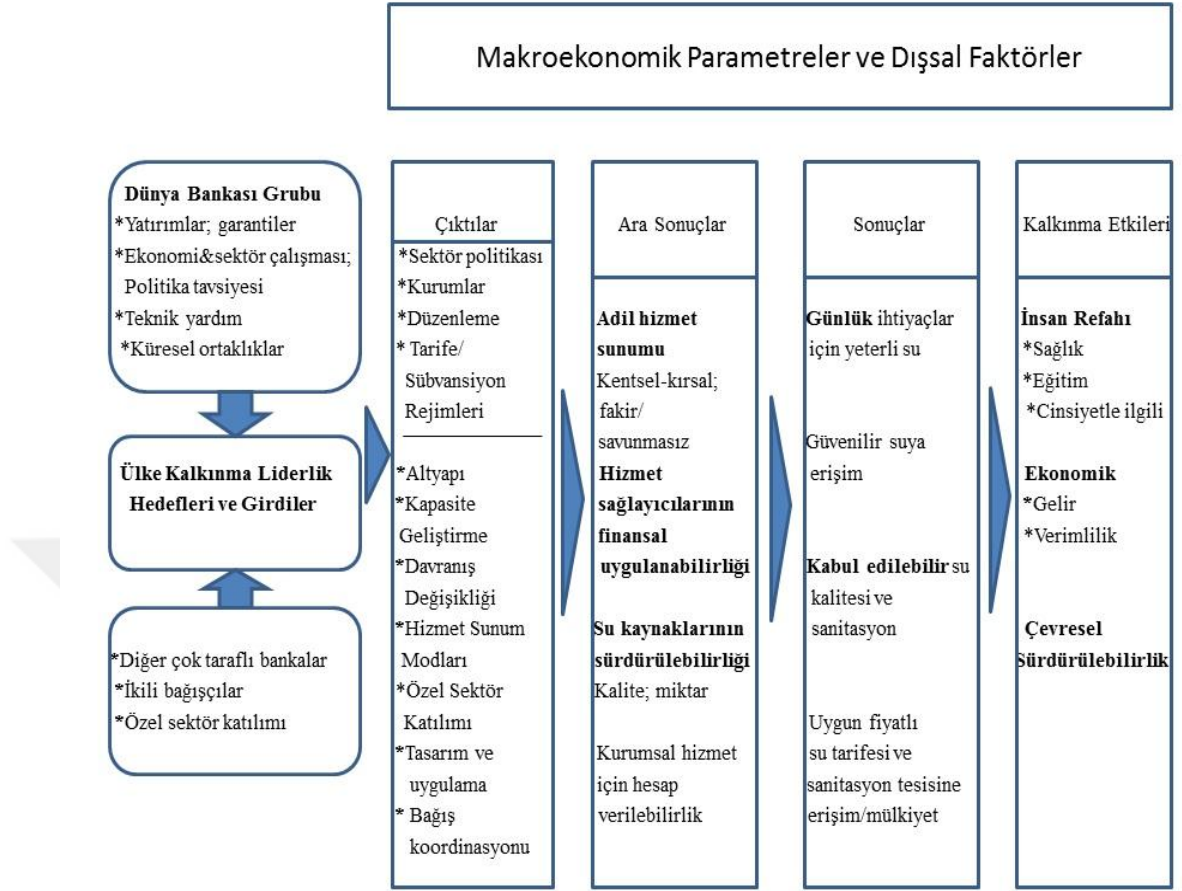
olmaktadır. Birleşmiş Milletler ile işbirliğinin dışında uluslararası şirketler, kuruluş ve yapılanmalarla da bağlantılar kurularak ortak bir gücün sağlanması süreci başarı ile sürdürüldüğü görülmektedir (World Bank-Water and Sanitation Program).

Dünya Bankası yirminci yüzyıl içerisinde su kaynaklarına yönelik olarak bir düzen oluşturulmasına katkı sağlamaya başladığı, birincil olarak üzerinde durduğu hususun ise su kaynaklarının teknik bölümleri olduğu görülmektedir. Suların bulunduğu alanların çevresel özelliklerinin iyileştirilmesi, kontrolün sağlanması, teknik zeminin düzene koyulup daha verimli hale getirilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu sayede güzel geri dönüşler yaşanarak yeterli olmasa bile birçok kesim daha rahat ve kolay su kaynaklarına erişim sağlamaya başlamıştır (The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2010: 3).

Dünya Bankası ve IMF su üzerine çalışmalar yürütürken devletlerin kendi iç mekanizmalarının su kaynaklarının iyileştirilmesi ve verimliliğin artırılması konusunda yetersiz kalacağını savunmakta ve bu doğrultuda bir misyon oluşturmaktadır. Kurulan misyonun hayata geçirilmesinde devletlere geri ödemeli mali destekte bulunarak sürecin ilerlemesi sağlanmakta diğer yandan ise devlet mekanizmalarına nazaran şirket yapılanmalarının etkin olması gerektiği vurgulanarak aslında kontrolün devlet elinden çıkmasının da yolu açılmış olmaktadır (Aykan, 2006: 367).

Dünya Bankası'nın devletlere su altyapılarını onarma ve geliştirmeleri amacıyla tanıdığı geri ödemeli ekonomik desteklerden yararlanmak için de bazı şartlar bulunmaktadır. Dünya Bankası desteği almak isteyen devletler kendi içlerinde değişikliğe giderek, ekonomik hususta şirketlerin etkisini artırmayı taahhüt etmeleri gerekmektedir. Bu husus, ülke içinde birçok kurum ve yapıda devlet etkisinin azaltılması anlamına da gelmektedir. Akabinde, devletlerin sahip oldukları su varlıklarına yönelik uygulamalar başlatılmakta ve suyun bir ekonomik karşılığa sahip olduğu fikri ön plana çıkartılmaktadır (Güzelsarı ve Tuluay, 2011: 66).

Şekil 2.2’de Dünya Bankası’nın su konulu temel hedef ve planları yer almaktadır.

Şekil 2.2 Dünya Bankası’nın Sulara Yönelik Parametreleri (International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank, 2017: 7).

İki kuruluş da kendi etkin ekonomisini kurmuş devletlerden ziyade mali desteğe ihtiyaç duyan devletleri faaliyet alanı olarak tanıyarak bu yönde politikalarını geliştirmektedir. Devletlere yönelik ekonomik destek paketleri oluşturulurken de temel gaye serbest piyasa koşullarının yaygınlaştırılması olarak görülmektedir (Aykan, 2006: 369). IMF’nin son raporunda ise; özellikle küresel ısınma ve çevre sorunları üzerine yoğunlaşarak olumsuz etkilerinin azaltılması için bir plan oluşturulmasının getireceği faydaların altı çizilmiştir. Planın kökenini çevre sorunları oluşturuyor gibi görünse de devletlerin ekonomik, sosyal ve toplumsal yönden kalkınmalarının önemi ile birlikte su kaynaklarının verimli hale getirilmesinin kolaylaşacağı vurgulanmaktadır (Bhattacharya vd., 2021: 5).

Dünya Bankası da su varlığına yönelik son olarak 2021 yılında bir rapor yayımlayarak, kendi bünyesinde su sorunlarına yaklaşımlarını ve hedeflerini yinelemiştir. Raporda, su sorununun azaltılmasına yönelik olarak teknik desteğin kurulmasını hedeflediklerini, gereken planlamanın sağlanarak küresel ısınma etkilerinin de azaltılması

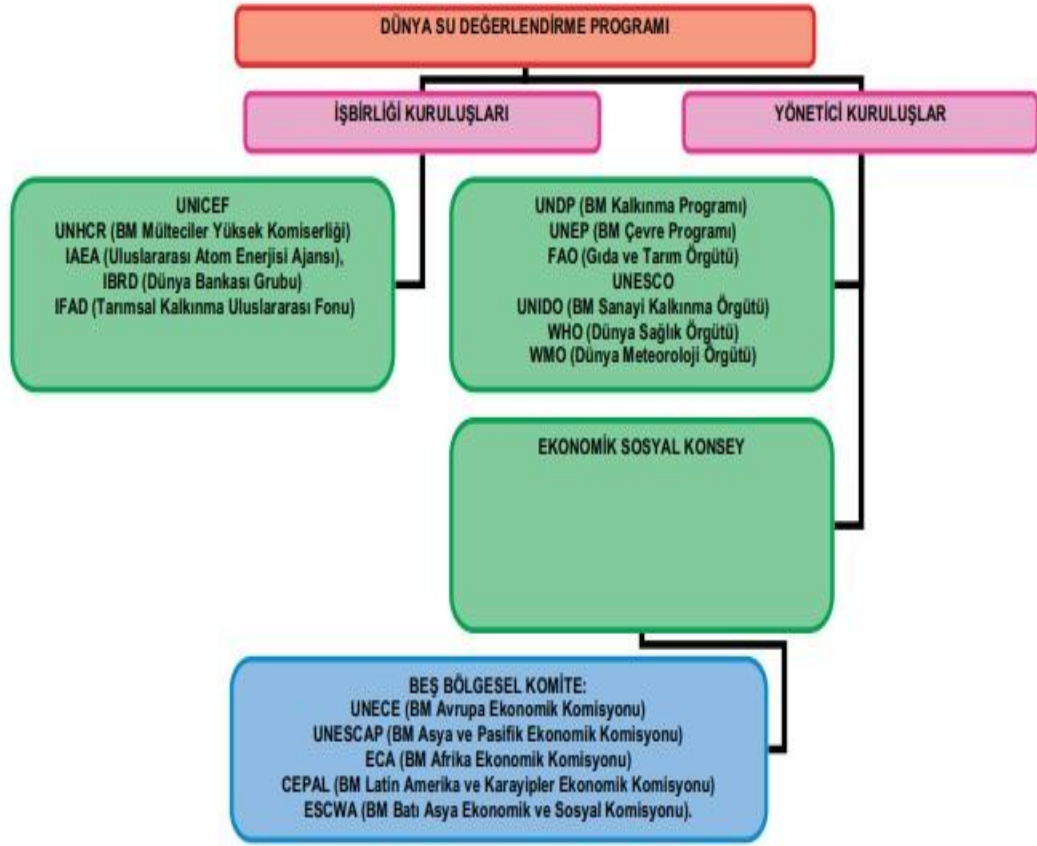
hedefler içerisinde belirtilmektedir. Dünya Bankası verilerini oluştururken gelecek 30 yıldaki durumun olası tahminlerini oluşturmuş, bu doğrultuda çevre sorunlarının ve küresel ısınmanın etkisini artıracığı, dünya nüfüsündeki artış sebebiyle su kullanımına da ihtiyacın artacağı, su sorunlarının özellikle sınıraşan sular sebebiyle anlaşmazlıkların çözümü için etkin bir çözüm yolunun kurulması gerektiğinin tekrar altı çizilmiştir (The World Bank, 2021). Nitekim, Dünya Bankası'na göre; devletlerin su kaynaklarının kontrol ve yönetimini şirketlere devretmesi ile özelleşmenin yaygınlaştırılması sayesinde olması gereken teknik altyapıya sahip olunacaktır. Bu sayede devletler hem ekonomik destek görebilecek hem de su kaynaklarının onarımı ve verimliliğinin artırılması sayesinde ödemelerin yükü vatandaşa devredilmiş olacaktır. Bu durumun temelinde de aynı şekilde suya atfedilen mali değer yatmaktadır (Güzelsarı ve Tuluay, 2011: 67).

2.4.3. Dünya Su Konseyi'nin Sınıraşan Sulara Yaklaşımı

Su sorunlarına yönelik çalışmalar yürüten uluslararası kuruluşlardan biri de Dünya Su Konseyi'dir. Dünya Su Konseyi, sadece su özelinde bir yapılanma olup, 1996 tarihinden beri faaliyetlerine devam etmektedir. Su kaynaklarının korunması, temiz su varlığının artırılması, su güvenliğinin ve teknik altyapının kurulması gibi hususları konu ederken aynı zamanda çevresel ve toplumsal etkilerine de dikkat çekmekte ve konu edinmektedir. Konsey, uluslararası düzeyde etkili kuruluşlar ile birlikte hareket ederek, kapsamlı hale gelmektedir. Bu doğrultuda, kuruluşundan itibaren üçer yıllık aralıklarla toplantılar düzenlenmektedir (SUEN-Türkiye Su Enstitüsü).

Dünya Su Konseyi uluslararası kuruluş ve yapılarla işbirliği kurmakla yetinmeyerek farklı kurum ve sektörlerle de bağlantılar kurmaktadır. Bu doğrultuda, farklı kesimlerin su konusu için bir araya gelmesini sağlamakta öte yandan da tek bir yapılanma olmaktan çıkarak birden çok yaklaşımın oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Konseyin temel hedefi, su sorunlarının çözümünde yapıcı kararlar alabilmek diğer yandan da uluslararası düzende söz sahibi olan kesimleri konsey çatısında alınan kararlar doğrultusunda yönlendirebilmektir (World Water Council).

Şekil 2.3'te Dünya Su Konseyi'nin işbirliği içerisinde olduğu kuruluşlar özetlenmektedir.

Şekil 2.3 Dünya Su Konseyi ile Bağlantılı Kuruluşlar (Salihoğlu: 41).

Dünya Su Konseyi kendi içerisinde idari birimlere ayrılmakta, farklı kollardan faaliyetlerin yürütülmesi sağlanmaktadır. Konsey'e katılımın sadece devletler ile sınırlı olmayarak özel meslek dallarından da kuruluşların üyeliği kabul edilmektedir. Bu sayede, Konseyin daha kapsamlı bir kuruluş halini aldığını söylemek mümkündür. Konseye katılım sağlayan birimlerin tam anlamıyla su konusuna hassasiyetle yaklaşması ve gereken özveriyi sağlaması beklenmekte, konseyin gelir-gider kalemlerinin devamı açısından sorumluluğun çoğu katılım sağlayacağı öngörülmektedir (Grover ve Biswas, 1993: 83).

Dünya Su Konseyi'nin çok çeşitli katılımcı ağına sahip olması karşılıklı ve etkili iletişim ağının oluşmasına ortam sağlamaktadır. Dünya Su Konseyi'nin organize ettiği forumlar ile bilimsel çalışma ve belgeler düzenlenerek mevcut durumun gidişatının belirlenmesi kolaylaşmaktadır. Konsey'in 2018'de gerçekleştirdiği su forumu ile geniş perspektiften su sorunlarının konu edilip belirlenen hedeflerin gerçeğe dönmesi için yapılması gerekenler ortaya çıkarılmıştır. Belirgin hale gelen çevre kirliliği ve küresel ısınmanın etkileri

ile su sorununun artmaya başlaması detaylı şekilde incelenmiş, ortak hareket etme bilinci taraflara aşılarmıştır (World Water Council, 2018: 9).

2.4.4. Afrika Birliği'nin Sınırşan Su Sorunlarına Yaklaşımı

1963 yılında kurulan Afrika Birliği Örgütü, Afrika Birliği'ne dönüşürken kuruluş amacı da bölge ülkelerinin yaşam standardını artıracak, uluslararası seviyelere ulaştıracak faaliyetler yapabilme doğrultusunda ortak hareket etme potansiyelini oluşturabilme olarak belirlemiştir. Bu yönde 1999 yılında oluşturulan Afrika Birliği, kendi çatısı altında birçok idari birime ayrılarak toplum yararına, devlet çıkarlarına uygun olarak barışcıl düzeni sağlamayı hedeflemiştir (African Union).

Afrika kıtası su sorunlarının en yoğun yaşandığı bölgelerin başında gelmektedir. Su kaynaklarının verimliliğinin artırılmasına yönelik olarak Afrika Birliği kıtada etkin rol üstlenmekte, uluslararası kuruluşlarla da işbirliğini tercih etmektedir. Birlik kıta genelindeki su sıkıntısının çözümüne odaklanarak teknik sistemin iyileştirilmesi çalışmalarını yürütmüş, teknolojiden yararlanarak tam verimin sağlanmasına yönelik projelerin desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda, temiz suya erişim, su güvenliği ve verimliliği ayrıca su anlaşmazlıklarının Afrika Birliği'nin gündem maddelerini oluşturduğunu söylemek mümkündür (Besada ve Werner, 2014: 7).

Afrika ülkelerinin su sorununu derinden yaşamalarına sebep olarak; suya erişimin güçlüğü, gerekli temiz seviyeye ulaşamayan suların çokluğu ve sağlık koşullarına uygun kaynakların yetersizliği, toplumların kullandığı suların büyük kısmının sınırşan sular kategorisinde yer alması olarak açıklamak gerekmektedir. Nitekim, birlik içerisinde sadece su sorunlarının konu edildiği idari birimler bulunmaktadır (GIZ).

Afrika Birliği'nin bölge devletlerin refah seviyelerinin artırılması ve sorunların aşılmasına yönelik yürüttüğü çalışmalardan biri olarak Doğa Koşullarını Koruma Sözleşmesi'ni söylemek mümkündür. Sözleşme, birlik çatısı altında kabul edilerek yürürlüğe girmiş, su verimliliğinin artırılmasına yönelik maddelerin gündeme getirilmesini de sağlamıştır. Bu doğrultuda, sözleşme akabinde 2003 yılından itibaren bölge ülkelerinin mevcut su kaynakları üzerinde ortak hareket etme, verimliliği ve doğru idareyi sağlama amaçlarının netleştiğini görmek mümkündür (Topçu, 2009: 172-173).

Afrika Birliği tam egemenliğin sağlanması ve sürdürülebilir düzeyde kalkınmanın, gelişmişlik düzeyinin artırılmasını temel hedef olarak belirlemiştir. Birlik amaçları belirlenerek belirli bir plan dahilinde faaliyetler sürdürölmektedir. Birliğin uzun vadeli planı ise 2063 planı olarak anılmakta, plan ile Afrika devletlerinin her yönden geliştirilmesi, toplum

ve devlet yararına kalkınmanın sağlanması amaçlanmaktadır. Nitekim, plan ile birlikte belirlenen sağlık, teknik altyapı, ekonomi, üretim, teknoloji, çevre güvenliği, refah seviyesi, beslenme gibi başlıklar 2063 hedeflerinin kapsamını ortaya çıkarmaktadır (African Union).

Afrika Birliği su özelinde faaliyetlerine devam ederek, üst düzey devlet yöneticilerinin temsiline gereksinim duyarak Afrika Su Bakanları Konseyi'ni oluşturmuştur. Konsey, Afrika Birliği ile koordineli olarak çalışmalarını yürütmektedir. Odak noktasına su sorunlarını alan Konsey; Afrika ülkelerinin yeterli, temiz ve güvenli suya erişiminin sağlanmasına, kültürel yapılara, gelişmişliğin sağlanmasına yönelik hedefler belirlemiş, ortak hareket etme bilincinin oluşturulması da sağlamıştır (AMCOW). Bu bilincin sonucu olarak da Afrika Birliği ve Afrika Birliği Su Bakanları Konseyi tarafından belirli periyodlar dahilinde bir araya gelinmektedir. Son olarak Şubat 2021'de konsey çalışması olarak bir görüşme planlanmış ve temel toplantı konusu su sorunlarına yönelik olarak belirlenmiştir. Sorunlar masaya yatırılırken toplantıya Afrika ülkelerine mensup önemli kesimlerden kişiler davet edildiği için ise daha etkili bir çalışma yürütülmesi amaçlanmaktadır (IISD(International Institute for Sustainable Development)).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR SINIRAŞAN SU SORUNU OLARAK NİL NEHRİ

Su sorunu, günümüz koşullarında yaşanan küresel sorunların başında gelmektedir. Su kaynaklarının kontrolsüz ve bilinçsiz kullanımının yaygınlaşması, küresel ısınma ve iklim değişikliğinin olumsuz etkileri zaten kıt kaynak kategorisinde bulunan su oranlarını olumsuz etkilemektedir. Su sorununun en temel konusu, temiz suya erişimdeki yetersizlik ve sınıraşan sularda yaşanan uyumsuzluktur. Bu noktada, su kaynaklarına yönelik bireysel haklar, yönetim ve diğer unsurlarla birlikte sınıraşan su sorunları incelenmektedir. Bu nedenle, tezin ana problemiği olan Nıl Nehri'nin bir sınıraşan su sorunu olarak açıklanması elzemdir.

3.1. Afrika'da Su Sorunu

Afrika kıtası genel itibariyle yıllardır problemlere sahne olan bir bölge olarak görülmektedir. Kıta devletlerinin bağımsızlıklarını diğer devletlere nazaran çok geç elde etmeleri, gelişmiş devletlerin kontrolü altında bulunmuş olmaları sebebiyle bölge sorunlarını içinden çıkılmaz bir hale sürüklendiğini söylemek mümkündür. Sömürgecilik döneminde egemenliğin Afrika devletlerinin idaresinde olmaması ise bölge halkının faydasının gözetilmediği, farklı otoritelerin istekleri ile onların çıkarına odaklanan oluşumların meydana getirildiği bir düzenin kurulmasına neden olmuştur. Afrika; toplumsal, sosyal, ekonomik, kültürel, mezhepsel sorunlar ile karşı karşıya bırakılmıştır (Yılmaz M.).

Kıtanın en temel ve uzun süreli sorunların başında su kaynakları gelmektedir. Mevcut su kaynaklarının bölge halkına yetersiz gelmesi, temiz suya erişimin güçlüğü ve su kaynaklarının teknik altyapısını güçlendirerek kullanılabilir ve yeterli su varlığının sağlanmasına yönelik ekonomik gücün yetersizliği gibi hususlar Afrika halkını birinci dereceden zorlayan noktaları oluşturmaktadır. Afrika'da temiz suya erişen ve kullanan kesim azınlıkta kalmakta bu durum bölge ülkelerini her hususta gelişmemiş ülke statüsünde bırakmaktadır. Bölge ülkelerinin mali gücünü oluşturmaması, gerekli teknik altyapıyı ve ar-ge çalışmalarını sürdürecekt bilgi düzeyini sağlayamaması da mevcut su kaynaklarının iyi şekilde değerlendirilememesine sebep olmaktadır (Avrupa Yardım Vakfı).

Afrika ülkelerinin kullanılabilir su kaynaklarının yetersizliği, mevcut kaynakların da verimliliğinin düşük olması kıta halkının su sorunu yaşamasına neden olmaktadır. Yetersiz kaynaklar sebebiyle temiz suya erişimde süreklilik olmadığından, üretimde yetersiz kalmaktadır. Buna karşın, su kaynakları denildiğinde yer üstü kaynakları gibi yer altı su kaynaklarının da önem arz ettiği görülmekte; özellikle Afrika'da yapılan çalışmalara göre yer

altı kaynaklarının verimli şekilde kullanılabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır (BBC News Türkçe, 2012).

Afrika devletlerinin sulara sınırlı erişimi bölge gelişmişliğinin önünde bir engel olarak yer almakta ve mevcut sorunlarında artmasına neden olmaktadır. Temiz suya erişimin zorluğu ve kaynakların yetersizliği insanların düzensiz ve yetersiz beslenmesini beraberinde getirerek sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Yetersiz beslenme ise bölgedeki gıda maddelerinin üretiminde de su sorununun yaşanmasından ileri gelmektedir. Su kaynakları sınırlı bulunmakla birlikte Afrika halkı kaynaklarının etrafında yerleşerek yaşamlarını sürdürmeye gayret etmektedir. Hal böyle iken, Afrika'daki birçok sorunun çözülmesine giden yolun temel noktasını su kaynakları oluşturarak, verimliliğin artırılması üzerine çalışmaların ve mali altyapının artırılması kıtaya olumlu etkiler kazandıracaktır (The Water Project).

Afrika ülkeleri kendi içlerinde farklı sorunlarla karşı karşıya kalmakta, su yetersizliği diğer sorunları da etkileyecek boyutlara ulaşmaktadır. Afrika'daki hemen hemen her devletin yaşadığı ekonomik güçsüzlük, yetersiz eğitim ve altyapı sorunları toplumları olumsuz etkilemeye devam ederken aynı zamanda kalıcı ve kritik hastalıkların yaygınlaşmasına da neden olmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyinin artmaması sonucunda da su kaynaklarının iyileştirilmesi, erişimin kolaylaşarak su güvenliğinin kurulması zorlaşmakta, bahsedilen bağlantı tam da bu hususta görülmektedir. Kontrolsüz artan nüfus, çarpık kentleşme ve küresel ısınmanın etkileriyle Afrika'da yaşanan su sorununun boyutları artmaktadır (Rodriguez, 2019).

Su kaynaklarının Afrika halkına yeterli gelmemesi, sanitasyon hizmetlerinin sınırlılığı sebebiyle temiz su kullanımının sağlanamaması tüm bölgeyi etkilerken topluluklar içinde daha fazla olumsuz etki yaşayan bir kesim vardır. Kadınlar ve çocuklar Afrika'daki su ve suya bağlı diğer sorunlardan doğrudan etkilenecek, yaşamsal risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Diğer yandan, Afrika kıta itibarıyla su sorunu yaşasa bile daha fazla ekonomik güce sahip olan devletler ve topluluklar temiz suya erişimlerini daha kolay sağlamaktadır. Özetle; temiz suya erişemeyen toplulukların büyük kısmını yoksul halklar oluşturmaktadır (Lewis).

Afrika bir kıta olarak az ve orantısız yağışların, kuraklığın yaşandığı aynı zamanda bölge ülkelerinin tarihsel geçmiş itibarıyla bir başka üst otoriteye bağımlı olarak sömürü alanı olarak görülmektedir. Afrika'daki ülkelerin uzun süreler boyunca sömürge olarak mevcudiyetini koruması daha sonraki süreçlerde ise bağımsızlıklarına kavuşmaya başlamaları olumlu bir durum olsa bile geçmişin etkisinden tamamen çıkılmadığı açıktır. Kıtanın yaşadığı geri kalmışlık sorunu sebebiyle de su sorununun çözümü için yeterli adımlar atılamamaktadır. Temiz suya erişim ve kullanım bir insan hakkıdır; fakat Afrika'da hala bu hak yeterince

uygulanamamaktadır. Öte yandan, kıtanın en önemli su varlıklarını sınıraşan sular oluşturmakta ve toplumlar sınıraşan suların etrafında yerleşim sağlamaktadır. Bu sebeple sınıraşan su kaynakları Afrika kıtası için önem arz etmekle birlikte kıyıdaş olan devletler kaynakları daha verimli ve kendilerine yetecek şekilde kullanmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda, sınıraşan sulara kıyıdaş devletler suların daha verimli kullanılması için ortak kararlar alabildikleri gibi bir rekabet ortamının hasıl olmasıyla karşı karşıya gelebilmeleri de söz konusudur. Su kaynaklarının kıt kaynak halinde olması kıyıdaş devletlerin ilişkilerini etkilemekte, uluslararası boyutlara taşımaktadır. Afrika'nın en büyük ve önemli sınıraşan su kaynağı olan Nil Nehri de tam da bu noktada incelenerek ve her boyutuyla bir insan hakkı olan su hakkının her insan için uygulanabilmesi amacıyla yapılan ayrıca yapılması gerekenlerin mercek altına alınması bölgenin son durumunun anlaşılmasını sağlayacaktır.

3.2. Afrika'da Bir Sınıraşan Su Olarak Nil Nehri

Nil Nehri bir sınıraşan su kaynağı olarak Afrika kıtasında yer almaktadır. Nehir, yapısı ve geçtiği ülkeler itibariyle birçok nehirden farklılaşarak en uzun sınıraşan su kaynaklarından biri olarak bilinmektedir. Nil Nehri çoğu su kaynağı gibi kuzeyden güneye akmayarak tam tersi bir istikamet oluşturmakta ayrıca kendi içinde farklı kısımlara bölünerek akışını sürdürmektedir. Mavi, Beyaz ve Atbara³ olarak adlandırılan bu kısımlar ile birlikte Nehre 10 Afrika devleti⁴ kıyıdaş konumdadır (National Geographic).

Nil Nehri, kıyıdaş devletler için büyük bir öneme sahiptir. Diğer yandan, kıtanın en önemli sınıraşan su kaynağı olması ve sınırlı, tükenebilir su kaynaklarının varlığı gün geçtikçe önemini artırmaktadır. Kıyıdaşlar arasında ise, ilk esnada konum itibariyle farklılıklar bulunmaktadır. Nil Nehri'nin akışı, geçtiği sınırlar, nehrin tüm istikameti ve nehri besleyen kollar üzerinde durulması gereken hususlardır. Bu sebeple nehrin kullanımında, kıyıdaşların coğrafi konumları ilk belirleyici unsur olmaktadır.

³ Mavi Nil'in başlangıç noktası Etiyopya, Beyaz Nil'in ise Victoria Gölü'dür. Göl; Uganda, Kenya ve Tanzanya'dan akarak Beyaz Nil'e kaynak oluşturmaktadır. Beyaz ve Mavi Nil'in birleşim noktası ise Sudan'dır (Firik, 2014).

⁴ Mısır, Sudan, Etiyopya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Eritre, Uganda, Kenya, Tanzanya, Burundi, Ruanda.

Harita 3.1’de Nil Nehri’nin Afrika’daki coğrafi konumu ve jeopolitik önemi görülmektedir.

Harita 3.1 Nil Nehri’nin Jeopolitik Konumu (Orakçı, 2018).

Nil Nehri, Afrika için öneminin yanında Dünya genelinde bakıldığında da sahip olduğu konum dolayısıyla kritik bir alanda yer arak stratejik bir öneme sahiptir. Nehrin uzunluğu ve birçok Afrika ülkesinin kıyıdaş olması sebebiyle de daha fazla dikkatlerin çekilmesini sağlamaktadır. Nil Nehri Victoria Gölü bölgesinden doğduktan sonra Mavi ve Beyaz Nil’den akışını gerçekleştirmesine karşın en elverişli ve verimli akışın Beyaz Nil etrafında devam ettiğini görmek mümkündür. Su kaynaklarının kısıtlı ve düzensiz olduğu bölgede zaman zaman su eşitsizliğinin yaşanması durumuyla da karşılaşılmaktadır (Tandoğan ve Yücel, 2017: 109).

Nil Nehri’nin çok uzun ve geniş bir alanı kapsaması ve on Afrika ülkesinin kıyıdaş olması sebebiyle bölgenin en önemli su kaynağı olması beklenen bir durumdur. Afrika kıtası

genel itibariyle su kıtlığı yaşayan bir bölge olmakla birlikte su sorunları akabinde toplumsal, sosyal, ekonomik ve sağlık yönlerinden sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Afrika ülkelerinin gelişmelerine yönelik eksiklerinin çokluğu görülmekle birlikte özellikle Nil Nehrine kıyıdaş devletlerarasında da bir denklik söz konusu değildir; bir taraf sorunları daha yüzeysel yaşayarak ilerlerken diğer taraf daha derinden hissedebilmektedir (Atvur, 2019: 232-233).

Nil Nehrinin uzunluğu ve kıyıdaşların fazlalığı incelendiğinde ülkelerin iklim koşullarının aynı dönemlerde aynı etkiyi göstermediği anlaşılmaktadır. Bir taraf aşırı yağış alırken diğer taraf aynı süreçte kuraklık yaşamakta bu sebeple Nil Nehri'ni kullanma ve özellikle tarımsal faaliyetler daha önemli hale gelmektedir. Nitekim, kıyıdaş devletlerin Nil Nehri'ne bağlı üretim sektörü her an verimli olmayan nehir suları sebebiyle sıkıntılı süreçler yaşayabilmekte, bu sebeple farklı düzenlemeler yapılması yoluna gidilmektedir (Smith, 2021).

Kıtada sınırlı hatta yetersiz kaynak olarak bulunan su kaynaklarını kullanan kişi sayısının artması, yanlış erişim ve sulama politikaları, küresel ısınmanın etkileri bölge ülkelerini olumsuz etkilemeye devam etmektedir. Nil Nehri ülkeleri de aynı koşullar altında erişim ve tüketimini sağlamaya çalışmakta belirli zamanlarda diğer kıyıdaş ülkelerle ortak hareket etmeye çalışmaktadır. İşbirliği ortamının kurulamadığı noktalarda ise taraf devletler karşı karşıya gelebilmektedir. Kıyıdaş devletler için hayati önem taşıyan üretim ve özellikle tarım sektörü bölge dışı ülkelere göre daha ilkel yöntemlerle yürütülmekte fakat yine de en temel kaygı sulamanın yapılamaması endişesi olmaktadır (Besada ve Werner, 2014: 6).

Nil Nehrinin ve bu ülkelerin su kullanımı açısından tamamen nehir suyuna bağlı olması önemlidir. Suyu kullanma talebi ve zorunluluğu olan toplulukların gün geçtikçe artması suya erişimin yeterli düzeyde tutulması çabasını da artırmaktadır. Bu doğrultuda, Etiyopya ve Mısır'da Nil'e bağımlı yaşayan insan sayısının artış göstermesi ve aynı doğrultuda su kullanım oranının artması sonucu ortaya çıkmaktadır. Nitekim üretime de bağımlı Afrika halkı nehir yakınlarında yerleşik hale gelerek talebin boyutunu gözler önüne sermektedir (Aydın, 2019: 6).

Nil Nehri kıyıdaş ülkeleri incelendiğinde uzun süreçler boyunca ekonomik, kültürel, sosyal, politik açıdan yeterli gelişmelerin yaşanmadığı ve kalkınma dönemine girilemediği görülmektedir. Tamamen dışa bağımlı ve kontrol mekanizmasının oturmadığı bu ülkeler, yirminci yüzyılının sonlarına doğru teknik altyapılarını güçlendirmenin ayrıca projeler oluşturma gerekliliğini fark etmişlerdir. Bu doğrultuda, Nil Nehri'ne yönelik çalışmalar yürütülmeye başlamış, kıyıdaş ülkeler arasında nehir kullanımı sebebiyle sorunlar yaşandığı

görülmüştür. Taraf devletlerin ortak noktada buluşabilmeleri amacıyla da işbirliği çalışmaları kuvvetlendirilmektedir (Cascão, 2009: 251).

Afrika kıtasında Nil Nehri'nin konumu ve mevcut su kaynaklarının yetersizliği sebebiyle gün geçtikçe nehre yönelik ilginin artması bölge ülkeleri hatta bölge dışı ülkeler için kalıcı bir gündemin oluşturulmasını sağlamaktadır. Geçmişten günümüze Nil Nehri'nin tarihçesi, hakimiyet mücadeleleri ve yapılan anlaşmalar incelendiğinde nehrin jeopolitik olarak boyutları da ortaya çıkmış olacaktır. Klasik jeopolitik ışığında ilerleyen baskın güç oluşturma çabalarının yerini Eleştirel Jeopolitik argümanlarına bırakmaya başladığını ise Nil Nehrinde yaşanmış ve yaşanması muhtemelen olaylar mercek altına alınarak analiz edilecektir. İnsan hakları, toplumsal, kültürel ve sosyal özelliklerin ön plana çıktığı ve işbirliği ortamının var olmasının barış düzeninin kurulmasındaki etkin rolü Nil Nehri özelinde açıklanacak, bölgede baskın olan kıyıdaş devletler nehir özelinde incelenerek argümanlar güçlendirilecektir.

3.3. Nil Nehri'ne Kıyıdaş Olan Devletlerin Eleştirel Jeopolitik ve Nehir Özelindeki Tarihçesi

Nil Nehri'nin bölge ülkeleri için önemi hayati düzeyde olmakta ve bu durum ülkelerin tarihleri incelendiğinde de net olarak görülmektedir. Afrika kıtasının tarihçesi bir tarafta Nil Nehri özelinde tarihçesi farklı bir tarafta durmamakta tamamen bir etki halinin yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple günümüz Nil Nehri sorununun anlaşılması için, kıyıdaşlar arasında baskın olan ya da olmaya çalışan tarafların tarihsel perspektifte incelenmesi faydalı olacaktır.

3.3.1. Mısır

Mısır, geçmişten gelen tarihi süreci ile en köklü ve kalıcı düzene sahip olan uygarlıkların başında gelmektedir. Milattan önce kurulan Mısır medeniyeti, sonrasında da kalıcılığını sürdürmüş, diğer medeniyetlerle de kıyaslandığında daha uzun soluklu olduğu görülmüştür. Bu durum, coğrafi özelliklerinden, en önemli su kaynaklarından biri olan Nil Nehri ile özdeşleşmiş yapısından ileri gelmektedir. Nil Nehri, Mısır medeniyetinin birçok yönden gelişmesine sebep olmuştur (Vercoutter, 2001: 8-10). Derin tarihi geçmişe sahip, köklü bir devlet haline gelmesindeki en temel sebeplerden biri ise Mısır'ın haritadaki yeridir. Coğrafi konumu sebebiyle kilit rol üstlenen Mısır çok önemli bir alanda yer almaktadır. Hem Afrika hem Ortadoğu'ya bağlı olması, bölgede aracı hatta belirleyici görev üstlenebilme gücüne sahip olmasının ve bu gücü koruyabilme isteğini yitirmemesinin de önünü açmaktadır (Efegil, 2013: 21).

Afrika devletlerinin ise genel anlamda uzun yıllar boyunca kendi yönetimlerini kontrol edemediği ve sömürü düzeni içerisinde yer aldığı bilinmektedir. Kıtanın coğrafi ve jeopolitik önemini artıran ve özellikle Afrikanın sömürülmesine sebep olan en büyük etken ise Nil Nehridir. Nehrin fiziki yön ve özelliklerinin büyük bir ilgi yaratarak İngiltere, İtalya gibi ülkelerin kıtaya yönelmesi ve hakimiyet kurması sonucunu ortaya çıkarmıştır (Swain, 1997: 676).

Nil Nehri ülkelerinden bir tanesi olan Mısır, gerek Afrika’da gerek Dünya’daki ülkeler nazarında tarihsel geçmişi uzun yıllara dayanan devletlerin başında gelmesi önem arz etmektedir. Kıtanın en önemli su kaynağı olan Nil Nehri’nin akışı, boyutu ve getirilerinin doğrudan yansıdığı Mısır sadece su kullanımı yönünden değil sosyokültürel, toplumsal, ekonomik yönlerden de Nil Nehri ile bağlantılıdır. Uzun yıllara dayanan tarihsel geçmiş ise Mısır’ın bölgede etkin bir devlet olması sonucunu oluşturmaktadır (Erdemir, Akyol, Günday, 2015: 228).

Nil Nehri kıyıdaş olan tüm Afrika devletleri için büyük öneme sahip olmakla birlikte nehir Mısır için farklı bir boyutta yer almaktadır. Devletin su ihtiyacını karşılayabilmek için tamamen bağımlı olduğu Nil Nehri tam da bu sebepten Mısır için yüzyıllardır öneme sahip olarak vazgeçilmez görülmektedir. Mısır’ın Nil Nehrindeki coğrafi konumu da şartları belirgileştirmekte ve etnik ve tarihsel geçmişinde de ayrılmaz bir ilişkiye sahip olmaktadır (Hassan ve Rasheedy, 2007: 26). Nitekim, bahse konu olan tarihsel geçmiş milattan önceki dönemlere kadar uzanmaktadır. Köklü bir geçmişe sahip olan Mısır’da değişmeyen tek konu Nil Nehri’ne olan bağlılık ve ihtiyaç olmuştur. Bu doğrultuda, ekonomik faaliyetler, yerleşim yerleri, tarım, üretim hatta toplumsal düzen bile Nehir’in yapısı ve konumuna göre düzenlenmiştir (Carnegie Museum of Natural History).

Mısır halkı, nehirden su kullanımı haricinde yük transfer işlemleri içinde yararlanmakta ve milattan önceki dönemlerde nehrin transfer yolu olarak kullanılmaya başlandığını bilinmektedir. Bu sebeple Nil Nehri’nin, halkın ekonomisini de şekillendirdiğini, refah seviyesini artırdığını görmek mümkündür. Mısır medeniyetinin köklü temellerinin ise bu doğrultuda atıldığını, Nil Nehri’nin her anlamda ülkeyi etkilediği görülmektedir. Nitekim, Nil Nehri’nin ülkeyi kuraklıktan kurtaran en büyük unsur olması etkinin boyutunun anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır (Kiger, 2021). Mısır için bu kadar hayati bir değere sahip olan Nil Nehri’ne tamamen bağlı ve bağımlı olan Mısır halkının varlığı ve gün geçtikçe suya ihtiyacı olan kişi sayısının artması gidişatı kötüleştirmektedir. Süreç bunu gösterirken, kıt kaynağa karşı orantısız artan nüfus ve tüketimin var olduğu takdirde nehir suları da Mısır’a yetmemeye başlayacaktır. Bu sebeple, Mısır yönetimi hem nehir sularının oranlarını aynı

seviyede tutmaya hem nehir üzerindeki var olan haklarını korumaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda, gelişmiş teknolojiler kullanmaya ve yol haritası oluşturmaya gayret edildiği görülmektedir (Hefny ve Amer, 2005: 42-43).

Mısır'ın tarihi geçmişi mercek altına alındığında ve milattan önceki dönemlere gidildiğinde dahi Mısır yönetimlerinin her zaman kıtaya hakim olmak istediği ve Nil Nehri'ni kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirerek hegemon güç olmaya çalıştıkları görülmektedir. Öte yandan bu durum farklı her devlete karşı olabileceği gibi en çok Etiyopya'ya karşı bir mücadele ve üstün gelme çabası şeklinde Mısır'ın kökenlerine işlemiştir (Kendie, 1999: 143-144).

Nil Nehri'nin kontrolü, kullanım ve yönetimi gibi hususlarda ise Mısır'ın doğrudan ya da dolaylı yoldan dahil olduğu birçok anlaşma düzenlenmiştir. Mısır'ın bağımsızlığını kazandıktan sonraki anlaşmalar ve bağımsızlık öncesi anlaşmalar olarak durumu ikiye ayırmak mümkündür. Bağımsızlık öncesi oluşturulan anlaşmalar sömürü düzeninin var olduğu, İngiliz kontrolünde Mısır adına oluşturulan ve Mısır'ın avantaj sağlayacağı bir sistemin parçası niteliğindedir. Bağımsızlık öncesi anlaşmalar, 1891-1906 yılları arasında Mısır adına İngiltere hakimiyeti ile oluşturularak; İngiliz-İtalyan Protokolü, İngiliz-Etiyopya Anlaşması, İngiltere-Belçika, İngiltere-Fransa Anlaşması adlarını almıştır (Sağsen, 2013: 44-45). Tam egemenlik öncesi anlaşmalar incelendiğinde ilk ortak husus, sömürge etkisini kuran ülkeler tarafından ve onların istekleri doğrultusunda oluşturulmasıdır. Bu anlaşmalarda özellikle baskın olan İngiliz etkisiyle birlikte bölgede güçlü olması istenen iki devlet vardı; Mısır ve Sudan. Bu iki devletin ve özellikle Mısır'ın Nil Nehri'nden her yönden yararlanması, nehri kontrol eden güç olması yönünde anlaşmalar ilerleyerek bu sistem kurulmuştur (Kılıç, 2011: 43).

Nil Nehri'ne yönelik oluşturulan anlaşmalarının ikinci kısmı olarak adlandırılabilir bağımsızlık sonrası anlaşmaların diğer anlaşmalarla ortak yanı Mısır çıkarlarına uygun oluşturulmasıdır. Bağımsızlık sonrası anlaşmalar 1929 ve 1952 anlaşmaları yıllarında yürürlüğe girmiştir. Mısır'da İngiliz etkisinin kırılması ile birlikte 1929 Mısır-İngiltere, Mısır'ın tam egemenlik kazanması ile de 1952 anlaşması oluşturulmuştur. Bağımsızlığını kazanan Mısır'ın kendi otoritesiyle Nil Nehri özelinde anlaşmalar yapmak istemesi gibi bölgedeki diğer sömürge devletlerinin de egemenlik haklarını elde etmeleriyle bu istekleri artmış ve 1959 anlaşmasına giden yol açılmıştır (Atvur, 2019: 236).

Bağımsızlık öncesi ve sonrası yapılan anlaşmalardaki bağımsız ve egemen olma durumunun Mısır ve Sudan için geçerli olduğunu söylemekle birlikte, bu sayede özellikle Mısır'ın etkin olması ve Nil Nehri'nde başat rolü üstlenmesini 1929 ve 1959 anlaşmaları

sağlamıştır. Mısır nehrin hacmini kendi çıkarlarına yönelik şekillendirmiş; Aswan(Assuan) Barajı ile nehir suları üzerinde önemli bir hakimiyet oluşturmuştur. Mısır ve Sudan'ın egemenliklerini kazanmaları sonucu yüzyıllardır Nil Nehri'nde var olan Mısır hegemonyasının iki anlaşma ile de güçlenmesi o süreçte hala sömürge olan diğer kıyıdaş devletlerin tamamen etkisiz kalmasına sebep olmuştur (Nunzio, 2013: 3).

Mısır ve Sudan arasında imzalanan 1959 Nil Sularının Tam Kullanımı Anlaşması yürürlüğe girmeden önce, Mısır özelinde farklı fakat etkili olaylar silsilesi yaşanmıştır. Bunlardan ilki, Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme hamlesi ile yaşanan Süveyş Krizi'dir. Kriz ile birlikte safların ve güçlerin yer değiştirmesi durumları yaşanmış, en nihayetinde Mısır yönetimi kendi isteğiyle ve çıkarları doğrultusunda Sudan ile anlaşma yoluna gitmiştir. Anlaşmanın en büyük getirilerinden bir tanesi, Mısır'ın Aswan Barajı'nın kurulmasını kabul ettirmesi olmuştur. Nil Nehri'nin kullanımında da tam hegemon yetki kazanan Mısır, ulusal güvenlik alanında da her daim nehir meselesini önemli tutmuştur (Kılıç, 2011: 45).

Genel olarak Mısır'ın Nil Nehri ile bağlantılı olarak oluşturduğu, sürdürmeye gayret ettiği siyasi hamlelerin var olduğunu söylemek mümkündür. Ulusal güvenliğin ve ulusal çıkarların korunması, Nil sularına erişim oranlarının yeterli seviyede tutulması, nehir kontrolünün kaybedilmeyerek hakimiyetin sürekliliğinin sağlanması Mısır politikalarını belirlenmesindeki etmenler arasındadır. Öte yandan, Nil Nehri'nden sağlanan su kaynağı sayesinde su ihtiyacını karşılayan Mısır su sorunu yaşamamak adına teknik çalışmalarına bir süreklilik kazandırmıştır (Hassan ve Rasheedy, 2007: 29).

Mısır'ın geçmişten günümüze var olan Nil Nehri'ne bağlılığına karşı oluşturduğu politikaların temelinde kendi çıkarlarını korumak adına Nehir üzerinde tam hakimiyet kurmak ve bölgede lider rolü üstlenmek olduğunu görmek mümkündür. Mısır'ın kendine atfettiği lider rol ve ülke halkının da bu düşünce yapısına sahip olmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Coğrafi konum ve özelliklerin önemi yadsınamayacak kadar büyük olmakla birlikte bir devletin stratejik hamlelerinin kamuoyunda kabul görmesinin ardındaki etmenlerin incelenmesi gerekmektedir. Mısır'ın jeopolitiği kendisine avantaj kazandıran bir durumdadır fakat özellikle güç algısı ile birlikte oluşturulan politikaların iktidar güdümünde ilerlemesi sayesinde eleştirel jeopolitiğin savunduğu iktidar-söylem ilişkisi sayesinde temellendirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu doğrultuda, söylem odaklı kamuoyu algılarının, örnek konu çerçevesinde incelenmesi daha sağlıklı bir argümana sahip olunmasını sağlayacaktır.

3.3.2. Sudan

Sudan'ı bir Afrika kıtası ülkesi olmakla birlikte Ortadoğu kolunun da olduğu bir ülke olarak tanımlamak mümkündür. Nil Nehri'nin sınırlarından geçtiği ülke aynı zamanda Kızıldeniz'e de kıyıdaş konumdadır, bu doğrultuda ise genel anlamda coğrafyasına hakim olan kuraklığa karşı en büyük çözümün su kaynakları olduğu görülmektedir. Halkın büyük kısmı diğer nehir kıyıdaşları gibi Nil'e yakın alanlarda yerleşik durumda bulunmaktadır. Öte yandan, Sudan tarihsel olarak incelendiğinde ise birçok iç sorunla mücadele eden bir ülke olduğu buna karşın çok uluslu yapısını da koruduğu görülmektedir (Orakçı, 2018: 01).

Sudan bir Afrika ülkesi olmakla birlikte kendi içinde yaşadığı süreçleri bağımsızlık öncesi ve sonrası olarak ayırmak yararlı olacaktır. Nitekim Sudan uzun yıllar boyunca sömürülen topraklar olarak kalmış ilk olarak Osmanlı daha sonradan da İngiliz hakimiyeti altında kalmıştır. İngiliz etkisinin ağırlıklı olarak Mısır güdümlü olması ve bölgede Mısır ile birlikte ilerlemesi Sudan'daki kontrol mekanizmasında Mısır'ın da varlığını göstermektedir (Orakçı, 2018: 02-03).

Harita 3.2'de Sudan'ın Jeopolitik konumu ve Nil Nehri ile bağlantısı yer almaktadır. Mavi ile gösterilen Nil Nehri olmakla birlikte, turuncu çizgi ülke içindeki (daha sonra Güney Sudan ile oluşacak sınır) ayrımı göstermekte, kırmızı yuvarlak bloklar ise Sudan içindeki kaosu yoğunlaştığı bölgelere karşılık gelmektedir.

Harita 3.2 Sudan'ın Jeopolitik Konumu (Ottoway ve El-Sadany, 2012: v).

Nil Nehri'ne kıyıdaş olan ve nehirden kullanımını sağlayan Sudan, ülke içerisinde de farklı su kaynaklarına sahiptir. Öte yandan, ülke sınırları içerisinde aynı iklim koşullarının olmaması ayrıca mevcut suların sınırlı bulunması, var olan suların da günden güne verimsizleşerek kullanılacak durumdan uzaklaşmaya başlaması, mevcut su miktarının zaman geçtikçe yetersizleşeceği öngörüsü temel endişeleri oluşturmaktadır. Sudan'ın ise sulara yönelik politikalarını bu yönde şekillendirdiği görülmektedir (Jakob, 2007: 01).

Sudan uzun yıllar boyunca sömürge düzeni içerisinde, ülke genelinde İngiliz etkisinin varlığı altında bulunmuştur. Tarım, üretim, teknoloji gibi birçok alanda gelişmemiş bir halde bağımsızlığını elde eden Sudan, daha sonra da ülke içinde çatışmalar ve kaosla geçen yıllara ev sahipliği etmiştir. Sudan halkının genelinin konuştuğu dil ve mensubu olduğu din ortak olsa da farklılıkların var olması, İslamiyetten ve Arapça'dan uzak kesimlerin ülkenin ağırlıklı olarak bir kısmında yaşamaları da sorunların artmasına neden olmuştur (OECD, 2010: 02). Ülke içindeki uyumsuzluk halinin süre geldiği dönemlerde Sudan'ın en büyük problemi iç sorunlar olduğu için, belirli bir süre sulara yönelik uygulamalarda geri planda kalmıştır. Bağımsızlığın kazanılması ve iç karışıklıkların azalması ile birlikte Sudan'ın su kaynaklarını verimli kullanmak için gerekli teknik altyapıyı oluşturmaya çalıştığı, ülkesine yatırımları da çektiği görülmektedir. Sudan'ın bölgede özellikle Nil Nehri özelinde etkili olma gayesi ve jeopolitik önemi dolayısıyla Mısır ile iyi ilişkiler geliştirdiği gözlenmekte, ilişkilerin iyi durumda tutulmaması halinde ise jeopolitik sebeplerden ötürü Mısır'ın zararına bir durum ortaya çıkacağı açıktır (Cascão, 2009: 257).

Nil nehri'ne yönelik yirminci yüzyılda yapılan anlaşmalarda Mısır'ın çıkarlarını koruyan ilkelerin olduğu bilinmekte diğer yandan Sudan ile ilişkilerin iyi seviyede tutulduğu görülmektedir. Bölge ülkeleriyle olumsuz durumlar yaşandığında yine aynı şekilde Mısır-Sudan işbirliğinin sürdürülmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. İki ülke dışında kalan diğer ülkeler ile dönem dönem Nil Nehri üzerindeki faaliyetler sebebiyle sorunlar yaşandığında ise özellikle sömürge döneminde yapılan Nil Nehri anlaşmaları Sudan ve Mısır tarafından öne sürülerek, faaliyetlerin engellenmesi sağlanmıştır (Nunzio, 2013: 06-07). Mısır ve Sudan arasındaki işbirliği durumu somut olarak Nil Nehri anlaşmalarında açıkça görülmektedir. Özellikle 1959 anlaşması ile Nil Nehri üzerinde anlaşma yapma yetkisi sadece Mısır ve Sudan'a tanınmış, bağımsızlıklarını kazanan iki Afrika devleti olması sebebiyle anlaşma kendi çıkarları doğrultusunda oluşturulmuştur. Su kullanım oranları belirlenmiş, Mısır'ın baraj kurması kararlaştırılmış ve Sudan'a da baraj kaynaklarından yararlanmayı taahhüt

etmiştir. Aynı zamanda Sudan'ın Nil Nehri ile bağlantılı olarak kurduğu projelerini artırmaya ve verim almaya ağırlık verdiği anlaşılmaktadır (Ofcansky, 2015: 41-42).

Mevcut ve ana su kaynağı olan Nil Nehri'nin kullanımı ve gerek nehir üzerinde gerekse diğer su kaynaklarına yönelik iyileştirme ve gelişim sağlanması adına Sudan teknik altyapıyı oluşturma yoluna gitmektedir. Bu çaba uzun yıllardır Sudan geneline yayılmakla birlikte özellikle baraj inşaa etme ve sulardan enerji elde etme isteği doğrultusunda da politikalar şekillenmektedir. Sudan'ın Nil Nehri'ne yönelik faaliyetlerinde de Mısır ön plana çıkarak kendi güvenliğini korumaya çalışmakta ve Mısır kendi baskınlığını korumaya çalıştığından mütevellit bu etki gözle görülür seviyede olmaktadır. Öte yandan, özellikle sömürge ve sömürge döneminden hemen sonra yapılan anlaşmaların Nil Nehri özelinde Sudan'a tanıdığı hakların kısa vadede yeterli gelmemeye başlayacağını söylemek mümkündür (Cascão, 2009: 259). Bağlantılı olarak Sudan'ın su politikalarının temeline baraj meselesini aldığını görülmektedir. Bir yandan yeni baraj inşaa ederek verimliliği artırma politikaları işlerken diğer yandan su politikalarının ağırlık gösterdiği alanlarda yaşayan kesimlerin durumu söz konusu olmaktadır. Ülke içerisinde stratejiler şekillenirken aynı zamanda toplumun farklı zorunlulukları ve mağduriyetleri olmakta, ikilem içerisinde kalmaktadır (Ottoway ve El-Sadany, 2012: 21). Sudan'ın kendi içerisinde yıllardır iç sorunlarla uğraşması ve en nihayetinde bölünmeye gitmesi dış ilişkilerinin önüne gelen bir engel olarak durmaktadır. Ülkenin bölünmesi ve Sudan'a ek olarak Güney Sudan'ın ortaya çıkması hem dış politikayı hem de Nil Nehri politikasını doğrudan etkilemektedir. Güney Sudan'ın ayrı olarak öne sürdüğü haklar ve devam ettirdiği stratejik sistem dolayısıyla Sudan var olan ikilemin içerisinde kalmaktadır (Tandoğan ve Yücel, 2017: 115).

3.3.3. Etiyopya

Etiyopya Afrika kıtasında yer alan, halkının ağırlıklı olarak tarımsal faaliyetler ile geçimini sağladığı, uzun tarihi geçmişe sahip olan bir ülkedir. Etiyopya'nın tarihinin bin yıllara dayanması sebebiyle kalıcı bir kültürel sistemin var olduğunu görmekle birlikte buna karşın bir gelişim sağlayamamaktadır. Ülke içerisinde belirli aralıklarla iç sorunlar meydana gelerek yönetim sistemlerinde farklılıklar oluşmuş, diğer Afrika ülkeleriyle istikrarsızlık yönünden benzerlik sağlanmıştır. Öte yandan, diğer Afrika ülkeleri gibi belirli dönemlerde başka devletlerin kontrolü altına girmediği, sömürge ülkesi olmadığı bilinmekte ve Etiyopya bu özelliğiyle kıta genelinden ayrılmaktadır (Central Statistical Authority [Ethiopia] and ORC Macro, 2001: 01). Etiyopya'nın özellikle Avrupa ülkeleri ile çeşitli alanlarda bağlantısı, işbirliği süreçleri zaman zaman mevcut olsa da bu durum sadece bir etki olarak kalmıştır.

Nitekim, İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte İtalya merkezli bir etki kurma ve Etiyopya'yı kontrol altına alma girişimi yaşandığı fakat başarılı olunamadığını söylemek mümkündür. Etiyopya, bağımsız bir Afrika devleti olarak varlığını korumaktadır (Library of Congress – Federal Research Division, 2005: 01).

Kendi içinde bağımsızlığını hiç yitirmemiş olan Etiyopya, Afrika kıtasının doğusunda yer almakta, birçok etnik kesimi bir arada bulundurmaktadır. Etiyopya, aynı zamanda Nil Nehri'nin bir kolu olan Mavi Nil'i topraklarında barındırmaktadır. Bu sebeple Nil Nehri'nin büyük bir kısmı topraklarında doğmakta, tarihsel süreçte Etiyopya'nın medeniyet halini almasında etkili olmaktadır (The Ohio State University Office of International Affairs: 09-10).

Geçmiş dönemler incelendiğinde, Afrika kıtasında Nil Nehri'ne kıyıdaş birçok devlet olmasına rağmen nehir üzerinde en fazla söz sahibi olan devletin Mısır olduğu görülmektedir. Bu durum uzun yıllar boyunca devam etmekle birlikte özellikle Etiyopya'nın arka planda kalmasının en önemli sebeplerinden biri de bu durumdur. Nitekim, Etiyopya'nın her anlamda Mısır'la kıyas edilemeyecek seviyelere erişememesi, gelişmemiş bir ülke olması aynı zamanda Mısır'ın durumu hukuki zemine yatırarak savunması, sömürge dönemlerinin etkili olduğu Nil Nehri anlaşmalarını öne sürmesi süreci çetrefilli hale getirmektedir (Tandoğan ve Yücel, 2017: 109).

Mısır ve Sudan'ın kendi aralarında taraf olarak imzaladıkları 1959 anlaşması Etiyopya ve diğer Nil Nehri'ne kıyıdaş ülkelerin saf dışı bırakılması sürecine zemin hazırlamıştır. Hukuki bir düzenin var olduğu savıyla hareket eden Mısır politikalarıyla bağlantılı olarak Etiyopya'nın etkisiz kalma hali sağlanmıştır. Öte yandan, Etiyopya'nın da o dönemlerden başlayarak karşı çıkma stratejisi uygulama adımları attığı, resmi düzeyde açıklamalar yapılmasıyla bir politika oluşturulmaya çalışıldığı görülmüştür (Kendie, 1999: 145). Nil Nehri'ne kıyıdaş birçok devlet bulunmakla birlikte 1959 anlaşmasının iki devlet arasında yapılması aslında bu anlaşmanın kapsamlı olmadığı sonucunu doğurmaktadır. Nitekim, Etiyopya'nın da anlaşma sürecinde yaptığı resmi beyanı da bu yönde olmuş, anlaşmanın uygunsuzluğunun altı çizilmiştir. Öte yandan, bölgede yaşanan sorunlara karşı Afrika ülkeleri arasında kutuplaşmalar da yaşanması, Mısır ve Etiyopya'nın karşı karşıya gelme ihtimalini söylem düzeyinde kalsa da kolaylaştırmıştır (Kılıç, 2011: 46).

Etiyopya gelişmemiş bir ülke olmakla birlikte gelişmişlik seviyesini artırmak için çalışmaları temel prensiplerinden biri haline getirmektedir. Toplumsal düzenin kurulması, mali gücün artırılmasına yönelik faaliyetler devam etmekte, çeşitli alanlarda projeler yürürlüğe geçirilmektedir. Ekonomik seviyenin geriliğine karşın kalabalık bir ülke olan

Etiyopya'nın ülkesine dış mali gücü çekmeye başladığı ve bölge ülkeleri ile işbirliği içerisinde bulunarak ticari bağlantıları ilerletmeye gayret ettiği görülmektedir (The World Bank, 2021).

Ülkenin gelişmemiş ülke kategorisinden çıkabilmesi için sürdürülebilir kalkınma düzeninin temellendirilmesi gerekmektedir. Etiyopya'da ülke içinde birçok alanın iyileştirilmesi yönünde çaba gösterilmekte; fakat en önemli alanlardan olan yaşamsal ihtiyaçlarla bağlantılı toplum sağlığı hususunda yeterli seviyelere ulaşamamaktadır. Bu yönde, uluslararası kuruluşların yönlendirmeleri ve stratejik programlar uygulama yoluna gidilmektedir. Etiyopya gelişmeye yönelik uygulamalarında sadece yönetim bazlı ilerlemeyerek ülke içinde farklı çalışma alanlarına sahip kurumların desteklerini de almaktadır (Central Statistical Authority [Ethiopia] and ORC Macro, 2001: 02).

Etiyopya Nil Nehri'ni besleyen belki de en önemli nehir kolunu kendi topraklarında barındırmakta fakat tarihsel süreç içerisinde Nil Nehri üzerinde sabit bir Mısır baskınlığı olması sebebiyle etkisiz kalmaktadır. Mısır'ın gelenekselleşen Nil Nehri'ni kontrol etme çabasına karşın Etiyopya'nın azgelişmişliğini tetikleyen ülke içi sorunlar, kalkınmanın gerçekleşmemesi gibi etmenler de bu durumu güçlendirmiştir. Öte yandan, Etiyopya'nın yoğun bir şekilde mevcut düzeni iyileştirmeye yönelik isteğinin olduğu görülmekte ve bu doğrultuda ilk adımların başında Nil Nehri çalışmaları gelmektedir. Etiyopya kendi içinde kurumlar arası uygulamalar yürütürken, uzun yıllardır ülkesine teknik ve mali açıdan farklı ülkelerin katkılarını da çekmeye yönelik politikalar izlemektedir (Cascão, 2009: 254).

Bir Birleşmiş Milletler organı olan Tarım ve Gıda Örgütü'nün (FAO) bölgeye yönelik çalışmasında da Etiyopya'nın oluşturması ve uyması gereken politik çerçeve, Etiyopya ile koordineli olarak belirlenmiştir. Rapora göre; Etiyopya ülke olarak sahip olduğu unsurlardan yararlanmalı ve bunu hukuka uygun olarak gerçekleştirmelidir. Uluslararası hukuk normlarına uygunluk göstererek özellikle sınıraşan sular hususunda haklarını savunmalı ve politikalarını geliştirmelidir. Etiyopya'nın kıyıdaş olduğu sınıraşan sular pek tabii Etiyopya halkının hakkıdır ve diğer kıyıdaş ülkeler gibi yeterli ve eşit düzeylerde kullanıma uygunluğu gerekmektedir (FAO(Food and Agriculture Organization of the United Nations), 1999).

Etiyopya'nın özellikle yirmi birinci yüzyıla yönelik su politikaları ile sınıraşan su meselesine yoğunlaştığı görülmektedir. Nil Nehri'nin önemine de istinaden su yönetimi ve idaresi hususu aynı zamanda teknik bilginin artırılmasına yönelik çalışmalara yoğunlaşılması gerektiği hedeflerin başında gelmektedir. Kaostan uzak, uluslararası hukuka uygun bir tutumun sergilenmesi ve korunması aynı zamanda Etiyopya'nın haklarının korunmasına yönelik diğer kıyıdaşlar ile bağlantıların iyileştirilmesi ve teknik alt yapının sağlamlaştırılması

sayesinde nehirde daha iyi yararlanmak amacıyla projelerin üretilmesi hedefleri sıralanmıştır (The Community Managed Project(CMP), 2001: 08).

Nil Nehri asırlardan beri süre gelen bir eşitsizlik döngüsüne karşılık gelen Afrika kıtasının bir ucundan diğer ucuna ulaşacak uzunlukta bir nehirdir. Nil Nehri Afrika'nın kuraklığına, çölleşmeye karşı önemli bir umut tanesi olarak var olmakta; bu sebeple de bölge ülkeleri için hayati önem arz ettiği görülmektedir. Bununla birlikte Mısır'ın hegemonyasının kurulması ile orantılı olarak geriye kalan tüm kıyıdaş ülkeler nehir üzerindeki haklarından bir şekilde feragat ettirilmiştir. Özellikle Etiyopya'nın Nil Nehri'ni besleyen en önemli ve büyük kol olan Mavi Nil'i topraklarında barındırmasına öte yandan bir yukarı kıyıdaş ülke olmasına karşın uzunca bir süre nehir hakkında etkisiz olması ülkeyi her anlamda olumsuz etkilemiştir. Nehir üzerindeki güç yarışı ve çıkarlar doğrultusunda askeri müdahale söylemleri var olmakla birlikte asıl zararı halkların gördüğünü, uluslararası hukuka, insan haklarına uygun, adil ve eşit şartların barış ve işbirliği ortamı ile sağlanması gerektiğini ifade etmek gerekmektedir.

Nil Nehri üzerinden adil olmayan, eşit ve yeterli suya erişim ve kullanım konusunda Mısır ve Sudan haricinde kalan ülkeler yirmi birinci yüzyıl itibariyle bir araya gelmeye başlamıştır. Mısır'ın baskın olması ve geri planda kalma haline karşın Etiyopya, Uganda ve Tanzanya işbirliği içerisine girmiştir. Bu noktada temel amaç, Nil Nehri'ndeki eşitsizliğin bozulması ve bunun uluslararası hukuka uygunluk göstermesidir. Üç ülke, 2010 yılında anlaşma ile bir başlangıç yapmışlardır. Bahsi geçen üç ülke arasında öne çıkan Etiyopya ise; nehir hususunda beklentilerinin arttığı, daha fazla su kullanımı, söz hakkına sahip olma, nehir üzerindeki projelerini uygulamaya koyma gibi hedeflerle hareket etmiştir (Kılıç, 2011: 48).

Etiyopya'nın Nil Nehri özelinde yaptığı çalışmalar ile ortaya çıkan bu anlaşma sayesinde Afrika'da karar alıcı farklı ülkelerinde varlığını ortaya çıkarması açısından önemli olmaktadır. O tarihe kadar Mısır kontrolünde ve Mısır çıkarlarını güden anlaşmaların olması diğer ülkelerin geri planda kalmasının bir göstergesidir. Nitekim, Mısır anlaşmaya yanaşmamış ve taraf bile olmamıştır. Etiyopya'nın etkisini kurmaya başlamasındaki diğer unsur ise Mavi Nil üzerinde bir proje oluşturarak, bu proje ile bir baraj inşaatı gündeme getirmesidir (Sağsen, 2013: 48). Tüm bu sebepler dolayısıyla, Etiyopya'nın Nil Nehri'nde yapmaya başladığı Rönesans Barajı'nın jeopolitik etkisinin incelenmesi, tarafların yaklaşımlarının analiz edilmesi konu bütünlüğü açısından gerekli görülmektedir.

3.4. Nil Nehri Üzerinde Rönesans (Hedasi) Barajı Krizi

Rönesans Barajı'nın hem Etiyopya hem de kıyıdaş devletler için etkisinin anlaşılması için ilk olarak coğrafi konumun ve jeopolitik yönlerinin mercek altına alınması gerekmektedir.

Harita 3.3'de Nil Nehri güzergahında Mavi Nil kolunda kurulan Rönesans(Hedasi) Barajının jeopolitik konumu yer almaktadır. Harita üzerinden barajın konumunun ele alınması, barajın stratejik öneminin analiz edilmesini de kolaylaştıracaktır.

Harita 3.3 Rönesans (Hedasi) Barajı'nın Jeopolitik Konumu (ArcGIS Online).

Etiyopya'nın uzun bir dönem üzerinde çalışmayla birlikte ortaya koyduğu Nil Nehri projesi ile Etiyopya topraklarında doğan Mavi Nil üzerinde bir baraj yapılması kararı kesinleşmiştir. Bu kararın kamuoyuna açıklanması 2009 yılında gerçekleşmiş ve birçok yönden Afrika ülkelerinin yararına olacak bir proje olduğunun altı çizilmiştir. Barajın inşası

binlerce kişi için çalışma alanı olurken, Etiyopya için enerji talebini karşılayacak gerekli ve en etkili çözüm olarak durmaktadır. Öte yandan belirtildiği gibi sadece yukarı kıyıdaşlar değil aşağı kıyıdaş ölkelerde baraj sayesinde nehir taşkınları, kontrolsüz su oranlarının önüne geçmiş olacaktır (Water Technology).

Rönesans Barajı'nın ekonomik, politik ve toplumsal boyutu kadar teknik alt yapısı ve somut getirileri de önem arz etmektedir. Zira; "Barajın Afrika'nın en büyük hidroelektrik santrali ve dünyanın en büyük üçüncü barajı olması planlanmaktadır. 145 metre yüksekliğinde ve 1.800 metre uzunluğunda olan baraj 6.500 megavatlık bir kapasiteye sahip güç üretecek ve 74 milyar metreküp su tutma kapasitesine sahip olacaktır" (Gökler, 2020: 88).

Orta doğu ve Afrika'da 2010 yılı itibariyle başlayan Arap Baharı hadisesi akabinde ölkelerin i sorunlar yaşanması sebebiyle dünya mevcut durumla ilgilenirken, Mısır'ın Arap Baharı'nın yansımalarıyla mücadele ettiği dönemde Etiyopya'nın baraj inşası sürecine girmeye başladığı görölmektedir. Öte yandan, Etiyopya Rönesans Barajı'na yönelik faaliyete geçerken yaptığı çalışmalar sayesinde inşaatın yaklaşık on yıl süreceğini öngördüklerini açıklamıştır (Whittington vd., 2014: 599). Bahsi geçen öngörünün gerçekleşmediği ve bitiş tarihinin uzadığını görölmektedir. Barajın kurulumu için gerekli mali boyut sorgulandığında ise, kıtanın diğer barajlarının maliyetini geçtiği fakat kıtanın en kapsamlı ve hacimli barajı olduğu bilinmektedir. Öte yandan, barajın boyutunun büyüklüğü işlevini de artırmaktadır (Turhan, 2020).

Rönesans Barajı ile gündeme gelen Etiyopya, baraj sayesinde kıtada önemli bir ölkeler haline gelme hedefine sahiptir. Mavi Nil'in Etiyopya sonrasında Sudan'dan geçmesi ve Rönesans Barajı'nın Sudan sınırına yakınlığından dolayı Sudan barajdan doğrudan etkilenmektedir. Öte yandan, Etiyopya'nın gücünü artıracak olmasının temel sebebi üretilen enerjinin Afrika'ya dağıtılacak olması sayesinde bir kazanç elde edecek olmasıdır. Baraj'ın teknik ve yatırım kısmında ise bir İtalyan şirketinin etkisi bulunmaktadır (Stratejik Ortak, 2020).

Baraj meselesine genel olarak bakıldığında ise bir barajın kurulduğu ölkeler sınırlarını hatta bulunduğu coğrafi bölgeyi doğrudan ve farklı yönlerden etkilediği görölmektedir. Öncelikle su kaynakları üzerinde bir baraj inşa edildiğinde, barajın kurulduğu alan ve yakın çevresinde yaşayan toplulukların yer değiştirme süreci devreye girmektedir. Halkın doğrudan etkilendiği nokta bu olmakta, çevre koşullarını ve doğal akışı değiştirmeye başlayan baraj sebebiyle istenmeyen bir geri dönüş ile karşılaşılabilmektedir. Baraj inşası kararıyla birlikte ise mali, teknolojik hatta sanayileşme gibi hususlarda ölkeler gelişimine katkı sağlayan üretim ağının diğer yandan da devletin elinin güçlenmesini ve daha belirleyici rol üstlenmesini

sağlamaktadır (Veilleux, 2013: 01). Bu doğrultuda, Etiyopya'nın Mavi Nil üzerinde baraj kurma fikrini de her yönüyle değerlendirmek gerekmektedir. Rönesans Barajı'nın Etiyopya'ya enerji üretimi, ekonomik kazanç, dış yatırım gücünün artması gibi olumlu getirileri olduğu kadar Etiyopya'nın ulusal gücünü artırmasına sebep olacaktır. Etiyopya'nın Nil Nehri üzerindeki sabit hegemon kuvvete karşı bir hamle olarak düşünmekle birlikte daha adil ve eşit bir düzenin kurulmasına yönelik işbirliği çalışmalarına neden olacağını öngörmek mümkündür.

Rönesans Barajı'na ilişkin kararın ilk açıklandığı andan itibaren farklı düşüncelerin ortaya çıktığı ve bu durumun kıta içerisinde kutuplaşmaya kadar gittiği görülmektedir. Kutuplaşmanın temel odak noktası, barajı doğru bir karar olarak görenler ve barajın nehir üzerindeki hakları kısıtlayacağını savunanlar arasında şekillenmektedir. Yapılan çalışmalar doğrultusunda Etiyopya'nın da savunduğu argüman barajın sadece kendi ülkesine olumlu dönüşlerinin olmayacağı, diğer kıta ülkelerinin de yararına uygun bir proje olduğudur. Nitekim, baraj sayesinde önlenecek sel ve taşkın durumu özellikle Sudan için çok önemli görülmekte, Mısır ise Rönesans Barajı'nın, hakkı olan su oranlarını azaltacağını savunmaktadır (Wheeler, vd, 2016: 05).

Nil Nehri'ndeki kolonyal dönem ve sonrasında alışılmış bir düzenin ve Mısır'ın etkisinin varlığına karşın en önemli hamlelerden biri olarak kabul edilebilecek olan Etiyopya'nın baraj kararı devletlerarası sistemi de değiştiren önemli bir karardır. Nil Nehri'nin Afrika ülkeleri için hayati öneme sahip olduğunun bir kez daha altını çizmekle birlikte, su hakkı özelinde bir azalma ve engel olma durumu akabinde devletlerin büyük sorunlarla karşılaşma ihtimalleri var olduğundan, nehir aynı zamanda bir çekişme alanı yaratmaktadır. Öte yandan, 1959 anlaşmasına karşın Rönesans Barajı'nın Nil Nehri'nin stratejik bir yerinde kurulması dengeleri değiştirmektedir. Barajdan enerji üretimi hususu da en büyük parametrelerden biridir (Veilleux, 2013: 04).

Etiyopya kalabalık nüfusu ile birlikte her anlamda geri kalınmışlığın hissedildiği, su yetersizliğinin, enerjiye erişimde kısıtlılığın mevcut olduğu bir ülke konumundadır. Bu durum analiz edildiğinde Rönesans Barajı hem halk hem de bir ulus devlet olarak Etiyopya için büyük bir anlam ifade etmektedir. Tam da bu sebeple, barajın yapılacağını duyurulmasından itibaren ortaya çıkan Mısır karşıtlığına rağmen barajın kurulumuna başlanıldığı ve Etiyopya yönetiminin kararlılığı görülmektedir. Mısır'ın kontrolündeki anlaşmalar ve ona karşın diğer kıyıdaşların oluşturduğu anlaşma ve işbirlikleri kıtada değişim rüzgarlarını beraberinde getirmektedir (Aydın K. , 2021: 02).

Etiyopya'nın Rönesans Barajı'ndan beklentisin çok büyük olduğu, ülkenin az gelişmiş ülke statüsünden uzaklaşması, yaşam kalitesinin artmasıyla refah ortamının sağlanması hedefi varken diğer yandan da baraja yönelik karşıt görüşler mevcuttur. Mısır'ın görüşünün yanında mevcut soru işaretleri tek taraflı değildir. Barajın vaad edildiği şekilde sadece Etiyopya'ya değil kıtaya da etkilerinin ne derecede olacağı, aynı zamanda bir fayda zarar döngüsü temelinde soru işaretlerinin var olduğu görülmektedir (Kibaroğlu, 2018: 02). Dünya genelinde artan küresel ısınmanın etkilerinin Afrika kıtasında da daha derinden hissedileceği, çevre kirliliği, nüfus artışı, artan tüketim gibi durumlarla birlikte kıtanın temel su kaynağı olan Nil Nehri'nin de etkileneceği kabul edilmektedir. Bu sebeple, nehir kıta için hassas bir konudur (Whittington vd., 2014: 604). Rönesans Barajı'nın enerji üretimine yoğunlaştığını, hiçbir kıyıdaş ülkenin olumsuz etkilenmeyeceğini savunan Etiyopya'ya karşın barajın genel itibarıyla çevresel sıkıntılar yaratabileceği, doğal akışı ve düzeni bozan bir sistem olabileceğine yönelik fikirler de bulunmaktadır. Bu duruma karşın Mısır'ın kaygıları, kendi ülkesinin sahip olduğu Aswan Barajı'nı direkt etkileyeceğini düşündüğü Rönesans Barajı en güncel mesele haline gelmektedir (Chen ve Swain, 2014: 15).

Etiyopya'nın daha gelişmiş ve modern bir devlet olabilme çabası kısa vadede meydana gelen bir istek değildir ve Rönesans Barajı'nın yapılması fikrinden önce ortaya çıktığı görülmektedir. İç politikasını bu yönde şekillendirerek kendi içinde hedefler belirleyen Etiyopya, ekonomik iyileşme belirtileri göstermiş fakat yeterli olmamıştır. Bu sebeple, Rönesans Barajı'nın Etiyopya'ya getirisi her yönden fazla olacaktır. Barajın inşasına başlanması ile birlikte iç politika kalkınma stratejileri arasına enerji üretimi ile şehirlere yeterli düzeyde enerji dağıtımı, diğer ülkelere enerji ihracı gibi hedefler yer almaktadır (Veilleux, 2013: 05). Rönesans Barajı'nın tamamlanmasıyla da hem Afrika kıtasında hem de Nil Nehri'ndeki baskın güç olan Mısır'ın etkisinin kırılacağı herkes tarafından bilinmekte ve kabul edilmektedir. Mısır'ın ilk esnada barajın kurulması kararına karşı çıkmış; fakat inşaatın başlaması sonrasında yeni bir politika şekillendirerek bu noktada da mevcut su paylaşım oranları üzerinden çekincelerini açıklamışlardır. Mısır'ın kırmızı çizgisi olan ve devletin tamamen bağlı olduğu, alıştığı su kullanımının azalması ihtimali üzerinde durulmaktadır. Bu doğrultuda, Mısır'ın temel talebi Rönesans Barajı'nın yavaş doldurulması, sürecin en az yedi yıla yayılması ve barajın Mısır su hakkına set koymamasıdır (Gökler, 2020: 89). Diğer yandan da Afrika'yı derinden etkileyen küresel ısınma ve iklim değişikliği⁵ hususu vardır.

⁵ Afrika'nın, diğer kıtalara kıyasla küresel ısınmanın oluşmasına neden olacak faaliyetlere yoğunlaşmamasına rağmen, aşırı hava olayları gibi olumsuz durumların artış gösterdiği gözlenmektedir (Boğaziçi Üniversitesi İklim Değişikliği ve Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi).

Ülkeler çevre sorunları sebebiyle kaygı içerisindeyken aynı zamanda Nil Nehri'nin bölge ülkeleri için hayati derecede önemi sebebiyle endişe artmaktadır. Mısır'ın baraja yönelik tutumu, güç kaygısının yanında suyun ülkesine yetmeyeceği gibi büyük bir kaygıdan ileri gelmektedir. Tüm bu ihtimallerin en iyi çözüme ulaşabilmesinin yolu da ortak kararda buluşup, ortak hareket edebilmekten geçmektedir (Whittington vd., 2014: 605).

Tarafların beklentileri, birçok talebi, üstün gelme yarışına girmeye çalışmalarına karşın bir yandan da eşitliğin olmadığı, insanların mağduriyet yaşadığı gerçeği bulunmaktadır. Küresel ısınmanın şiddetlenmesiyle çevre sorunlarının artış göstermesi, doğrudan su sorunun boyutlarını da etkilemesiyle Nil Nehri'nin paylaşımı tamamen içinden çıkılmaz bir hale gelmektedir. Bu sebeple, devletlerin mevcut su kaynaklarının kendilerine yetecek şekilde kullanmak istemelerini doğal karşılamak mümkündür. Su bir insan hakkıdır; fakat su kaynaklarının sabit ve tükenebilir olması sebebiyle hakkaniyetli oranlarda kullanılması şarttır. Bir insan hakkı olarak da hukuka uygunluk açısından da olması gereken budur. Güç çatışması sebebiyle hegemonya kurma hırsı adı altında girilen mücadelenin toplumlara hiçbir yararı olmayacağı gibi devletlerin karşı karşıya gelmeleri çatışma riskini doğurmaktadır. Var olan sorunların çatışma, kaos, savaş gibi şekillerde çözülmesi olasılığı, tüm tarafın zarara uğramasına sebep vermektedir. Nitekim ortak noktada buluşmak adına yapılan çalışmalar ve işbirliği isteğinin çözemeyeceği hiçbir durum yoktur. Coğrafya, politik stratejiler için önemlidir, fakat çatışma hali insanlık yararına bir olgu değildir. Ülkeleri özellikle uluslararası meselelerde işbirliği ya da çatışma noktasına getiren unsurların neler olduğu üzerinde durulmalıdır. Jeopolitiğin etkisi yadsınmamakla birlikte devletlerin yönetim şekilleri, iktidar biçimleri, politik yönelimleri hatta iktidar aracılığıyla kamuoyuna yayılan söylemlerin bile aslında fark ettirilmeden bir politikayı oluşturduğunu görmek gerekmektedir. Mısır, Sudan ve Etiyopya arasındaki Rönesans Barajı meselesini de geleneksel yöntemlerle incelemek yerine eleştirel jeopolitiğin bir aracı olan söylemler üzerinden analiz etmek ve söylenen ile ardındaki fikirlerin arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmak gerekmektedir. Bu sebeple, Nil Nehri'nde etkili olan üç devletin Rönesans Barajı konulu politikalarını analiz etmek uygun olacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RÖNESANS (HEDASİ) BARAJI ÖRNEĞİNDE NİL NEHRİ JEOPOLİTİĞİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Rönesans Barajı'nın yapılma kararından bugüne kadar olan süreç, tarafların kendi talep ve beklentileriyle orantılı ilerlemektedir. Bir sınıraşan su sorununun boyutlarının anlaşılması için, su kaynağın hayati önemine karşın jeopolitik karşılığı da uluslararası sistemde önem arz etmektedir. Sınıraşan su sorunların kıyıdaş devletler arasında uyumsuzluğun yaşanmasına sebep olması, çıkarların uyuşmazlığından kaynaklanmakta fakat aynı zamanda su sorunları ülkelerin işbirliği içerisinde ilişkilerini sürdürmeleri açısından bir etmen olabilmektedir. Nitekim, müzakere ve iyi iletişimin devamlılığı taraf ülkelerin yararına olacak bir hadise olarak analiz edilmektedir. Tezin bu bölümünde, Rönesans Barajı sorunda baskın olan Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın meseleye yaklaşımlarının Eleştirel jeopolitik ile ele alınması amaçlanmaktadır.

4.1. Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın Rönesans Barajı Politikaları ve Eleştirel Jeopolitik ile Analizi

Su kaynaklarının varlığı hem yaşamsal olarak hem de bir devletin gelişim göstermesi açısından hayati önem arz etmektedir. Bir devletin kalkınmasına yönelik tüm enstrümanların temelinde su bulunmakta, ekonomik açıdan iyi konuma ulaşabilmesine giden yolu oluşturmaktadır. Nil Nehri kıyıdaşları için de aynı durum söz konusu olmakta, Rönesans Barajı hadisesinin başlaması ile birlikte farklı fikirler ve çıkarların karşılığı görülmektedir. Mısır'ın baraja tutumu, Etiyopya'nın kararlılığı gibi durumlar neticesinde taraflar arasında bir orta yolun bulunamadığı görülmektedir (Basheer, vd., 2021).

4.1.1. Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın 2015 İlkeler Deklarasyonu Politikası

Etiyopya'nın yeterli su kaynaklarına erişememesi, toplumun büyük kısmının enerjiye dair hiçbir kullanımının olmaması, devletin üretim kapasitesinin bağlantılı olarak sınırlı kalması ve son dönemlerde yeşermeye başlayan kalkınma isteği akabinde Rönesans Barajı'nın inşaatı ve faaliyete geçirilmesindeki kararlılığını anlamak zor olmayacaktır. Etiyopya yönetimi baraj yapma kararını çok kapsamlı bir çalışma neticesinde aldığını belirtmektedir. Aynı zamanda, küresel ısınmanın da etkisiyle zaten düzenli olmayan ve kıt olarak görülen su kaynaklarının bir de Nil Nehri gibi sınıraşan nitelikte olması karşıt fikirleri de artırmaktadır (Chen ve Swain, 2014: 13). Karşıt fikirler Rönesans Barajı özelinde Mısır ve Etiyopya etrafında şekillenmekte, kıyıdaş ülkelerden taraf olma veyahut işbirliği zemininin

oluşturulmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Esasen iki ülke de beklentileri ve kendi politik yaklaşımlarına göre olması gerektiğini beyan ettiği ilkeleri doğrultusunda hareket etmektedir. Nitekim, bir devletin kamuoyu nezdinde stratejilerinin doğrudan kabul edilmesini sağlayacak unsurların bulunduğunu da söylemek mümkündür. Hiçbir fikir direkt halk arasında hatta uluslararası düzende kabul edilmemekte, politikaları oluşturan ön zemin hazırlama teknikleri bulunmaktadır. Eleştirel jeopolitiğin de üzerinde durduğu nokta budur. Devletler alışlagelmiş, belirli politik hareketleri iktidar çerçevesinde oluşturmaktadır şeklinde özetlemek mümkündür. Bir devletin uygulamalarını analiz ederken iktidar yapısını ve söylemleri mercek altına almak gerekmektedir. Rönesans Barajı örneğinde de, barajın jeopolitik konumu çok önemli bir noktada olmakla birlikte, tarafların çatışma ya da işbirliğini tercih edebilme konusunda en önemli belirleyici unsuru söylemlerdir.

Etiyopya'nın Rönesans Barajı kararını açıklaması ve temelin atılması akabinde Mısır'ın tutumu ile birlikte birtakım görüşmelerin sağlanması, karşılıklı beyanların verilmesine yönelik olarak ilk görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Taraf ülkelerin ağırlıklı olduğu, konuya hakim ve yetkili kişilerin bir araya gelmesiyle bu sayede ilk adım atıldığı görülmektedir. Ortak çalışmaların akabinde, görüşmeler ile bağlantılı olarak bir sonuca ulaşılmaya çalışılmış ve özellikle Mısır, Sudan ve Etiyopya arasında geçerli maddeler belirlenmiştir (Kıbaroğlu, 2018: 4). Gerçekleştirilen toplantıların neticesinde üç ülkeyi gündeminde tutan ve uygulanması gereken maddeler sırasıyla belirlenmiş, tam anlamıyla bir sonuca ulaşma durumu gerçekleşmese bile ilk adım olarak olumlu izlenim yaratmıştır. Belirlenen maddeler ise ortak hareket etme isteğinin olması, hukuksal altyapının bulunması açısından önemli kabul edilmektedir. Anlaşmanın üç ülke arasında yapılmasını, diğer kıyıdaş ülkelerin olmamasını; anlaşmanın asıl amacının Mısır ve Sudan'ın barajdan olumsuz etkilenmemesi, çıkarlarının korunmasına yönelik olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür. Yine de maddeler uluslararası hukuka uygunluğu, ortak hareket etmeyi, Nil sularının eşit ve yeterli oranlarda kullanması gerektiğinin altını çizmektedir (Sümer, 2016). 2015 yılında yürürlüğe giren Mısır-Sudan-Etiyopya İlkeler Deklarasyonu üç ülkenin Nil Nehri'ne kıyıdaş olmasından mütevellit hukuksal düzene bağlı kalınması gerektiğini vurgulamakta, bu doğrultuda adil ve makul kullanım doktrininin doğrudan yürürlüğe girdiği görülmektedir. Bu maddenin konulması haksız kazanç ve kullanımın önüne geçilmesine yöneliktir; öte yandan hem uluslararası hukukun varlığı hem de birlikte hareket etme ortamının sağlanması isteği açısından önemlidir. Taraflar tüm ilkeleri birbirlerine karşı beyan etmiş olurken bir tarafının diğer tarafı fayda sağlamaktan ziyade onu zarara uğratması karşısında maddi sorumluluk altına girmesi gerektiği de belirtilmektedir (International Water Law Project(IWLP): 1-2).

Üçlü Deklarasyon sonrası anlaşmanın kilit ülkelerinin tutum ve yaklaşımları önemlidir. Etiyopya ve Mısır'ın iktidar söylemleri süreci şekillendiren en önemli unsur olmakta, ılımlı havanın kurulmasında rol oynamaktadır. Nitekim:

Etiyopya Başbakanı Hailemariam Dessalegn, “Gelecekteki tüm müzakerelerimize temel oluşturacak, kilometre taşı niteliğinde bir anlaşma imzaladık ve biz de altına imzamızı attığımız bu ilkelere uyacağız” derken, Mısır Devlet Başkanı Abdülfettah El Sisi de anlaşmanın ülkeler arasındaki işbirliğini güçlendireceği vurgusunu yapıyor ve “Büyük Etiyopya Rönesans Barajı’na ilişkin, komşumuz Sudan ile birlikte imzaladığımız anlaşma, Nil konusunda ülkelerimiz arasındaki işbirliği yönünde önemli bir adım. Bunun ardından, ortak hedefimize ulaşmamızı sağlayacak yeni adımların atılacağını umuyoruz.” (Schadomsky, 2015) şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Taraf devletlerin ilk gerginlik düzeyinden işbirliği zemini kurmaya yönelik adımları tamamen bir çözüm yaratmamakta fakat ilişkilerin seviyesinin iyi düzeyde tutulması en azından gerginlik ve müdahale söylemlerinden uzaklaşılması adına faydalı görülmektedir. Deklarasyon, Nil Nehri sorununun ortak hareket ederek, müzakereler yoluyla çözüme kavuşabileceğini göstermekte, öte yandan tamamen bir anlaşma olmaması sebebiyle politik yaklaşımları içeren bir belge niteliğindedir. Bu noktada, iktidar sahiplerinin söylemleri, kurulmaya çalışan stratejilerin dışa vurulmasını sağlayarak, uluslararası ilişkiler yönünden bir işbirliği umudunu güçlendirmiştir.

Diğer yandan, Mısır'ın kökleşmiş Nil Nehri hakimiyeti, kolonyal dönemlerden kalma anlaşmalara dayandırılan hegemon güç olma etkisinden Etiyopya ile anlaşma yapabilme noktasına gelme durumunu irdelemek gerekmektedir. İlk olarak, deklarasyon'un Etiyopya'nın baraj kurma kararından sonra kolayca işbirliğine gitme süreciyle gerçekleşmediğini belirtmek gerekmektedir. Var olan etkin güç haline karşın Etiyopya'nın kıtada güçlenmesi ihtimali, Mısır tarafından itirazla karşılanıp bir sonraki adım olarak durumu müzakere etme aşamasına geçilmesini, barışçıl yönden çözüme ihtimalini güçlendiren bir olay olarak kabul etmek mümkündür. Özellikle Mısır ve Etiyopya arasındaki ilişkinin gösterdiği değişkenlik ülke içi sorunlar, politik yönelimler, iktidar söylemleri ve kamuoyu beklentileri ile de doğrudan etkilenerek şekillenmektedir. Eleştirel jeopolitiğin öncüllediği söylem analizi yöntemi ile politikaların ardındaki asıl amacı aydınlatmak ve politikaların nasıl kabul edildiğini görmek mümkündür. Üç devlet arasında anlaşmaya varılan 2015 deklarasyonuna giden sürecin ele alınması konunun bütünlüğü açısından yararlı olacaktır.

Bahse konu olan Mısır'ın Nil Nehri üzerinde yeni bir baraj kurulmasını istememesi, Etiyopya'nın yukarı kıyıdaş olması ve nehrin en önemli kolu olan Mavi Nil üzerinde baraj fikri Mısır'ın hem eski anlaşmalara göre olan payının dolayısıyla su kaynaklarının azalması, hegemonyasının kırılması ihtimali hem de tamamen bir ulusal güvenlik meselesi haline getirmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu durum da doğrudan Mısır'ın politik söylemlerine

yansıdığı, Rönesans Barajı'nın yapılma kararı sonrası: "Mısır'ın Eski Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'yi de tehditkar bir tutum içine soktu. Mursi, 2013 yılında yaptığı bir açıklamada, "Nil'in bir damla suyunu bile gerekiyorsa kanımız pahasına savunuruz." dedi." (Diab, 2015).

Mısır'ın Rönesans Barajı'na yönelik ilk tutumu bu seviyede olup, Mursi'nin söylemleri ile birlikte halk nezdinde de baraja bakış açısının şekillendiği aynı zamanda çatışma olabileceği minvalindeki bu tür söylemlerin ülkeyi kaos seviyesine kolaylıkla çekebileceği açıktır. Nitekim, Mısır halkı da o süreçlerde benzer yaklaşım içerisinde bulunmakta, politikayı desteklemekteydi. Bunun yanında, iktidar söylemlerinin politik stratejilerin bir adımı olduğunu görmek gerekmektedir. Mısır'ın tutum değişikliğinin, deklarasyona giden sürecin ise sebeplerini incelemek baraj politikasının anlaşılmasını sağlayan etmenlerden olacaktır.

Arap Baharı'nın etkilerinin doğrudan yaşandığı Mısır'da 2010 yılı itibariyle meydana gelen gösteriler, iç karışıklıklar ve Mursi yönetimine karşı oluşan cephe sonucu ülke bir darbe yaşamıştır. Darbe ile birlikte Mursi'nin görevden düşmesi, Abdülfettah el Sisi'nin yönetime geçmesi süreci yaşanmıştır. Bir askeri darbe niteliğinde olan bu olay, ülke politikasını da kökten değiştiren en önemli olay olarak görülmekte, darbeyi kabul edip yönetim değişikliğini uygun gören taraflar olduğu kadar uygun bulmayan kesimlerin de varlığı bilinmektedir (BBC News, 2013). Demokrasi yanlısı olduğunu savunan Arap Baharı'nın Mısır'daki etkisini aynı zamanda Etiyopya'nın Rönesans Barajı kararı ile değişen tutumlarını yorumlamak gerekmektedir. Bir yandan Mursi'nin karar ile birlikte söylemleri sebebiyle oluşturulan kamuoyu algısı diğer yandan darbe sonucu iktidara gelen Sisi'nin yaklaşımı değiştirip bir şekilde, kısa vadede de olsa işbirliğine yakın tavrı sonucunda iki yaklaşımında belirli amaç ve niyetlere hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Mısır'ın yönetimde her kim olursa olsun Nil Nehri konusunda yaklaşımı, her zaman baskın olma isteğiyle örtüşmektedir; bununla birlikte bölgedeki diğer güçlerin etkisiyle Mısır'ın tavrında kırılmalar söz konusu olabilecektir. Her türlü sebepten ayrı olarak ele alındığında işbirliği, ortak hareket etme ve anlaşmaya varma son karar olarak Nil Nehri sorununun çözüme ulaştırılmasının en etkili yolu olarak bulunmaktadır.

Arap Baharı, iktidar değişiklikleri, ordunun etkisinin artması, iç sorunlar gibi etmenler Mısır'ın özellikle yirmi birinci yüzyılda yaşadığı olaylardır; bu sorunlara karşın ülkenin değişmeyen tek meselesinin ise ulusal güvenlik olduğu görülmektedir. Bu nedenle zaman zaman söylem farklılıkları olmakta, fakat Nil Nehri her anlamda Mısır'ın kırmızı çizgisi olarak kabul edilmektedir. Mursi'nin fevri söylemleri sonrası Etiyopya ile ılımlı seviyede iletişimin kurulması adımları atılsa da her halükarda Mısır'da Etiyopya'ya karşı askeri

müdahale olgusunun sıcak tutulduğu ve bunu tüm dünya nezdinde duyurduğu görülmektedir. Aynı durum, Sisi yönetimi için de geçerlidir (Yücel, 2019).

Mursi'nin Nil Nehri konulu askeri müdahaleyi işaret eden söylemleri ile süre gelen Mısır-Etiyopya sorunu çoğu zaman belirsizliğini korurken, üç ülkenin kurduğu 2015 deklarasyonu ve hemen ertesi yıl yine nehir özelinde yapılan anlaşma, tarafların ortak hareket etme ve çıkarlarını koruma amacında olduğunu açıkça göstermektedir. Sisi yönetimi ile birlikte daha stratejik ve söylem düzeyinde müzakerelere yakınlık görülmektedir. İşbirliği isteğinin yarattığı olumlu hava tam anlamıyla çözüme ulaşılmasa dahi üç ülkenin de yönetim söylemlerine yansımış ve üç ülkenin su bakanları işbirliğinin ortak çıkarların korunması, enerjinin sağlanması ve paylaştırılması amacının var olduğuna yönelik demeçler verirken, Etiyopya tarafı her kesim için zararın değil faydanın sağlanacağını özellikle altını çizmektedir (Sümer, 2016).

4.1.2. Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın Deklarasyon Sonrası İşbirliğine Yaklaşımları

Nil Nehri temelinde Mısır, Sudan ve Etiyopya arasında birtakım görüşmelerin başladığı ve ortak noktada buluşabilme, işbirliğinin sağlanmasına yönelik bir isteğin olduğu görülmekle birlikte, aynı dönemlere tekabül eden ve Etiyopya'nın iç politikasını derinden etkileyen, hükümet karşıtı olayların vukuu bulunduğu da gözlenmektedir. Etiyopya için bir iç sorun haline gelen, düzen temininin sağlanamamasının önündeki en büyük engel olarak görülen olayların arka planında Etiyopya'ya göre Mısır etkisi bulunmaktadır. Etiyopya özellikle olayların arttığı 2016 yılında çeşitli açıklamalarla, Mısır'ın ülkesindeki karışıklığı kışkırtmaya yönelik destek verdiğini öne sürmektedir (Boh, 2016). Bahse konu olan ve Etiyopya'da uzun yıllardır süregelen iç karışıklığın sorumlularından bir olarak Etiyopya'nın Mısır yönetimini işaret etmesine karşın, konuya yönelik olarak Sisi açıklamalarda bulunarak aradaki gerginliği azaltmaya yönelik söylemlerde bulunmuş; Sisi, Etiyopya sorununun büyümesine yönelik hiçbir etki ve katkısının olmadığını beyan etmiştir (Reuters, 2016).

Rönesans Barajı'nın yapılma kararının açıklanmasından inşaat sürecine kadar söylemler üzerinden de olsa tamamen bir Mısır-Etiyopya mücadelesi verildiği, Nil Nehri'nin iki ülke için önemine istinaden sürdürülmeye çalışılan ilişkiler ve diğer yandan gerek bölgesel gerekse ülke içi problemler sorunları beraberinde getirmektedir. Nil Nehri akabinde Rönesans Barajı meselesi tek başına düşünülmemelidir. Arap Baharı'nı derinden yaşayan Mısır, bölünme yaşayan Sudan ve iç karışıklıklarla mücadele etmeye devam eden Etiyopya'nın bu durumu belki de bölge ülkelerinin en önemli hayati olgusu olan Nil Nehri politikalarını

etkilemektedir. Söylem düzeyinin kimi zaman tehditkar kimi zaman da uzlaşmacı olmasının sebebi gerilimlerden ileri gelmektedir.

Görüşme ve müzakerelerin sürdürülmesine yönelik çaba sabit iken Rönesans Barajı'na yönelik temel kaygıyı üstlenen Mısır ve barajın getirilerini analiz ettikten sonra Etiyopya ile karşıt durumda olmayan Sudan bulunmaktadır. İki ülke ile birlikte Etiyopya merkezli olarak koşullar incelenirken, Sudan'ın Nil Nehri ve özellikle de baraj politikası netleşmiştir. Kolonyal dönem ve sonrasında Mısır ile birlikte paydaş olarak yapılan anlaşmaları bir kenara bırakarak güncel durumu avantaja çevirmeyi odağına yerleştiren Sudan, her anlamda Rönesans Barajı ile birlikte olumlu bir sürecin içerisine girerek, barajdan direkt yararlanacak ülkelerin başında gelmektedir. Özetle Sudan; baraj öncesi Mısır taraflılığından az da olsa uzaklaşmaktadır (The Economist, 2016). Öte yandan, Sudan'ın Nil Nehri politikasını ortaya koyan söylemler müzakereye ve görüşmelere olumlu bakan yönüyle ortaya çıkmakta, Sudan da diplomasi kanalıyla politikalarını belirtirken haklarını ve çıkarlarını koruyan bir tutum sergilemektedir. Sudan'ın konuya ilişkin önemli bir söylemini analiz etmek yerinde olacaktır.

Sudan Dışişleri Bakanı İbrahim Ghandour; "Sudan'ın çıkarları Mısır'inkine benziyor ve hiçbir şeyin hem bizim hem de Mısır'ın su güvenliğini tehdit etmesine izin vermeyeceğiz" dedi. Ancak Sudan'ın müzakere sürecinde Mısır ile Etiyopya arasında aracı olmayacağını da vurguladı. Ghandour, Sudan'ın inşaatı Sudan halkının güvenliğine bir tehdit olarak görmediğini de sözlerine ekledi (Suter, 2016).

Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere Sudan orta yolcu bir politika izlemektedir. Nil Nehri tüm kıyıdaşlar gibi Sudan için de büyük öneme sahipken, uzlaşmaya yakın tavrı önemlidir. Diğer yandan söylemler ile politik yaklaşımların ne derecede örtüştüğü ise belki de bir diğer sorgulanması gereken husustur.

Nitekim, Mısır ve Etiyopya barajın dolum kapasitesine karşın dolum süresi ikilemi yaşarken Sudan hem Rönesans Barajı'na mesafeli yaklaşmakta, hem de kendi faydasına olacak yanların varlığından ötürü sert bir karşı çıkma durumu içerisine girmemektedir. Fakat bu arada tavrın kaynağı esasen Sudan'ın da Mısır gibi sorunu bir ulusal güvenlik meselesi haline getirmesinden ileri gelmektedir (Aydın K. , 2021: 03).

Üç ülkenin de Nil Nehri özelinde Rönesans Barajı politikalarındaki nedensellik ve niyetlerin yerleşmesindeki en önemli unsur olarak kabul edilmesi gereken söylemler hem stratejileri temellendirirken hem de bunu kolaylıkla bir basın açıklamasıyla ya da kamuoyu demeciyle gerçekleştirebilmektedir. Teknolojinin geliştiği ve hayatın her yerinde olması sebebiyle iktidar sahiplerinin de direkt söylemlerin gücünden yararlandığı açıkça görülmektedir. Rönesans Barajı'nın yaşanmasına neden olduğu olay döngüleri ise sabit bir durum olarak kalmamakta, süreç çok kısa vadelere değişmektedir.

Tarafların mevcut durumları ve beklentilerinin karşılığı halinin sürdüğü görülmekle birlikte Rönesans Barajı meselesinin bir sorun olmaktan çıkıp, çözüme kavuşturulmasının görüşme ve ortak hareket etme isteğiyle gerçekleşeceği açıktır. Bu sebeple özellikle üç devletin yapacağı görüşmelerin çerçevesinin çok iyi belirlenmesi neticeye ulaşılması için çok önemlidir. Taraflar iyi niyet göstergelerini ve politikalarını söylemler etrafında ortaya koyarken, kamuoyu aygıtlarının da etkin kullanılması gerekmektedir (Lapin, 2020).

Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın ortak toplantılar düzenlemeleri ve bir orta yolu bulma amaçlarının bir noktadan sonra yetersiz kaldığı görülmektedir. Yetersiz kalmasının sebebi ise ağırlıklı olarak Mısır ve Etiyopya'nın kararlarında ısrarcı olmalarından ötürü bir anlaşma yoluna gidilememesidir. Ana mesele barajın dolum süresi olmakla birlikte, Mısır tarafı Rönesans Barajı sorununun üçlü görüşmelerle çözülemeyeceğini, hiçbir yol katedilemediğini savunarak bölge dışı ülkelerin yardımını talep etmiştir (Elkabany ve Karyagdı, 2017). Bu talep ile meselenin Afrika kıtası ülkeleriyle sınırlılığının yitirmeye başlaması; Nil Nehrine kıyıdaş ülkeler arasında çözülebilecek bir meselenin büyük bir sorun olarak algılanıp, Mısır, Sudan ve Etiyopya harici kıyıdaşların görmezden gelinmesi, sürecinin devam ettiğinin bir göstergesi olmaktadır. İnsan hakları ve adaletin görmezden gelinmediği, uluslararası hukukun geçerli olduğu bir düzenin kurulduğu ve tüm Nil Nehri kıyıdaşlarının eşit kabul edilmesi durumunda Rönesans Barajı meselesinin çözülmesinin zor bir konu olmadığı ortaya çıkacaktır. Coğrafya ve gücü temsil eden iktidarın önemi kadar toplumlar, sosyokültürel yapılar, tarihsellik ve mekansallık da çok önemlidir. Eleştirel Jeopolitiğin savunduğu ve incelediği sistematik de tam olarak budur. Jeopolitiğin yalnızca coğrafi konum ve güç çemberinden ibaret olmadığını; manevi olguların, insani değerlerin, dilsel özelliklerin ve tüm bunların toplamının bir dışı vurumu olan söylemlerin önemini yadsınmamak gerekmektedir. Rönesans Barajı meselesinde de söylemin etkisi açıkça görülmekte, süreç ilerledikçe insani değerlerle bağlantı kurularak söylemlerin oluşturulduğu da anlaşılmaktadır. Örneğin, 2015 deklarasyonu sonrası devam eden görüşmelerin sonuçsuz kalması ve bir orta yolun bulunamaması ile birlikte karşılıklı demeçler verilmiştir;

“Etiyopya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Meles Alem, Mısır Cumhurbaşkanı Abdulfettah Sisi'nin "Mısırlılar için Nil Nehri suları ölüm kalım meselesidir" açıklamasına ilişkin, "Hedasi Barajı da bizim için ölüm kalım meselesi" cevabını verdi”(Sputnik News, 2017).

Bu açıklama ile birlikte, Mısır'ın ilk adımı atarak müzakereleri sonuçsuz bırakması ve Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın ortak bir noktada karar alamamasına yönelik aslında temel nedeni açıklamış olmaktadır. Esasen “ölüm kalım meselesi” söylemini irdelemek

gerekmektedir. Nil Nehrinin kıyıdaş ülkeler için büyük bir öneme sahip olması bilinen bir durum olmasına karşın bu durumun ölüm kalım meselesi şeklinde nitelendirilmesinin farklı nedenleri bulunmaktadır. Mısır ve Etiyopya taraflarının aynı derecede önemli olduğunu vurgulamayı amaçladıkları bu nitelendirme ile ülkeler hayati olarak gördükleri bir durumdan söz etmektedir. Bu söylemin hayati ve vazgeçilmez bir durum olarak lanse edilmesi ise insani değerlere vurgu yapıldığının bir göstergesi olarak anlaşılmamalıdır. Halkların tamamen nehir sularına bağlı olması ve bu sebeple nehrin hayati derecede önemli olduğunun altının çizilmesi en temel göstergedir. Öte yandan, vazgeçilmez olan bir kaynağın üzerinde anlaşmaya varılabilmek ihtimali gibi diğer askeri yolların da açık olduğuna dair bir ima bulmak mümkündür. Bu imanın aleni şekilde yapılmamasının sebebini ise diplomasi yöntemi olarak açıklamak ve aynı zamanda savaştan doğabilecek zararı öngörerek tarafların anlaşmaya mecbur olduklarını görmeleri sebebiyle bu tonlamada söylemlere yer verdikleri anlaşılmaktadır.

Üç ülkenin Rönesans Barajı nedeniyle sürdürdüğü görüşmelerin istenilen noktalara ulaştırmaması ve tarafların ortak kararda buluşamamaları sonucu, politikalarını şekillendiren etmen yine iktidarların söylemleri olmuştur. Mısır tarafının uluslararası arabuluculuk talebine yönelik ısrarı sürerken, Sisi: “Mısır, tüm kurumlarıyla birlikte ülkenin Nil Nehri üzerinde sahip olduğu hakları koruyacaktır. Bu kurumlar, siyasi alanda gerekli tüm tedbirleri alacaktır.” (Bağ, 2019) söyleminde bulunmuştur. Tarafların bir türlü uzlaşmaya varamaması ve müzakerelerin yetersiz kalması esnasında aynı doğrultuda söylemlerin de değiştiği, tarafların hakları etrafında kararlı tutumlarını gösterdikleri süreçlerle devam etmektedir. Sisi’nin tedbir alma söylemini de bu yönde yorumlamak gerekmektedir.

Nil Nehri konusunda tarafların görüşmelerinin yetersiz kalması ve ilişkilerin kötüleşmesi çok uzun sürmemiş, tekrar bir araya gelme kararı alınmıştır. Üç kıyıdaş ülkenin katılımıyla yeniden bilimsel bir ekip kurularak araştırma yapılmasının önü açılmıştır. Görüşmelerin yeniden başlamasının bir sebebi de Etiyopya’daki iktidar değişikliğiyle birlikte 2018 yılında yönetime geçen Abiy Ahmed’tir. Ahmed’in kısa sürede uzlaşmacı bir izlenim oluşturması, Mısır’ın zararına hiçbir durumun olmayacağına dair söylemlerde bulunması ilişkilerin gerilimden uzaklaşılmasını sağlamıştır (Lazarus, 2018). Bu durum sonucunda Mısır ve Etiyopya tarafları karşılıklı görüşmeleri de gerçekleştirerek, orta yolu bulmaya yönelik kararlılıklarını dile getirmişlerdir. Mısır tarafının da açıkladığı bir durum olan bu kararlılık ile Etiyopya’nın baraj inşası ve sonrasında da hiçbir zaman Mısır’ın aleyhine bir olayın gerçekleşmeyeceğini beyan etmesi önemlidir. İki tarafın da müzakerelerde sonuca varmaya yakın oldukları görülmektedir (State Information Service, 2018). Tüm bu gelişmeler ise, Nil

Nehri'ne yönelik çıkar çatışması ve güç asimetrelerinin olmasına karşın gidişatın tarafları işbirliği yapmaya yönelttiğini göstermektedir.

Görüşmelerin sürdüğü esnada Etiyopya tarafında önceden planlanmamış bir durum yaşandığı görülmüştür. Rönesans Barajı inşaatının başladığı esnada planlanan bir bitiş tarihi bulunmakta fakat 2018 yılına ulaşıldığında belirlenen son tarih üzerinden yıllar geçtiği ve hala barajın kurulumunun tamamlanmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu durum, Etiyopya'nın kendi iç meselesi olmakla birlikte özellikle bu konudaki iktidar söylemleri daha çok inşaatı sürdüren teknik ekibe yönelik olmuş ve barajın tamamlanma tarihi uzatılmıştır (Anadolu Agency/Energy, 2018). Baraj kurulum sürecinin uzamasının haliyle Nil Nehri ilişkilerine de yansıdığını söylemek doğru olacaktır. Sürecin uzamasına iki yönden bakmak gerekmektedir. İlki, bitirilmesi planlanan tarihi geçmesine rağmen Etiyopya'nın inşaatı bitirememesi teknik belki de idari eksiklerinin devam ettiğini göstermektedir. İkinci yönü ise, baraj tamamlanmadan önce müzakerelerden istenilen sonucun alınması ihtimali daha yararlı olacaktır. Bu açıdan inşaatı bitirmek için zaman yaratılmasını olumlu değerlendirmek mümkündür.

Tarafların görüşmelerini sürdürmesi fakat 2018'e ulaşılmasına rağmen hala bir sonucun alınmaması, Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın müzakere istekleri olsa bile yeterli boyutta etkili bir görüşme koşulunun sağlanamadığını göstermektedir. Mısır'ın kaygısı, Etiyopya'nın baraj inşaatını sürdürürken haklarına yönelik kararlılığı ve Sudan'ın hem baraja yönelik tutumu hem de eski anlaşmalara dayanarak Mısır ile olan Nil suyu paylaşımları konusunun muğlaklığı işleri karmaşıktırmakta ve müzakerelerin olumsuz sonuçlanmasına sebep olmaktadır (Leithead, 2018). Görüşmelerden ortak bir kararın çıkmaması, tarafların söylemlerinin sertleşmesi ve daha sonrasında ise yeniden müzakere etme taleplerinin canlanması döngüsü çerçevesinde, Etiyopya Eski Başbakanı Desalegn Nil Nehri özelinde hala eski sistemin devam ettirilmeye çalışıldığını ifade ederek, artık kıyıdaş devletler arasında yapılan anlaşmalar ile yeni ve bağımsız bir düzenin kurulduğunu belirtmiştir (Mumbere, 2018).

Nil Nehri'nin jeopolitik önemi en net olgu olmakla birlikte tarafların anlaşmazlık yaşamalarına rağmen bir askeri müdahalenin olma ihtimalinin düşük olduğunu görmek mümkündür. Bu durum tarafların jeopolitik söylemlerine de yansımakta nitekim Afrika'nın kıt su kaynakları içinde dengeler değişmeye başlamışken dayanışma halinde davranılması, işbirliği ile tüm kıyıdaşların adil bir düzende yer almasının en güzel sonuç olacağı aşîkardır.

Rönesans barajı sebebiyle yürütülen görüşmeler devam ederken, net bir sonuca neden ulaşamıyor sorusu üzerinde durmak gerekmektedir. Mısır'ın inşaat başladıktan sonraki temel

problemi olan su miktarının azalması ihtimaliyle bağlantılı olan barajın dolum süresi tartışması süregelmektedir. İktidar söylemleri işbirliği ve uzlaşmaya yakın bir çizgide seyrederken üç ülkenin de kendi içinde çeşitli sorunlarla mücadele etmesi Nil Nehri meselesinin zaman zaman ana gündem olmaktan çıkmasına da sebep olmaktadır. Bu noktada, söylemlere karşın kitle iletişim araçlarında yanlı bir tutumun benimsenmesi ile daha fevri ve tehditkar bir politikanın izlenmesini destekler şekilde oluşumların var olduğu görülmektedir (International Crisis Group, 2019). Her halükarda Mısır, Sudan ve Etiyopya yönetimlerinin bu tür oluşumlardan doğrudan etkilenmemesi önem teşkil etmektedir. Ülkelerin yönetimdeki farklı kişilerin söylemleri de incelendiğinde, benzer düzey ve seviyede söylemlere yer verdikleri görülmektedir. Örneğin;

Etiyopya Eski Cumhurbaşkanı Mulatu Teshome'da, diğer söylemlere benzer şekilde bir tavır sergileyememiş fakat yoğunlukla Nil nehri'ndeki üç ülkenin haricinde tüm Afrika ülkelerini kapsayacak şekilde demeçler vermiştir. Teshome'a göre, bölge ülkelerinin her birinin bir fayda görmesi için birlik içinde hareket edilmesi gerekmekte, haklar korunurken aynı zamanda güncel olumsuzluklardan, küresel ısınmanın sonuçlarının da en az şekilde etkilenilmesi sağlanabilecektir (Nile Basin Initiative, 2018).

Rönesans Barajı temelinde çözüme ulaşabilme amacıyla tarafların yaptıkları görüşmeler 2019 yılında da devam etmiştir. Uzun yıllardır süregelen müzakere etme düzeninden bir sonuç alınamaması, tarafların gerginlik yaşamaya sebep olmaya devam etmiştir. Özellikle Etiyopya ve Mısır yönetimlerinin istek ve Nil Nehri'nden beklentilerinden vazgeçmemeleri aynı zamanda ulusal bir mesele olarak görmeleri görüşmelerin, içinden çıkılmaz bir hale gelmesine sebep vermektedir. Bu noktada, Mısır hükümeti uluslararası arabuluculuk talebini yineleyerek, ABD'nin katkısını talep etmiştir (Roussi, 2019). Uluslararası desteğin istenmesi ya da gerçekten ihtiyaç olup olmadığı ayrı bir konu olmakla birlikte, tarafların uzlaşamamalarındaki temel sebeplerden biri halklarının ihtiyaçlarına öncelik vermeleridir. Mısır'ın su oranlarının azalacağı kaygısının varlığına karşın Mısır halkının hem ekonomik hem de toplumsal açıdan etkileneceği ihtimali bulunmaktadır. Öte yandan, Etiyopya halkının geri kalmış ve modernlikten uzak durumu sebebiyle barajı var güçleriyle istemeleri durumu söz konusudur. Her iki devlet de kendi özellerinde haklı gerekçelere sahip olmakla birlikte bir tarafın baskınlığı olmadan ortak kararda buluşabilmeleri açısından uluslararası arabuluculuk fikri olumlu karşılanabilmektedir.

Görüşmelerden sonuç çıkmayıp askıya alınması durumunun ardındaki nedenlerden biri de Rönesans Barajı'nın kurulumunun tamamlanmasından sonra baraj idaresinde Mısır'ın etkili olmak istemesidir. Mısır, barajın faaliyetlerinde hak sahibi olmayı talep ettiği idari isteği

kabul görmeyerek ilişkilerin daha da kötü boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Öyle ki Etiyopya Mısır'ın bu isteğine kesin bir dille karşı çıkarak bu durumun bağımsız bir ülkenin izin verebileceği bir durum olmadığını belirtmiştir (Africa News, 2019). Rönesans Barajı'nın inşasının sürmesi ve zamanla tamamlanmasına daha da yaklaşılmaya sebebiyle hem baraj yönetimi hem de barajın kaç yıl içinde dolması gerektiği üzerine daha fazla yoğunlaşmaya başladığı görülmektedir. Tarafların sorun yaşadığı net konulardan biri olan dolum süresi meselesi Sudan'ı bir kenarda tutmak gerekirse özellikle Mısır ve Etiyopya ilişkilerini etkilemektedir. Dolum süresinin önemini artırmasının sebebi ise, Rönesans Barajı'nın yakın gelecekte faaliyete geçecek olmasıdır (Lewis A. , 2019).

Nitekim, Etiyopya'nın Rönesans Barajı'na atfettiği önem görülmekte ve mali zorluklar içerisinde olmasına karşın yine de baraj maliyetini ülke içinde karşılayabilmek adına her türlü yolu denediği bilinmektedir. Mısır'ın ise her ne kadar endişeleri olsa dahi baraj inşaatı devam etmektedir ve elbette yakın gelecekte açılma ihtimali yüksektir. Hal böyle iken, bir yandan müzakerelerden sonuç alınması umulurken diğer yandan küresel ısınmanın etkileri ile kurak bir iklime sahip Afrika için daha kötü bir geleceğin ortaya çıkma ihtimali Mısır tarafını daha da kaygılandırmaktadır (Bearak ve Raghavan, 2020).

Rönesans Barajı sorununun yıllardır müzakere edilmesi ve henüz bir sonuca varılmaması akabinde tarafların ilişkilerinin olumsuz etkilendiği görülmektedir. Baraj sorununun ise Nil Nehri kıyıdaşlarının yararına, haklar çerçevesinde adil ve eşit olarak kullanımın sağlanması temel hedef olmaktadır. İşbirliğinin sağlanabilmesi için uluslararası aktörlerin konu üzerinde tamamen aktif olduğu bir sürecin başladığını söylemek mümkündür.

4.2. Rönesans Barajı Meselesinde Uluslararası Aktörler ve Etkileri

Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın devam eden Rönesans Barajı konulu görüşmelerini, işbirliği adına olumlu bir hadise olarak kabul etmek gerekirken, barajın inşaatının başlamasından itibaren tarafların fikir birliğine varamamış olması önemli bir olgu olarak varlığını korumaktadır. Bu bağlamda, anlaşmazlığın sürmesi ve barajın faaliyete geçmesine çok az bir zaman kaldığı düşünülmekte ve bu sebeple zamanla baraj meselesinde küresel arabuluculuğun yoğunlaştığı bilinmektedir. Rönesans Barajı meselesinde sürecin hangi unsurlarla ilerlediğinin görülmesi amacıyla sorunu küresel güçler çerçevesinde tek tek incelemek etkilerin anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

4.2.1. ABD

Nil Nehri'nin kıta ülkeleri için hayati önemi ve en önemli su kaynağı olduğu düşünüldüğünde gün geçtikçe artan ve çözüme ulaşılmasında zorlanılan Rönesans Barajı

meselesinin neden hemen çözüme kavuşturulamadığı daha kolay anlaşılacaktır. Yapılan görüşmeler, karşılıklı söylemler, bilimsel alan çalışmaları ve daha fazlasına rağmen görüşmelerin bir noktada tıkanması, uluslararası arabuluculuk ihtiyacı fikrini ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bu fikri en çok konu eden ve söylemlerinde barındıran Mısır olmuştur. Akabinde, zamanla baraj meselesine ABD'nin müdahil olmaya başladığı görülmektedir.

İlk olarak, 2019 yılında Rönesans Barajı sebebiyle ABD'de taraf ülkelerle birlikte bir müzakere ortamı kurulmuştur. ABD'nin katılımına karşın Dünya Bankası'nın da başkan düzeyinde katılımı sağlanmış ve bu müzakerede Mısır, Sudan ve Etiyopya tarafları görüşmelerin devam etmesi gerektiğini yinelemişlerdir. Baraj meselesinin ise işbirliği ortamında çözülmesi gerektiği belirtilerek, bir yıl içerisinde çözüme kavuşturulması ana hedefi oluşturmuştur. Bu görüşmenin diğerlerinden en önemli farkı ise, ABD ve Dünya Bankası'nın doğrudan katılımının başlaması kararıdır (U.S. Department of the Treasury, 2019). Karar akabinde 2020 yılının hemen başında ABD ve Dünya Bankası'nın da katılımıyla yeni bir görüşme sağlanmış ve görüşmenin sonucu bir basın açıklamasıyla kamuoyuna duyurulmuştur. Görüşme, Rönesans Barajı'nın doldurulmasına ve tarafların haklarına yönelik olarak gerçekleştirilmiş ve çeşitli maddeler oluşturulmuştur. Maddeler, barajın birden dolumunun sağlanmaması, çevre koşullarının olumsuz gittiği zamanlarda özellikle Mısır ve Sudan'ın direkt etkilendiği hallerde çeşitli önlemlerin alınması etrafında şekillendirilmiştir. Aynı zamanda, sorunun müzakereler sayesinde ortak bir karar alınarak çözülmesi gerektiğini taraflar beyan etmiştir (U.S. Embassy in Egypt, 2020). Bahse konu olan maddeler ve karşılıklı beyan edilen sözler ile birlikte aynı zamanda resmen bir uluslararası arabuluculuğun başladığı görülmektedir. Bir sorunun çözümsüzlüğü sonrasında uluslararası arabuluculuğa ve yardıma başvurmak olağan ve normal bir durum olmakla birlikte, resmi çerçevenin dışında farklı parametrelerin de olabileceği unutulmamalıdır. Bu noktada, iktidar söylemleri gerçek tutum ve düşünceleri ortaya koyan en önemli etmenlerden olmaktadır. Yani; olan ve olması beklenen arasında farklar olabileceğini belirtmek, söylemler aracılığıyla gerçeğin görülmesinin kolaylaşabileceğini ifade etmek gerekmektedir.

Diplomatik ilişkiler çerçevesinden bakıldığında, Rönesans Barajı görüşmelerine katılımın ilk aşamasında ABD'nin Mısır'la ilişkilerinin iyi seviyede olduğu buna karşın Etiyopya ile de iyi ilişkilere sahip olduğu görülmektedir. ABD'nin görüşmelere arabuluculuk yapması ve tarafların müzakereleri devam ettirmesi gerektiği fikri hakim olmakta öte yandan ABD Eski Başkanı Trump'ın söylemlerinin gündemi değiştirdiği görülmektedir. Trump, Mısır ve Etiyopya arasındaki işbirliği süresinin çok fazla devam etmeyeceğini öne sürerek

“havaya uçurmak” söyleminde bulunmuştur. Trump, er ya da geç Mısır’ın barajı imha edeceği fikrini bu şekilde dile getirmiştir (Chothia, 2020).

Rönesans Barajı’nın inşasıyla birlikte Mısır, Sudan ve Etiyopya’nın fikir ayrılıklarının çözüme ulaştırılmasına yönelik henüz bir başarıya ulaşılamasa dahi ortak hareket etme isteklerini barındırmaları, barışçıl ortamda işbirliğini sağlama amaçlarının korunduğu bir hava hakim iken, farklı bir taraftan özellikle arabuluculuğu beklenen bir ülkenin iktidar söyleminin bu şekilde olmasını doğrudan talihsiz bir durum olarak görmek mümkündür. Uzlaşmanın sağlanmasına aracılık etmesi beklenen ABD tarafından böyle bir söylemin dile getirilmesi, yukarıda belirtilen olan ve olması beklenen durumlar sorgusunu akıllara getirmektedir.

ABD Eski Başkanı Donald Trump’ın Rönesans Barajı’na yönelik bu tür söylemleri sonrasında Etiyopya cephesinden hemen bir itiraz gelmiştir. Beklendiği gibi Etiyopya iktidar söylemlerinde, ABD’nin arabuluculuğu beklenirken bu tonda söylemlerin ortak hareket etme isteğine değil ilişkilerin kötüleşmesine zemin hazırladığına yönelik ibareler barındırdığı görülmektedir (DW, 2020).

ABD tarafından kurulan çatışma odaklı söylemlere ek olarak farklı bir gelişmenin de yaşandığı görülmüştür. Rönesans Barajı sorununun sonuca kavuşturulamamasındaki neden olarak Etiyopya’yı gören ABD, bu sebeple yeni bir politika izlemeye başlamıştır. Bu yeni politik değişiklik ile birlikte ABD’nin Etiyopya’ya yönelik yaptırım uygulaması süreci başlamıştır. Yapılan ekonomik yaptırım niteliğindeki bu durumun kaynağı ise Etiyopya’ya yapılan mali desteğin kesilmesi sonucunu beraberinde getirmiştir (Aktan, 2020). ABD tarafının Etiyopya’ya yönelik mali desteğinin kesilmesi olayının kısa vadeli olarak görülmemesi gerekmektedir. Nitekim, Etiyopya’nın baraj konusundaki kararlılığıyla birlikte bir anlaşmanın sağlanamaması aynı zamanda Etiyopya’nın kendi içinde iç savaşa sürüklenen bir durumda olması gibi sebepler dolayısıyla ekonomik destek kesintisinin devam edeceği belirtilmiştir (Reuters, 2021).

4.2.2. Çin

Çin’in uzun yıllardır süregelen bir Nil Nehri politikası bulunmaktadır ve bu doğrultuda Rönesans Barajı’na etkisi incelendiğinde, daha farklı bir politikanın varlığı görülmektedir. Çin, özellikle yirminci yüzyılın sonlarına doğru kıta ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiş ve başarılı olmuştur. İlişkiler siyasi düzeyde iyi tutulurken aynı zamanda bölge ülkelerinin çoğu ile ekonomik ilişkiler geliştirerek bir nevi bölgede etki kurulmaya başlanmıştır. Baraj meselesine ise doğrudan bir katılımı söz konusu olmayan Çin, taraf ülkelerle geçmiş bağlantıların varlığı ve özellikle altyapı gelişiminde teknik ve mali desteği

sürdürmeye devam etmektedir (Yücel, 2019). Lakin, Çin'in Nil Nehri sorununa yönelik siyasi anlamda doğrudan bir etki kurmadığını yeniden vurgulamak gerekmektedir. Var olan Çin etkisi, dolaylı yollardan kurulurken yine de çok kapsamlı olmakta ve özellikle baraj meselesinde anlaşmazlık yaşayan tüm taraf devletlere yapılan mali destek etkinin kapsamını oluşturmaktadır. Çin'in Afrika'daki ekonomik etkisi ve küresel bir güç haline gelmesi sebebiyle taraf devletler ile uzlaşma sağlanması amacıyla doğrudan bir iletişimin kurulması da beklenen bir durum olmaktadır (SCMP, 2020).

Rönesans Barajı meselesinde Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın görüşmeler gerçekleştirmesi ve ortak bir kararda uzlaşmaya çalışılması durumunu Çin, söylemleriyle destekleyerek, bir işbirliği ortamının sağlanmasının gerekliliği yönünde bir politika izlemektedir. Aynı zamanda Çin, baraj meselesinin güncel haliyle birlikte uluslararası katılım sağlanarak müzakere edilmesini çözüme giden yolda doğru bir adım olarak nitelendirmektedir (China Daily, 2021). Çin'in Afrika kıtasında yatırımları finanse etmesi, teknik bilgi yönünden çeşitli projelerde etkin olması ile başlayan dolaylı etki yerini zamanla direkt bir bağlantı kurulmasına bırakmaya başlamış ve etki alanı haline gelmesine neden olmuştur. Bir küresel güç olarak Çin'in kıyıdaş ülkelerle son derece kuvvetli ilişkilerinin varlığı ise Rönesans Barajı meselesinde de bağlantılı olarak bir etki kurulmasını sağlamıştır. Bu sebeple Çin, baraj meselesinde oluşan uluslararası katılım sürecinin bir parçası olmaktadır. Bir diğer katılım ve arabuluculuk sürecini yürüten kurum ise Afrika Birliği'dir.

4.2.3. Afrika Birliği

ABD'nin çatışma odaklı söylemleri ve mevcut durum sonrasında, Etiyopya'nın yaklaşımının da doğrudan değişerek baraj meselesi ile arabuluculuk durumu Afrika Birliği'ne kaymaya başlamıştır. Afrika Birliği'nin Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın düzenlediği müzakerelere katılım sağlamaya başlayacak olması ve meselenin sonuçlanması, tarafların da ortak yararının sağlanması noktasına ulaşılmasının hedeflendiği görülmektedir (Fabricius, 2021). Bu doğrultuda, Rönesans Barajı konulu müzakerelerin devamının sağlandığı fakat artık müzakerelere kıyıdaşların yanında uluslararası katılım ile devam ettiği açıktır. Afrika Birliği'nin de doğrudan müdahil olduğu ve meselenin çözümü için katılım sağladığı görülmekte ve bu durumun ABD'nin Etiyopya'ya yaklaşımı akabinde hızlandığı anlaşılmaktadır (Aljazeera, 2020). Tüm bu gelişmeler incelendiğinde iki sonuç ortaya çıkmaktadır: ilki Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın üçlü Rönesans Barajı görüşmelerinin yerini uluslararası katılım ile süren müzakerelerinin aldığı, ikincisi ise ABD'nin arabuluculuğuyla başlayan sürecin zamanla ABD'nin değişen tutumu neticesinde yerini Afrika Birliği'ne

devretmesidir. Koşullara bağlı olarak politik tutumların değiştiği görülse de söylemlerde her halükarda bir anlaşmaya varılması gerektiği belirtilmektedir.

Afrika Birliği'nin katılımıyla yapılmaya başlanan Rönesans Barajı müzakerelerine yönelik ilk olarak tarafların Birliğin arabuluculuğunu yararlı buldukları ve bir sonuca ulaşılmasında katkı sağlayacağını belirttikleri görülmektedir. Gerçekleşen arabuluculuk görüşmesinde kıtanın yararına bir durumun aynı zamanda dayanışmanın sürdürülmesi gerektiğini taraflar kabul etmiş diğer yandan ise baraj meselesinin çözümü için ortak bir anlaşma yapılmasına yönelik fikir birliği kurulmuştur. Bu fikir ise, barajın idaresinin nasıl yapılması gerektiği ve barajın dolum süresi hakkında olacağı yönünde belirlenmiştir (African Union, 2020).

ABD ve daha sonrasında Afrika Birliği'nin doğrudan katılımının sağlandığı uluslararası arabuluculuk çalışmalarının olduğu görülmektedir. Her görüşme sonrasında tarafların açıklamaları ve kurulan söylemler derin bir anlaşmazlık halinin var olduğunu göstermekte buna karşın söylemlerin temelinde işbirliğinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu durumu olumlu bir gelişme olarak kabul etmek gerekmektedir. İki farklı tarafın arabuluculuk çalışmasıyla sınırlı olmayan bu görüşmelerde farklı zamanlarda Birleşmiş Milletler'in de etkisi görülmektedir.

4.2.4. Birleşmiş Milletler

Rönesans Barajı görüşmelerinin bir sonuca ulaşamaması ve tarafların zaman zaman uzlaşmazlık yaşamasından ötürü karşı karşıya gelme durumunun bir döngü halini almaya başlaması, arabuluculuk faaliyetlerinin oluşmasını sağlamıştır. Özellikle Mısır ve Sudan'ın uluslararası katılımı istedikleri ve bu yönde bir politika izledikleri bilinmekte, süreç içerisinde de Birleşmiş Milletler'e yönelik bir talebin oluştuğunu görülmektedir. Var olan talep sonrasındaki BM etkisini son yıllarda sorun üzerine yoğunlaşması sebebiyle güncel bir durum olarak kabul etmek mümkündür.

Bu bağlamda, Mısır ve Sudan'ın uluslararası ortamda sorunun çözülmesine yönelik fikirleri faaliyete geçerek baraj meselesi Birleşmiş Milletler çatısında görüşülmeye başlamıştır. Konunun Birleşmiş Milletler'e taşınma nedeninin başında gelen etmen, barajın kaç yılda dolacağına dair bir fikir birliğine ulaşılamamasıdır. İlk olarak, BM Güvenlik Konseyi, Rönesans Barajı sebebiyle tarafların uzlaşamamasına yönelik olarak müzakerelerin devam etmesi ve görüşmeler sayesinde bir sonuca varılması gerektiğine yönelik bir açıklama yapmıştır. Rönesans Barajı'na yönelik etkin olan taraflardan özellikle Mısır'ın görüşmelere uluslararası katılımı istemesi ve bu yönde harekete geçmesine karşın Etiyopya'nın meselenin

taraf ülkeler arasında çözülmesi gereken bir durum olduğunu savunduğunun altını çizmek gerekmektedir (Sputnik News, 2020).

Baraj meselesinin Birleşmiş Milletler çatısı altında görüşülmeye başlanmasıyla birlikte, konunun direkt tarafları ve özellikle BM Güvenlik Konseyi üyelerinin görüşleri akabinde bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Ana başlığın işbirliği ve ortak hareket etme gerekliliği olmasıyla bağlantılı olarak Afrika Birliği'nin tarafların uzlaşmaya varmasında en etkili kurumlardan biri olabileceği vurgulanmıştır (United Nations, 2021). Aynı şekilde, Etiyopya'da sorunun Birleşmiş Milletler faaliyetine gerek kalmadan çözülebileceğini savunmaktadır. Buradaki ayrım benzer yönde devam etmekte ve Birleşmiş Milletler'in Rönesans Barajı konusunu gündemine almasını, bir sonuca varılmasına yönelik faaliyetler geliştirmesi isteğini baskın olarak sürdüren taraf Mısır olmaktadır. Nitekim, BMGK baraj meselesini bir görüşme konusu haline getirdikten sonra ilk esnada öneri niteliğinde yönlendirmeler yaptığı görülmektedir (Nichols, 2021).

Rönesans Barajı konusunu yeniden gündemine alan BMGK, konuyla alakalı Eylül ayında gerçekleştirdiği toplantısında kıyıdaş taraf devletlerin ortak noktaya ulaşması ve bu yönde çalışmaların sürdürülmesi gerektiğini vurguladığı görülmektedir. Uzlaşının gerekliliğiyle beraber yapılması gerekenlerin ve anlaşmaya giden yolun Afrika Birliği'nin etkisiyle sağlanabileceği maddesini ise yinelenmektedir (United Nations, 2021). Birleşmiş Milletler'in Rönesans Barajı sorununa yönelik olarak en temel alanının Güvenlik Konseyi çatısı altında ilerlediği görülmekte ve konu gündeme getirilmesine karşın bir öneri veya hut olması gereken sonucun yinelenildiği anlaşılmaktadır.

BMGK'nin baraja yönelik son açıklaması sonrasında da Mısır tarafından yapılan açıklamalarda olumlu bir izlenimin olduğu, hatta tutumun yerinde bulunduğu görülmektedir. Mısır'a göre; Güvenlik Konseyi açıklamaları hem işbirliğinin devamlılığını sağlayacak hem de ortak çözüme giden yolda isteksiz duran Etiyopya'nın da işbirliğine yakın olmasına sebep olacaktır. Görüşmelerin devamlılığıyla birlikte barajın güncel sorunlarına çözüm bulmak kolaylaşacaktır (Egypt Today, 2021).

4.2.5. Nil Havzası Girişimi

Rönesans Barajı meselesinde etkin olan uluslararası aktörlerden birisi de Nil Havzası Girişimi'dir. Havza Girişimi, bölgeye özgü bir uluslararası kuruluş olması sebebiyle önem teşkil etmektedir.

Nil Havzası Girişimi'nin kuruluşu 1988 yılına uzanmakta ve tüm Nil Nehri kıyıdaşlarını kapsamaktadır. Her kıyıdaşın üyesi olduğu girişimde yalnızca gözlemci üye

statüsünde bulunan Eritre diğer ülkelerden ayrılmaktadır. Her uluslararası kuruluş gibi Havza Girişimi de belirli hedefler etrafında şekillenmiştir. Bunları; nehrin verimli kullanılması, tarafların barışçıl düzeni koruması, karşılıklı ilişkilerin ve işbirliklerinin artırılması şeklinde özetlemek mümkündür (Nile Basin Initiative). Nil Nehri'nin ana konu olduğu ve tüm alanı kapsayan bir girişimin kurulması olumlu bir gelişmedir. Bir uluslararası kuruluşun işlevinden ayrı düşünülecek olursa, belirli bir amaç için bir araya gelen ülkelerin işbirliğine ve ortak hareket etmeye çok daha yakın olacağı görülecektir. Bu sebeple, bir sınıraşan su sorunu olan Nil Nehri meselesi'nin, tüm tarafların katılımcı olduğu bu girişimin, hedeflendiği şekilde ilerlediği takdirde bölge ülkeleri için iyi ilişkilerin anahtarı olabilecektir.

2018 yılında Etiyopya'nın Sulama Bakanı Seleshi Bekele'nin Nil Havzası Girişimi'ne yönelik açıklamaları önemlidir. Bekele, Girişimin olumlu ve olması gereken bir işbirliği zeminin oluşmasında faydalı olduğunu vurgulamaktadır. Nil Nehri kıyıdaşlarının tümünün katılımının olması ve kuruluşunda belirlenen hedeflerin akabinde, havza genelinde sorunlar olsa dahi işbirliğine devam etme ışığının hiç dinmediğini de belirtmektedir. Bu sebeple, Nil Havzası Girişimi bölge ülkeleri için birlikte hareket etme halinin kuvvetlendiren bir unsur olarak kabul görmektedir (Nile Basin Initiative, 2018).

Sonuç olarak, Nil Havzası Girişimi bölgesel refah ve düzenin sağlanabilmesi adına umut vaadeden bir kuruluştur. Havzanın kıyıdaşlarının tümünün katılımının olması, Girişimin, gereken çabanın gösterilmesi halinde sorunlar üzerinde çok daha etkin rol oynayabileceğini göstermektedir. Nitekim, Nil Havzası Girişimi'nin Rönesans Barajı sorunun da olağanüstü bir katılım ve etki göstermediği açıktır. Bu durumun değişmesi mümkün olmakla birlikte, aynı coğrafi alanda var olan ülkelerin birliğinin artırılmasını kolaylaştıracağı için de gereklidir.

4.3. Rönesans Barajı'nda Son Durum ve Olası Sonuçlar

Nil Nehri'nin bölge ülkeleri için önemine karşın Rönesans Barajı'nın inşasının başlamasına kadar olan süreç boyunca önemli derecede bir sorun yaşanmadığı görülmektedir. Fakat, kıyıdaş ülkelerin eşit olmayan ve adaletsiz bir düzenin var olması sebebiyle nehir sularını kullanamaması durumu değişim göstermiştir. Etiyopya'nın bölgenin en büyük barajını yapma kararı da bu yönde alınmıştır. Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın fikir ayrılıkları akabinde gerçekleştirilen müzakereler, 2015'te yapılan ortak deklarasyon ve son süreç içerisine dahil edilebilecek olan uluslararası arabuluculuk sürecini ortaya çıkardığı açıktır. Tüm bu yaşananlar, Rönesans Barajı sorununun işbirliği çatısı altında çözülmesi gerektiğini gösterse de henüz bir anlaşmaya varılmaması da ilişkileri yıpratmaktadır. Anlaşmazlığın

sürmesinin kökeninde ise faaliyete geçmesine çok az bir zaman kalan barajın ne kadar bir zaman diliminde doldurulması gerektiği, baraj yönetiminin nasıl kurulacağı yer almaktadır.

Nitekim, tarafların bir ortak karar alamamasına karşın Temmuz 2020’de Etiyopya’nın Rönesans Barajı’nı doldurmaya başladığı söylentileri ortaya çıkmıştır. Hatta bu durumun, bir Amerikan firmasının uydu kaynaklı resmi kanıtlarına dayandırıldığı görülmüş fakat ilk esnada mevsimsel yağışlardan kaynaklı mı olduğu yoksa Etiyopya’nın doluma mı başladığı belirsizliğini korumuştur (Moges-Gerbi, 2020). Çok geçmeden de gerçek neden ortaya çıkarak, Etiyopya tarafından dolum sürecinin başladığı açıklaması gelmiştir. Rönesans Barajı görüşmelerinin devam etmesi, tarafların uzlaşmaya varamaması gibi sebepler nedeniyle özellikle Mısır’ın bu durumu olumlu karşılamadığı görülmektedir. Aynı zamanda, işbirliğinin henüz kurulmadan Etiyopya’nın bu hamlesi müzakereleri derinden etkileyen bir durum olarak görüldüğü, tarafların konu ile ilgili açıklamalarından da anlaşılmaktadır. Etiyopya dolumun beklenen ve olması gereken bir süreç olduğunu savunurken, Mısır bu fikri reddetmektedir (BBC News, 2020). Esasen Etiyopya’nın 2020 yılında Rönesans Barajı’nı kısmi olarak doldurmaya başlamasını beklenmedik bir durum olarak görmemek gerekmektedir.

Etiyopya Resmi Haber Ajansı’nın (ENA) haberine göre Su, Sulama ve Enerji Bakanı Sileshi Bekele yaptığı açıklamada, “Havza ülkeleri yağmur mevsimi olan Temmuz- Ağustos aylarında barajı kademeli olarak doldurmayı kabul etti. Henüz netleşmeyen bazı şartlar oluştuğu takdirde dolum Eylül ayında da devam edebilir” dediği görülmektedir (Şarkul Avsat, 2020).

Rönesans Barajı meselesinin uzun yıllardır görüşülmesine rağmen sonuçlanamaması; Mısır ve Sudan’ın baraja ve haklarına yönelik kaygıları, Etiyopya’nın ise süreci kesintisiz sürdürmesi sebeplerine bağlıdır. Etiyopya’nın taraflar işbirliğini sağlayamadan barajı doldurma aşamasına geçmesi diğer yandan da Mısır ve Sudan’ın kaygılarını karşılayacak verilerin oluşmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda, ilk kademe su dolumu sebebiyle iki ülkeye ulaşan su oranlarında düşüş yaşanmıştır (Orakçı, 2020). Etiyopya sürecin başından beri savunduğu, hiçbir şekilde diğer ülkelerin zararına bir durum yaşanmayacağı fikrini ise belirtmeye devam etmektedir.

Etiyopya’nın Rönesans Barajı’nı birinci aşamada doldurması akabinde Mısır ve Sudan’ın Etiyopya karşıtlığının arttığını da söylemek mümkündür. Nitekim, bu durum iki ülkenin politikalarını daha da uyumlu hale getirerek kendi aralarında daha derin bağların oluşmasını da beraberinde getirmektedir. Bahsi geçen ilişkilerin ise, sadece Nil Nehri özelinde olmayıp aynı zamanda savunma anlamında bir dayanışmanın geliştiği görülmektedir (Devecioğlu, 2021). Rönesans Barajı özelinde baskın taraf olan üç ülke arasında daha keskin şekilde kutuplaşmaların olmasını değerlendirmek gerekmektedir. İlk olarak, kutuplaşmalar beraberinde karşıt görüşlerin belirginleşmesini, zıtlıkların çoğalmasını beraberinde getirme

ihtimalini artırmaktadır. Anlaşmanın sağlanmasının temel amaç olduğu düşünüldüğünde, mevcut ayrışmadan çok üç ülkenin de hakları çerçevesinde, uluslararası hukuka uygun bir noktada anlaşmalarına yönelik hareket etmeleri elzem görülmektedir. Öte yandan, güncel gelişmeler incelendiğinde, olması gerekenden çok uzak bir noktada durulduğu da anlaşılmaktadır.

Rönesans Barajı'nın ilk kısmi dolumundan sonra tarafların hala ortak bir karar alamamaları, aynı zamanda barajın bitişine sayılı zaman kalmasının getirdiği kaygının Mısır ve Sudan'da derinden hissedilmesi net bir durumdur. Sudan öncülük ederek tarafların sorunu yeniden müzakere etmelerini sağlamaya çalışmıştır. Buradaki temel amaç ise, daha kapsamlı bir dolumun gerçekleşmesinden önce işbirliğinin sağlanması ve çıkarların korunmasının istemelerinden kaynaklanmaktadır (Aljazeera, 2021). Bu isteğin ve Rönesans Barajı'ndan kaynaklı her anlaşmazlığın yıllardır süregelen müzakere çabaları ile bir sonuca ulaşmadığı fakat barajın tüm aşamalarının zamanında işlediği görülmektedir.

Rönesans Barajı sürecinin zamanında ilerlediğinin bir diğer göstergesi, 2021 yılında yeni bir dolumun gerçekleşmesidir. Etiyopya, barajın dolumuna başladığını açıkladığı hatta yeni kısmi dolumun bittiğini duyurmuştur. Bu doğrultuda, yakın gelecekte barajın faaliyete geçmeye hazırlandığı da vurgulanmıştır (Endeshaw, 2021). Etiyopya'nın dolum yönündeki açıklaması, Etiyopyalılar için güzel bir durum olmakla birlikte özellikle Mısır ve Sudan'ın tutumlarını etkileyen bir gelişmedir. Herhangi bir ortak karara varılmadan Etiyopya'nın kendi başına hareket etmesini yanlış bulan Mısır ve Sudan'ın, barajın tam kapasite işleme girmesinden önce müzakereler gerçekleştirilerek artık bir sonuca ulaşılmasının şart olduğunu ifade ettikleri görülmektedir (Aljazeera, 2021).

Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın yıllardır süren baraj meselesi görüşmelerinden bir noktadan sonra uluslararası katılımı yürütülmesine rağmen anlaşmaya varılamamasının sebeplerinden birinin, Mısır ve Sudan'ın tarihi Nil Nehri paylaşımları ile orantılı hak iddialarının devam etmesini istemeleri olduğu açıktır. Etiyopya'nın baraj sayesinde hak meselesinde söz sahibi olmaya başlaması ise anlaşmaya giden yolu tıkayan diğer bir nedendir. Öte yandan, ikinci baraj dolumuyla birlikte beklenen dolum düzeyinden fazla miktarlarda su biriktiğinin anlaşılmasıyla birlikte, Etiyopya bu duruma mevsimsel yağmurları neden göstermekte ve bu durum ilişkileri olumsuz etkilemeye devam etmektedir (Africa News, 2021).

Etiyopya'nın baraj dolum faaliyetlerine yoğunlaşması öncesinde görüşmelere uluslararası katılımın başladığı hatta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin de konuyu gündemine aldığı, uzlaşının sağlanması gerektiğini açıkladığı bilinmektedir. Etiyopya'nın

tekrar baraj dolum aşamasına geçmesiyle de Mısır yeniden konuyla alakalı BMGK'ne başvurmuş, artık kapsamlı bir çözümün oluşturulması gerektiğini talep etmiştir (Sputnik News, 2021). Akabinde Birleşmiş Milletler'in Rönesans Barajı'na yönelik yaklaşımının devam ettiği görülmüş ve tarafların diplomasi çatısı altında ortak hareket etme amacının sürdürülmesi ve uzlaşının bu şekilde sağlanması gerektiği yeniden vurgulanmıştır. Taraf devletlerin müzakereleri askıya aldığı ve görüşmelerin sonuçsuz kaldığı durumdan bir an önce çıkılarak, tekrar görüşmelerin başlamasının gerekliliği ve anlaşmanın önemi de belirtilmiştir (Reuters, 2021).

Süreç bu şekilde sonuca ulaşılmayan bir düzende ilerlerken, Mısır baraj meselesinde işbirliğinin sağlanmasını, en kısa zamanda uzlaşmaya varılması ve uluslararası hukuka uygun bir anlaşma çerçevesine dayandırılması gerektiğini vurgulamaya devam etmektedir. Mısır'ın sonuca ulaşmaya giden sürecin doğrudan Birleşmiş Milletler çatısı altında yapılmasını talep ettiğini de görmek gerekmektedir. Mısır sorunun süreç ilerledikçe tüm bölge ülkelerini olumsuz etkileyen bir olgu olmaya devam ettiğini belirtmektedir (Sputnik News, 2021).

Nil Nehri özelinde özellikle Mısır ve Sudan'ın baskın olduğu geçmiş dönemlerde yapılan ve çoğunlukla iki ülkenin hakları çerçevesinde belirlenmiş anlaşmaların ilkeleri, Etiyopya'nın Rönesans Barajı ile birlikte nehre kıyıdaş bir ülkenin daha söz sahibi olmaya başladığını göstermektedir. Özellikle Mısır'ın tamamen nehir sularına mecbur olması ve barajla birlikte hem nehirdeki etkisini kaybetme hem de kullandığı su hakkının oransal olarak düşmesi ihtimali barajın faaliyete geçmesine çok az kalmışken, Mısır endişeye düşürmektedir (Polakovic, 2021). Mısır'ın endişelerinin temelinde yer alan su oranlarının baraj sebebiyle azalacağı fikrini iki yönüyle incelemek gerekmektedir. Birincisi, uzun yıllardır Nil Nehri'nde hegemon güç olan Mısır'ın Sudan haricindeki neredeyse diğer tüm kıyıdaşların su haklarını gözeterek su kullanımına devam ettiği, bunu da kolonyal döneme uzanan su anlaşmalarına dayandırdığı bir gerçektir. Hal böyle iken, yoğun su kullanımının var olduğu ülkede, Rönesans Barajı ile birlikte belki de daha adil bir düzenin kurularak farklı kıyıdaşların da hakları çerçevesinde su haklarını elde edebilme ihtimalinin endişe yarattığı görülmektedir. Alışılmış bir düzenden çıkmak her zaman zor olmakta fakat bir insan hakkı olan su hakkı herkes için yaşamsal bir kaynak olmaya devam etmektedir. İkinci yön ise, Rönesans Barajı'nın tamamen dolmadan ve faaliyete geçmeden Mısır'ın endişelerinin gerçek olup olmadığı bilmek mümkün olmamakta, bu başlık altında belirtilen birinci dolum sonrası alt kıyıdaşlara giden su oranlarında anlık azalmanın yaşanması göstergesinin ise ihtimalleri kuvvetlendirdiği görülmektedir.

Rönesans Barajı öncesi Nil Nehri ve baraj sonrası Nil Nehri politikaları incelendiğinde bir farklılaşmaya gidildiği açıktır. On yılı geçen Rönesans Barajı görüşmelerinin sonuçsuz kalması, tarafların gerginleşen ilişkilerine karşın işbirliğinin sağlanması gerektiğini vurgulamaları yakın gelecekte yapılacak görüşmeler için umut vadetmektedir. Lakin, bu kadar uzun bir süreçte tarafların anlaşmaya varamaması da endişelenilmesi gereken bir durum olmaktadır. Rönesans Barajı'nın kaç yılda dolumunun tamamlanacağı ve nasıl işletileceğine dair bir anlaşmaya varılmaması fakat barajın resmen faaliyete geçmesine çok az kaldığı bilinmektedir. Bu sebeple, sorunun barışçıl yollarla çözülebilmesi, uzlaşının sağlanması açısından dolum tamamlanmadan sürecin tamamlanması gerektiği açıktır. Afrika kıtasının yaşadığı su kıtlığı, Nil Nehri kıyıdaşlarının ise doğrudan nehre bağımlı olduğu düşünüldüğünde her kıyıdaş için en faydalı sonucun alınabilmesi için bir su savaşının değil, işbirliği ve ortak kararlar alınarak anlaşmanın sağlanması bir gerekliliktir. Üç ülkenin kendi başlarına bir anlaşmaya varamadıkları ve görüşmelerin sonuçsuz kaldığı dikkate alındığında, çözüm için uluslararası aktörlerin katılımının daha etkin hale gelmesi önem taşımaktadır. Afrika Birliği ve özellikle Birleşmiş Milletler'in daha kapsamlı ve etkili çalışmalara teşvik etmesi akabinde Rönesans Barajı'nda bir çözüme ulaşılma ihtimali yüksektir.

4.4. Rönesans Barajı'nın Geleceğinde Barış ve İşbirliği

Nil Nehri özelinde Rönesans Barajı ile birlikte var olan sorunların oldukça güncel bir durumda olması ve meselenin çözümü konusunda işbirliğine yakın bir konumda durulmasını, tezin teorik çerçevesini oluşturan eleştirel jeopolitik ışığında yeniden ele almak faydalı olacaktır. Özellikle Rönesans Barajı'nın ve kıyıdaşların gelecekteki nehir politikalarının ne yönde şekillenebileceğini Eleştirel jeopolitik ile analiz etmek gerekmektedir.

Bilindiği üzere Eleştirel jeopolitik, geleneksel ya da klasik olarak adlandırılabilir jeopolitiğe bir eleştiri olarak kurularak esasen klasik jeopolitiğin doğru kabul ettiği çoğu olgunun ardındaki parametreleri analiz etme amacı gütmektedir. Bunu yaparken, hegemonya ve çıkar çatışmalarını dış politikanın merkezine koyan, güç ile orantılı olan klasik jeopolitiğin geçerliliğini kaybetmeye başladığını ayrıca coğrafi alan, iktidar, dil, metinsellik ve en önemlisi söylemlerin önemini vurgulamaktadır (Klinke, 2009). Eleştirel jeopolitiğin parametrelerinden olan söylemlere, Rönesans Barajı meselesinde dikkat edildiğinde politik yönelimlerin en bariz göstergesinden biri olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Söylemlerin, hayata geçirilmek istenen siyasi uygulamaların resmiyet kazanmasını sağladığı, bu durumu kolaylaştırdığı görülmektedir. Mısır, Etiyopya ve Sudan'ın iktidar söylemlerinde de aynı durumun varlığı ortaya çıkmaktadır.

Etiyopya'nın Rönesans Barajı'nın inşa edileceği söyleminin, Mısır'ın iç sorunlarla uğraştığı, Arap Baharı etkilerini derinden hissettiği dönemlere denk geldiğini hatırlatmak da fayda vardır. Akabinde, Mısır'ın gerginleşen hatta Nil Nehri için kan dökmeye kadar gidilebileceğini içeren savaş odaklı söylemlerinden, işbirliği yapma istek ve gayretine geçildiği gözlenmektedir. Nil Nehri'nin bölge ve kıyıdaş ülkeler için taşıdığı önem, kıtanın en önemli su kaynağı olması gibi durumlar aynı zamanda güç-çıkarcı olgusunun korunmasının birinci öncelik haline gelmesi Etiyopya ve Mısır'ı karşı karşıya getirmiştir. Tüm bunlar, Rönesans Barajı meselesinin çözümsüzlüğünün de ardındaki sebepler arasındadır. Diğer yandan, durum analiz edildiğinde gerçekten bir çatışma ve savaş durumu istenmiş olsaydı, barajın kurulacağı söyleminden bugüne kadar işbirliği yerine bu yol tercih edilebilirdi. Fakat, her ne kadar bir çıkar meselesi söz konusu olsa da artık küresel sistemde güç ve hegemonya haricinde daha önemli başka unsurlar da bulunmaktadır. Eleştirel jeopolitiğin de ağırlık verdiği durumların başında bunlar gelmektedir.

Eleştirel Jeopolitiğin öncüsü olan Tuathail de farklı unsurların varlığına dikkat çekerek söylemlerin ardında ağırlıklı olarak toplumsal, kültürel ve sosyolojik yönlerin varlığından söz etmektedir. Tüm bunlar doğrultusunda söylemlerin şekillendiği ve direkt politikayı etkilediği ifade edilmektedir (Dalby, 2010: 281). Rönesans Barajı meselesinde de benzer bir durumun yaşandığı tezin diğer bölümlerinde incelenmiş olup, baskın taraf olan Mısır'ın söylemleri kadar, Sudan ve Etiyopya'nın söylemlerine de iktidar vurgusunun yansıdığı gözlenmektedir. Öte yandan, uluslararası katılım taraflarından ABD, Afrika Birliği ve Birleşmiş Milletler'in de meseleye yaklaşımlarının ilk göstergesinin söylemler olduğu ortaya çıkmıştır. Nil Nehri üzerine Rönesans Barajı'nın yapılacağı kararından itibaren iktidar söylemlerinin yalnızca güç-çıkarcı ekseninde ilerlemediği açıktır. Bu da, eleştirel jeopolitiğin savunduğu ülkelerin politikalarının giderek hakkaniyet, hakların eşit ve adil kullanımı ve işbirliği ile şekillendiği sonucuna doğruluk kazandırmaktadır. Artık ülkeler, iç ve dış politikalarını oluştururken toplumsal yapıları, kültürel ve sosyal durumu, insan haklarını ve en önemlisi uluslararası hukuku dikkate alarak, işbirliği ve uzlaşya yakın durmakta veya durmak istemektedir.

Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın Rönesans Barajı anlaşmasını oluşturamaması ve sürecin devamlı olarak ertelenerek uzaması ilişkileri ve soruna yönelik çözüm adımlarını sürüncemede bırakmıştır. Öte yandan, tarafların aynı düzeyde olmasa bile işbirliğini istediği görülmekte bu sebeple ortak hareket etme halinin gerçekleşeceği beklenmektedir. Özellikle yakın gelecekte, kıtanın huzuru ve düzeni açısından kıyıdaş ülkelerin işbirliğini geliştirmeleri önem taşımaktadır. Üç ülkenin de mevcut dünya düzeninde oturmuş ve dingin bir iç politikaya sahip olmadığı, iç meselelerle uğraştığı bilinmekte; nitekim su meselesinin de

yaşamsallığı nedeniyle yabana atılmayacak bir konu olduğu görülmektedir. Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin etkilerinin arttığı bu yıllarda su kaynaklarının hem tükenebilir hem de sınırlı olması suyun önemini artırmaktadır. Fakat, belki de üç ülke hala Nil Nehri'ni bir güç yarışı unsuru olarak görmektedir. Buna karşın, güç mücadelesini çatışmaya dönüştürmekten ziyade ikili ilişkilerde barışçıl ortamın varlığının korunması tercihi baskın hale gelmektedir.

Rönesans Barajı'nın geleceği ve bölge ülkelerinin ilişkilerinin düzeyi üzerine farklı ihtimallerden söz etmek mümkündür. Nil Nehri'nin bölge ülkeleri için önemi ve anlaşmazlığın bitirilememesine karşın da bir su savaşının başlaması ihtimali bunlardan bir tanesidir. Bu ihtimal son yıllarda hemen hemen her su anlaşmazlığında gündeme getirilen bir olgu olmakla birlikte, su sorununun savaş ortamıyla çözülemeyeceği aşıkardır. Ülkelerin bir çatışma ortamına girmesi halinde hem iç düzeninde zarara uğrarken hem de meselenin tamamen çözümüne ulaşmada sıkıntılar yaşayacaklarını görmek gerekmektedir. Savaş, devletlerin ve vatandaşların çıkarına olumsuz etki edecek, su kaynağının da tahribine neden olabilecektir. Ayrıca, genelde su sorununun özelde ise Rönesans Barajı meselesinin çözüme kavuşturulmasındaki en rasyonel yol barışçıl ortamın varlığıdır. Bu sebeple, Nil Nehri'nde Mısır haricindeki diğer kıyıdaş ülkelerin de söz sahibi olmaya başlaması yıllardır var olan düzeni değiştirmiş, Mısır'ın nehirdeki hakimiyeti derinden sarsılmıştır. Mısır'ın su hakimiyetini yeniden kurmaya çalışma isteğine karşın, bu isteğin hayata geçirilmesi, ülkenin kırılganlaşması ve kayba uğraması sonuçlarını da doğurabilecektir.

Nil Nehri'nin jeopolitik önemiyle birlikte başından itibaren baraj meselesinde anlaşma yoluna gidilmeye çalışılması, Rönesans Barajı'nın geleceği hakkında da bize ipuçları vermektedir. Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın baskın olarak istedikleri anlaşma maddelerinin üzerinde uzlaşamamaları ve bu nedenle işbirliğinin bir türlü kurulamamasına karşın sorunun çözümünün barışçıl düzende gerçekleşmesinin tarafların yararına olacağını yinelemekte fayda vardır. Barajın ikinci dolumunun da gerçekleşmesine rağmen tam dolum sürecinin kaç yıl ve barajın işletmesindeki sorumluluğun ne şekilde olacağı maddelerinin netleşmemesi süreci uzatmaktadır. Baraj meselesinin barışçıl ve işbirliği sağlanarak çözülmesinin önündeki tek pürüzün zaman kavramı olduğu anlaşılmaktadır. Barajın dolumunun anlaşma olmamasına rağmen yıllardır devam etmesi ve barajın tam faaliyete geçmesine çok az bir vakit kalması tarafların arasını da gerginleştirmektedir. Bu gerginliğin sürmesi durumunda ise, konunun müzakere edilmesinden uzak bir konuma dönme ihtimali kuvvetlenecektir.

Rönesans Barajı meselesinin bir an önce çözülmesi gerekliliği bulunmakta fakat yakın gelecekte bir anlaşmaya varılması zor görülmektedir. Uluslararası katılım aracılığıyla anlaşmaya giden yolun kolaylaşacağını belirtmekle birlikte ilk adım olarak kısmi bir

anlaşmanın yapılması düşünülebilir. Nitekim, Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın 2011'den beri karşılıklı olarak dile getirdikleri işbirliği isteği tüm tarafların çıkarının korunması, haklarının kullanılabilmesi için gereklidir. Bu noktada, aynı oranlarda olmasa da kıyıdaş ülkelerin kazancının sağlanmasının en iyi yolu barış ortamının sağlanmasıdır. Yakın gelecekte Afrika kıtasının gelişmeye devam edebilmesi, toplumların refah seviyesinin artırılması, sağlık koşullarının iyileştirilmesi, hayat standartlarının belirli bir düzeye çekilebilmesi ve en önemlisi su kıtlığının en az seviyede tutulması için dayanışma gereklidir. Rönesans Barajı'nın çözümüne giden yoldaki unsurların ise sadece barajı ilgilendiren konular olmadığı diğer yandan taraf ülkelerinin iç ve dış politikaları, karşılıklı ilişkileri hatta farklı ülkelerle bağlantıları bile etki unsuru olarak kabul edilebilmektedir.

Eleştirel jeopolitiğin kitle iletişim araçları ve sosyal ağların uluslararası meselelerin öğrenilmesi, bilinirliğinin artırılması hatta çözümüne giden yolu şekillendirebildiğini kolaylaştırdığını savunduğu bilinmektedir. Hatta bu olgu popüler, pratik jeopolitik alt türlerine ayrılmakta fakat Tuathail coğrafi konumun da diğer bir belirleyici olduğunun altını çizmektedir. Coğrafi konumun verdiği öneme karşın her ülke/bölge meselesinin uluslararası sistemde aynı değeri göremediği savunulmaktadır (Tirben, 2009: 235). Rönesans Barajı meselesini de bu bakış açısıyla değerlendirebilmek mümkündür. Kitle iletişim araçlarının küreselleşen dünyadaki yeri düşünüldüğünde uluslararası sorunların bilinirliğinin artmasındaki temel unsur olduğu anlaşılabacaktır. İktidar söylemlerinin yaygınlaşmasını sağlayan temel araç da budur. Fakat, jeopolitik önemle doğru orantılı bir konu varsa o da maalesef ki coğrafyadır. Günümüzde ülke içi sorunların, uluslararası meselelerin kamuoyuna yansması, bir değer görebilmesi de o ülkeye ve ülkenin bulunduğu coğrafi alanla yakından ilgilidir. En başta düzeltilmesi gereken mesele belki de bu durumdur. Rönesans Barajı meselesinin, incelendiği gibi birçok tarafı ve farklı yönleri bulunmakla birlikte sorunun uzun yıllardır çözümsüz kalmasının ardındaki nedenin de jeopolitik konum olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Lakin, tüm bunların ışığında ve her türlü olumsuz duruma karşın yine de Nil Nehri anlaşmazlığının tek başına bir savaş nedeni olmayacağı ortadadır. Temel sebep ise, Eleştirel jeopolitiğin savunduğu gibi toplumsal, sosyopolitik ve insani parametrelerin varlığıdır. Bu doğrultuda, yakın gelecekte yapılması gereken ilk durumun uluslararası hukuk ışığında anlaşmaya varılması olduğu açıktır.

SONUÇ

Afrika, yüzyıllardır sorunların yaşandığı ve çok azının çözüme ulaştığı bir kıtadır. Gelişmişlikten uzak, yaşam standartlarının altında yılların geçtiği kıtada, ülkelerin kaderinin özellikle son dönemlerde değişmeye başladığı gözlenmektedir. Gelişimin sağlanması için ülkelerin refahının ve huzurun temininin yanında ekonomi, sağlık, eğitim noktalarında yol katetmesi gerekmektedir. Kolonyal dönemin akabinde bağımsızlığını sürdürmeye gayret eden Mısır, Sudan ve hiç sömürge olmamış Etiyopya ise Afrika kıtasında ön planda olan aktörlerdir. Bu durumun başlıca sebebi; tezin ana konusu olan Nil Nehri'dir. Nil Nehri'ne olan bağlılık ve hayati ihtiyacın karşılanmasının gerekliliği olarak, Rönesans Barajı'nın inşaatının ilk gününden itibaren farklı bir diplomasi gelişmiştir. Rönesans Barajı, kıtaya getirdiği farklılık ve var olan düzenin değişmeye başlamasındaki en büyük faktör olması açısından önemlidir. Bilindiği üzere, barajın yapılma kararına kadar Nil Nehri'nde -hatta Kuzey Afrika'da- hegemon güç Mısır kabul edilmektedir. Rönesans Barajı süreci, bir insan hakkı olarak su hakkının değerlendirilmesi açısından önemli olmasına karşın bölgedeki değişen dengelerin analiz edilmesi için de uygun ortamın kurulmasını sağlamaktadır. Etiyopya'nın Nil Nehri üzerinde bir baraj yapma fikrinin kamuoyuna duyurulmasından günümüze kadar olan sürecin Eleştirel jeopolitik çerçevesinde incelenmesi, konunun alışlagelmiş güç-çıkarcı perspektifinden çıkararak metinsellik, dil, söylem, uluslararası hukuk, insan hakları gibi önemli unsurlar ışığında ele alınmasını sağlamaktadır.

Tezin birinci bölümünde, ilk olarak eleştirel jeopolitiğe giden süreç detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bunun temel amacı, tezin teorik yaklaşımı olan eleştirel jeopolitiğin ne üzerine kurulduğu, nasıl bir düzene karşın oluşturulduğunun anlaşılmasına yöneliktir. Klasik jeopolitik, realist bakış açısının hakim olduğu bir sistemin varlığını, coğrafyanın önemiyle ilişkilendirmekte ve bu yönde bir çerçeve çizmektedir. Jeopolitiğin geleneksel kolu olan Klasik jeopolitik coğrafya-siyaset ilişkisinin altını çizerek Ratzel, Mahan, Mackinder, Spykman gibi teorisyenlerin teorik yaklaşımlarıyla şekillenmiştir. Birinci bölümün ilk kısmında Klasik jeopolitik ve Klasik jeopolitik teorik yaklaşımlarının genel hatlarıyla açıklanması jeopolitiğin süreçlerinin analiz edilmesi için gerekli görülmektedir. Klasik jeopolitiğin hala etkisinin var olduğu gözlenmekle birlikte yirminci yüzyılın sonlarına doğru etkisinin kırılmaya başladığını belirtmek mümkündür. Bunun temel sebebi ise; küreselleşmedir. Soğuk Savaş sürecinin bitmesi ve yeni dünya düzenine geçişin gerçekleşmesi küreselleşmeyle bağlantılıdır. Kökleşmiş, sabit olguların yerini küresel düzeyde kabul gören

olguların almaya başlaması, dünya düzeni ve birçok duruma yönelik eleştirel tutumun oluşmasını da sağlamıştır. Eleştirel jeopolitiğin ortaya çıkışı da bu süreçle paraleldir. Eleştirel jeopolitik, klasik jeopolitiğin parametrelerini ve kökleşmiş yaklaşımını alışlagelmiş şekilde, doğrudan kabul etmemiştir. Küreselleşmeyle bağlantılı olarak, eleştirel bir tutum ortaya konmuştur. Esasen, Eleştirel jeopolitiğin şekillenmesinde, Uluslararası İlişkiler teorileri arasında eleştirel yaklaşımların daha fazla yer bulması da etkili olmuştur. Tezin birinci bölümünde yer verilen, Postyapısalcılık ve Michel Foucault'nun söylem analizinin ibareleri Eleştirel Jeopolitik'te görülmektedir. Eleştirel Jeopolitik, Klasik Jeopolitiğin eksik yönlerini bularak karşıt bir çizgide ilerlemekte, bir devlet için coğrafyanın öneminin yanında farklı unsurların da etkili olduğunu savunmaktadır. Yaklaşımın gelenekselliğe ilk eleştirisi belki de budur. Güç, coğrafya, çıkar, kaos, hegemonya gibi durumları göz ardı etmemekle birlikte bir bölgenin jeopolitik önemini etkileyen sosyopolitik, kültürel yönler, kimlik, iktidar yapısı, mekan, söylem, dil ve metinselliğe vurgu yapmaktadır. Jeopolitik analizin yalnızca maddi ve somut olgulardan yararlanması eleştirilmektedir. Tuathail ve Dalby'nin öncüsü olduğu Eleştirel Jeopolitik, kamuoyu oluşturmak adına yeni dünya düzeninde etkin kullanılan kitle iletişim araçları, sosyal ağlar, bilimsel ve akademik çalışmalar, politik metin ve açıklamaların önemini vurgulamaktadır. Bahsedilen tüm unsurlar, jeopolitiği oluşturan parametrelerdir. Sonuç olarak tezin birinci bölümünde; teorik çerçeve çizilerek Nil Nehri özelinde Rönesans (Hedasi) Barajı sorununa güncel ve etkili bir bakış açısının temeli oluşturulmuştur.

Tezin ikinci bölümünde, ana konu sınıraşan sular sorunudur. Bir insan hakkı olarak su hakkı varsayımı bölümün ana çerçevesini oluşturmuştur. Bu doğrultuda, su hakkının ne olduğu açıklanmıştır. Su kaynaklarının kıt kaynak halini alması, her coğrafi alanda farklı düzeyde olmakla birlikte su sorunlarına kaynak yetersizliği ve paylaşım esaslarının neden olduğu gözlenmektedir. Su kullanımı ve temiz su hakkı farklı olgulardır. Ne yazık ki temiz suya erişim hakkı bir insan hakkı olmasına rağmen özellikle Afrika'da yaşayan insanlar bu haktan en yoksun kesimler içerisinde. Temiz ve kullanılabilir su kaynaklarının azlığına karşın suyun zorunlu tüketim gerekliliği sebebiyle su rezervleri, ülke politikalarını şekillendiren temel unsurlardandır. Gelecek yıllarda su kaynaklarının tamamen kıt hale gelerek devletler arasında bir savaş nedeni olup olmayacağı yaygın bir sorgulamadır. Fakat, tezin ikinci bölümünden itibaren ele alınan konu başlıklarıyla su kaynaklarının bir savaş nedeninden çok işbirliği unsuru olması gerektiği, çatışmadan ziyade anlaşmalar sayesinde sorun olmaktan çıkmasının tarafların yararına bir durum olduğu açıklanmaktadır.

Su meselesi, suyun insan hayatının devamı için zorunlu bir unsur olması sebebiyle önemini korumaktadır. Lakin, özellikle son yüzyılda suyun kamu malı olmaktan çıkması ve

maddi bir değere karşılık kullanıma açılması, eşit ve adil suya erişim hakkını engelleyen etmenlerdendir. Özelleştirmenin artması ile devlet etkisinin kırılması, suyun metalaşması tezin ikinci bölümünün ana konularındandır. Su hakkı çerçevesinde ele alınan bu başlık, özelleştirme ve devletlerin yetkili kurumlarının su sorunlarının çözümünde etkili olması gerektiğinin altını çizmektedir. Her bireyin temiz suya erişiminin olmaması, düzenli ve gerekli politikaların eksikliğinden ileri gelmektedir. Sanitasyon işlemlerinin yoğunlaşması, adil ve eşit kullanım oranlarının gerçekten uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir.

Sınıraşan su kaynaklarının neden olduğu sorunlar da benzer şekilde oluşmaktadır. Sınıraşan su kaynaklarına kıyıdaş devletler arasında eşit kullanımın sağlanamaması, tarafların baskın talepleri, ortak kullanıma uygunluğun sağlanamaması, kaynakların yetersizliği ve küresel ısınmanın etkileri var olan sorunların başlıca nedenleridir. Afrika kıtasının su yoksunluğu, sınıraşan su sorunlarının oluşmasının bir diğer sebebidir. Öte yandan, sınıraşan su kaynaklarının bir siyasi araç haline geldiği de gözlenmektedir. Kimi zaman kıyıdaş ülkelerden bazılarının, hem kaynak üzerinde hem de coğrafi bölgede hegemon olma hırsı sorunları çözülmez boyutlara taşıyabilmektedir. Tam da bu noktada, sınıraşan su sorunlarına insani boyuttan bakmak gerekmektedir. Su hakkının getirdiği sorumluluğun alınmasıyla birlikte kıyıdaş devletlerin su kaynağını iyileştirme ve bilinçsiz tüketimi önleme politikalarını yürütmeleri, ortak hareket etme, işbirliğine gitme isteklerini taşımaları elzemdir. Bu yönde, ortak idari mekanizmanın kurulması sorunların barışçıl ortamda çözülmesini kolaylaştıracaktır. Birleşmiş Milletler 1997 Uluslararası Su Hukuku Sözleşmesi, bir yol göstericidir. Sözleşme, kıyıdaş tarafları işbirliğine teşvik etmekte, su sorunlarının barışçıl bir düzende sonuca bağlanması gerektiğini beyan etmektedir. Uluslararası Hukuk doktrinleri adil ve eşit kullanımın zorunluluğunu belirtmektedir. Diğer yandan, gerek su gerekse sınıraşan su meselesinin uluslararası sistemde kendine yer edindiğini ve birçok uluslararası kuruluşun temel bir yaklaşım oluşturduğunu da belirtmek gerekmektedir.

Tezin üçüncü bölümü ise, tezin ana konusu olan Nil Nehri çerçevesinde ilerlemektedir. Afrika'nın gelişmemiş bir bölge olmaya devam etmesini; yetersiz eğitim, kötü ve yetersiz beslenme, teknolojik gelişmelere uyum sağlayamama ve benzeri alanlarda geri kalma durumuna bağlamak mümkündür. Buna ek olarak, bölgenin yaşamsal öneme sahip diğer sorunu su yetersizliğidir. Bölge ülkeleri arasında su sorununun yaşandığı en önemli örnek ise Nil Nehri'dir. Nil Nehri'nin coğrafi özellikleri, Afrika kıtası ve özellikle nehre kıyıdaş devletler için önemlidir. Su kıtlığı yaşayan kıyıdaş ülkelerin neredeyse tamamen bağlı ve bağımlı olduğu nehir, hayati bir değer taşımaktadır. Nehir üzerinde kolonyal dönemlere uzanan Mısır hakimiyeti ve baskınlığı mevcuttur. Bu baskınlık Mısır'ın sömürge olduğu

zamanlara dayanmakta, Nil Nehrini konu alan birçok anlaşma ile uluslararası çerçevesinin belirlendiği bilinmektedir. Kolonyal dönemde Afrika'da etkin olan devletler sömürgeleri adına karar vermiş, bağımsızlık sonrasında ise Nil Nehri kıyıdaşlarının çoğu yoksayılmaya devam edilerek Mısır'ın kontrolünde ve çoğunlukla Mısır'ın ve kısmi olarak Sudan'ın çıkarlarına uygun olarak kullanımı sürdürülmüştür. Nitekim, son yıllarda Mısır etkisinin kırılmaya başladığı gözlenmektedir. Buna sebep olan durum ise, diğer taraf devletlerin zamanla gelişmişlik düzeylerini artırmaya yönelik aktif çalışmalara girmeye başlamasıdır. İlk olarak, Mısır ve Sudan dışında kalan diğer kıyıdaşlar bir araya gelmeye başlamıştır. Nil Nehri'nde tüm kıyıdaşların eşit oranlarda söz sahibi olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Dayanışma ve hakların savunulması hususu olumlu bir gelişme olarak kabul edilmelidir.

Nil Nehri'nde alışlagelmiş düzenin değişmeye başlamasının ilk sinyalleri Etiyopya'nın nehir üzerinde bir baraj inşa edeceği açıklamasıyla başlamıştır. Bu açıklama, Ortadoğu ve Afrika'da yaşanan Arap Baharı'nın ilk yıllarına tekabül etmiş, inşaat ise 2011 yılında yapılmaya başlanmıştır. Bu kararın, Mısır'ın iç karışıklıklarla mücadele ettiği döneme denk geldiğini vurgulamak gerekmektedir. Mısır, Nil Nehri üzerindeki baskın güç rolünün sarsılmasını istemezken; Etiyopya ise gelişmeye yönelik adımlar atmak istemekte, aynı zamanda ülke olarak hakkı olan nehir sularını artık aktif olarak kullanmak istediğini belirtmektedir. Nil Nehri'ni, her kıyıdaşın hakkaniyet ilkesiyle adil biçimde kullanması gerekliliğine karşın özellikle güncel olarak etkin olan Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın farklı taleplerinin olması sebebiyle sorun, kriz ortamının oluşmasına yol açmaktadır. Fakat her halükarda en doğru kararın işbirliğinin kurulması ve anlaşmaya varılması olacağı düşüncesiyle taraflar baraj sorununu müzakere etmeye devam etmektedir. Üç ülkenin meseleye yaklaşımları ise, iktidar söylemleri ve açıklamalarıyla şekillenmektedir. Söylemlerin hem ülke politikalarını şekillendiren ve halk tarafından bir uygulamanın kabul edilmesine giden yolu kolaylaştıran en önemli diplomatik araçlardan biri olduğunu görmek gerekmektedir.

Tezin dördüncü bölümünde, Rönesans Barajı'nın Eleştirel Jeopolitik çerçevesinde analiz edilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, barajın inşaatının başladığı ilk günden günümüze kadar olan süreç ayrıntılı bir şekilde incelenerek, baraj sorununun geldiği nokta değerlendirilmektedir. İlk olarak, Rönesans Barajı'nın inşaatının başlamasıyla Etiyopya'nın hedeflerinden daha fazla söz ettiği gözlenmektedir. Etiyopya halkının yaşam standartlarının düşüklüğü ve ülkenin büyük kısmının enerjiden yoksunluğu barajın yapılmasına neden olarak gösterilmektedir. Barajın faaliyete geçmesiyle de Etiyopya'nın eski dönemlerinden sıyrılacağı ve Afrika'da etkin bir güç olmasını sağlayacağı öne sürülmektedir. Rönesans Barajı sorunu Mısır, Sudan, Etiyopya etrafında ilerlerken, Sudan'ın baraj öncesi dönemdeki kadar olmasa da

yine de Mısır ile işbirliğini sürdürdüğü görülmektedir. Bu sebeple, sorunun iki farklı tarafının olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Nil Nehri'ne yönelik Mısır'ın fevri ve sert çıkışları Mursi döneminde yoğunlaşmış fakat Sisi yönetimiyle birlikte daha ılımlı ve işbirliğine yakın bir çizgide ilerlenmiştir. En önemli gösterge ise, 2015 yılında Mısır, Sudan ve Etiyopya arasında imzalanan ortak deklarasyondur. Bir anlaşma yerini tutmasa da bu deklarasyon, baraj sorununun ortak hareket ederek ve dayanışma halinde çözülmesi gerektiğini vurgulayan bir belge niteliğindedir. Tarafların işbirliğinin önemini, barışçıl ortamın korunması isteğini belirtmeleri gidişatın şekillenmesini sağlamıştır. Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın söylemleriyle ilerleyen süreç, bir kamuoyu algısının da kurulmasını sağlamaktadır. Söylemlerin merkezinde yer alan anlaşma yapma isteği, sorunun neticesinin nasıl olabileceğine dair bir ipucudur. Nitekim, deklarasyon sonrasında taraflar ortak karara varmayı umduklarını açıklamışlardır. Öte yandan, Mısır için sorun bir güvenlik sorunu haline gelmeye başlamıştır. Meselenin siyasallaştırılması buradan ileri gelmekte, esasen üç ülkeninde ulusal güvenlikle sınıraşan suları özdeşleştirdiği gözlenmektedir. Lakin, ilişkilerin tamamen kopması ve askeri araçların devreye girerek Nil Nehri'nin çatışma nedeni olması ihtimali düşüktür. Jeopolitik günümüzde önemlidir fakat jeopolitiği oluşturan unsurlar coğrafya, güç ve değişmez çıkarlardan ibaret değildir. Toplumsal yapı, toplumun ihtiyaçları ve beklentileri aynı zamanda insan hakları, uluslararası hukuka uygunluk, huzur ve refahın sağlanarak barışçıl düzenin devamlılığı günümüzde önem kazanmıştır. Rönesans Barajı özelinde üç ülkenin de söylemlerinde yukarıdaki unsurların önemsenerek, politikaların oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan, baraj sorununu çözmek amacıyla yıllardır yapılan taraflar arası görüşmelerden bir sonuç alınamaması, görüşmelere uluslararası aktörlerin dahil olmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle Mısır yönetiminin soruna bir uluslararası müdahalenin olmasını talep ettiğini belirtmek gerekmektedir. Ağırlıklı olarak ABD, Afrika Birliği ve Birleşmiş Milletler'in konuyu gündemine aldığı, benzer şekilde işbirliğinin sağlanmasını vurguladıkları görülmektedir.

Sonuç olarak, Nil Nehri'nin jeopolitik önemiyle orantılı olarak tarafların hak paylaşımı yapamamaları durumu söz konusudur. Kıyıdaşların gelişmemiş bir bölgede yaşamaları ve hayat standartlarını artırma talepleriyle birlikte uluslararası sistemde etkin bir güç olma hırsı sorunları çözümsüzlüğe götürmektedir. Nil Nehri özelinde Rönesans Barajı'nın bir yarış alanı olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Baskın gelen taleplerin varlığı sürdükçe orta yola varmak için süreç uzayacaktır. Etiyopya'nın barajın ikinci tur dolumunu tamamlaması ve faaliyete geçirmesine çok az bir vakit kaldığı göz önüne alındığında, en kısa zamanda anlaşmanın yapılması elzemdir. Gerek Rönesans Barajı gerekse diğer sınıraşan sular

sorunları kökeninde büyük ve çözülemez olarak algılanmamalıdır. Uluslararası aktörlerin desteği ile sorunun barışçıl zeminde çözülebilmesi mümkündür. Kıyıdaşların yararına olacak etmen tam olarak budur fakat Eleştirel Jeopolitiğin savunduğu bu çözüm yolundan farklı olacak olumsuz sonuçların yaşanması da ihtimal dahilindedir. Etiyopya'nın bir anlaşmaya varılmadan barajı tamamen doldurması ve faaliyete açması halinde işler içinden çıkılmaz bir hale bürünebilecektir. Bir çatışma ihtimali hem kıyıdaş devletler hem toplum hem de Nil Nehri'nin bütünlüğü açısından yeni sorunları beraberinde getirecektir. Nil havzası toplumlarının süreç itibarıyla var olan duruma uyum sağlama çabalarına karşılık düzenin devamını kolaylaştıracak bir kültürel yapılanmanın da mevcut olduğu ve bu yapı sayesinde egemenlik ilişkilerinin ve çatışmacı söylemin toplumsal ve kültürel bir zemin bulduğu da öngörülebilmektedir. Barajın coğrafi konumunda yaşayan ve baraj sebebiyle yerinden edilen kesimi de düşünerek aşağıdan yukarıya bir kültürel değişimin ve yeni bir toplumsal yapılanmanın öncüllemesi önemlidir. Bu doğrultuda, yıllardır süren müzakerelerin ve belirli bir düzeyde tutulan karşılıklı ılımlı söylemlerin dikkate alınması ve işbirliği en etkili yöntem olarak durmaktadır. Eleştirel jeopolitiğin ışığında ilerleyecek bu yöntem ile konuların çözülmesi açısından kapı aralanabilecektir. Bu çerçevede söylemlerin dönüşümü de sınıraşan suların çatışmadan işbirliğine konu olmasına zemin hazırlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. (2010). "An Evaluation of World Bank Support, 1997-2007-Water and Development". IEG Study Series, World Bank, 1.
- Agnew, J. (2017). "Political Geography". *International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology*: 1-19.
- Akça, Ç. (2014). "Sınırtaşan Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi". *T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı*.
- Akdeniz, H. (2003, Eylül 1). "Jeopolitik ve Jeostratejik Teoriler Kapsamında Küreselleşmenin Geleceği ve Türkiye". *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2: 81-109.
- Anaz, N. (2012). "Siyasi Coğrafya'da Yeni Eğilimler ve Popüler Jeopolitik". N. Anaz, ve M. Özkan (Ed.). *Batı Medyasının Ortadoğu Tasavvuru Popüler Jeopolitik, Oryantalizm ve Uluslararası İlişkiler*. İlke Yayıncılık, İstanbul, 17-39.
- Atay, S. Ö. (2016). "Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar ve Eleştirel Jeopolitik Söylem". *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2): 144-155.
- Atvur, S. (2013). "Küresel Su Politikalarında Temel Tartışmalar". *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1): 315-334.
- Atvur, S. (2019). "Transboundary Rivers Within Ecological Security Perspective: The Nile River Case". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(35): 227-243.
- Aydın, A. (2019). "Sınırtaşan Sulardaki Yönetim Zorluğu Bağlamında Etiyopya-Mısır İlişkisi ve Büyük Rönesans Barajı". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(1): 1-28.
- Aydın, K. (2021). "Nil Nehri Sularının Paylaşımında Taraflar ve Anlaşmazlıklar". *İhtisas Akademi*, 1-4.
- Aykan, M. (2006). "IMF ve Dünya Bankası Su Politikaları, Çok Uluslu Şirketlerin Türkiye'deki Uygulamaları". *TMMOB 2. Su Politikaları Dergisi*: 365-367.
- Bassin, M. (1987, September). "Imperialism and the Nation State in Friedrich Ratzel's Political Geography". *Sage Journals*, 11(4): 473-495.
- Besada, H., ve Werner, K. (2014). "An Assessment of the Effects of Africa's Water Crisis on Food Security and Management". *International Journal of Water Resources Development*: 1-15.

Bhattacharya, S., ve Banerjee, A. (2015). "Water Privatization in Developing Countries: Principles, Implementations and Socio-economic Consequences". *World Scientific News*(10): 17-31.

Boniface, P. (2018). *Herkes için Jeopolitik*. Erdem Yayınları, İstanbul.

Bonvoisin, N. (2013). "Transboundary Water Cooperation". *Free Flow- Reaching Water Security Through Cooperation*. UNESCO-Tudor Rose, Paris, 20-24.

Bowman, I. (1942, October). "Geography vs.Geopolitics". *Geographical Review*, 32(4): 646-658.

Brels, S., Coates, D., ve Loures, F. (2008). *Transboundary Water Resources Management: The Role of International Watercourse Agreements in Implementation of The CBD*. Secretariat of the Convention on Biological Diversity. Montreal/Canada.

Bulut, F. (2019). "Biyoetiğin Sessiz Gündemi: Suyun Ticarileştirilmesi ve ‘Su Hakkı’". *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 6(2), 58-64.

Cascão, A. E. (2009). "Changing Power Relations in the Nile River Basin: Unilateralism vs. Cooperation?". *Water Alternatives*, 2(2), 245-268.

Castree, N. (2003). "The Geopolitics of Nature". J. Agnew, K. Mitchell, ve G. Toal (Ed.). *A Companion to Political Geography*. Blackwell Publishing, 423-439.

Central Statistical Authority [Ethiopia] and ORC Macro. (2001). *Ethiopia Demographic and Health Survey 2000*. Central Statistical Authority and ORC Macro.

Centre on Housing Rights/ Evictions. (2008). *Legal Resources for the Right to Water and Sanitation/International and National Standards*. Switzerland.

Chen, H. ve Swain, A. (2014). "The Grand Ethiopian Renaissance Dam: Evaluating Its Sustainability Standard and Geopolitical Significance". *Energy Development Frontier*, 3(1): 11-19.

Choudhury, E. ve Islam, S. (2015). "Nature of Transboundary Water Conflicts: Issues of Complexity and the Enabling Conditions for Negotiated Cooperation". *Journal of Contemporary Water Research & Education*(155): 43-52.

Connell, D. (2014). "Global Water : Issues and Insights". R. Q. Grafton, P. Wyrwoll, C. White, ve D. Allendes (Ed.). ANU Press/ The Australian National University, Australia, 47-50.

Cooley, H., & Gleick, P. H. (2011). "Climate-Proofing Transboundary Water Agreements". *Hydrological Sciences Journal*, 56(4): 711-718.

Cooley, H., Smith, J. C., Gleick, P. H., Allen, L., ve Cohen, M. (2009). *Understanding and Reducing The Risks of Climate Change For Transboundary Waters*. Pasific Institute& the United Nations Environment Programme.

Cosgrove, W. J. ve Loucks, D. (2015). "Water Management: Current and Future Challenges and Resarch Directions". *Water Resources Research*, 51: 4823-4839.

Cowen, D. be Smith, N. (2009). "After Geopolitics? From the Geopoitical Social to Geoeconomics". *Antipode*, 41(1): 22-48.

Çetin, B. N. (2016, Nisan). "Küresel Şiirketlerin Jeopolitik Etkisi". *Sosyoloji Araştırma Dergisi*, 19(1): 34-73.

D.Kristof, L. K. (1960, Mart 1). "The Origins and Evolution of Geopolitics". *Sage Journals*, 4(1): 15-51.

Dalby, S. (1991). "Critical Geopolitics: Discourse, Difference, and dissent". *Environment and Planning D: Society and Space*(9): 261-283.

Dalby, S. (2002). "Geopolitics and Global Security: Culture, Identity, and the 'Pogo Syndrome'". G. Ó. Tuathail, ve S. Dalby (Ed.). *Rethinking Geopolitics*. Taylor & Francis e-Library, 295-314.

Dalby, S. (2010). "Recontextualising violence, power and nature: The next twenty years of Critical Geopolitics?". *Political Geography*: 280-288.

Dalyan, D. Ö. (1997). "Birleşmiş Milletler Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hukukuna İlişkin Sözleşme". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 55(4): 363-380.

Demiray, M. ve İşcan, İ. H. (2008). "Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(21): 141-170.

Dodds, K. (2007). *Geopolitics: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.

Düzgüt, S. A. (2015). "Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları. *Uluslararası İlişkiler*, 12(46): 153-168.

Efegil, E. (2013). "Mısır ve Ürdün'ün Dış Politikalarını Şekillendiren Unsurlar". *Ortadoğu Analiz*, 5(51): 19-28.

Ekmen, S. E. ve Fırat, M. S. (2017). "Uluslararası Su Yollarının Kullanılmasından Doğan Uyuşmazlıkların Çözümü. *Ankara Barosu Dergisi*(2): 179-201.

Erbaş, G. (2012). *Klasikten Eleştirel Jeopolitiğe Karadeniz Jeopolitiğinin Dönüşümü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

Erdağ, R. (2015). "Türkiye'nin Sınırışan Sular Sorunu". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*(9): 27-52.

Erdal, S. (2016). "Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Hukukuna İlişkin Sözleşme". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(3): 187-209.

Erdemir, H. P., Akyol, H. ve Günday, O. (2015). "Nil: Eskiçağ'dan Ortaçağ'a Mısır'a Hayat Veren Nehir". R. Efe (Ed.). *Coğrafya'da Yeni Yaklaşımlar*. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 227-257.

Evsahibioğlu, A., Aküzüm, T. ve Çakmak, B. (2010). Su Yönetimi, Su Kullanım Stratejileri ve Sınırışan Sular. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 119-134.

Flint, C. (2006). *Introduction to Geopolitics*. New York: Routledge.

Flint, C. ve Taylor, P. J. (2014). *Siyasi Coğrafya Dünya-Ekonomisi, Ulus-Devlet ve Yerellik*. (Çev. F. Ereker), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Food and Agriculture Organization. (2011). *International Watercourses/River Basins including Law, Negotiation, Conflict Resolution and Simulation Training Exercises*. FAO.

Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge and The Discourse on Language*. (Çev. A. M. Smith), Tavistock Publications.

Foucault, M. (2005). *The Order of Things*. Taylor and Francis Group.

Gearóid Ó Tuathail, G. T. (1994). "Critical Geopolitics and Development Theory: Intensifying the Dialogue". *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, 19(2): 228-233.

Gerlak, A. K. (2007). "Lesson learning and Trans-Boundary Waters: a look at the Global Environment Facility's International Waters Program". *Water Policy*(9): 55-72.

Gerlak, A. K. ve Schmeier, S. (2014). "Climate Change and Transboundary Waters: A Study of Discourse in the Mekong River Commission". *Journal of Environment & Delopment*, 23(3): 358-386.

Gerlak, A. K., Lautze, J. ve Giordarno, M. (2014). "Greater Exchange, Greater Ambiguity: Water Resources Data and Information Exchange in Transboundary Water Treaties". R. Q. Grafton, P. Wrywoll, C. White, ve D. Allendes (Ed.). *Global Water: Issues and Insights*. ANU Press/ The Australian National University.

Gilbert, E. W. ve Parker, W. H. (1969). "Mackinder's Democratic Ideals and Reality after Fifty Years". *The Geographical Journal*, 135(2): 228-231.

Global Water Partnership. (2013). *International Law: Facilitating Transboundary Water Cooperation*. Policy Brief.

- Gökler, F. Y. (2020). *Rönesans Barajı Krizinin Mısır-Etiyopya İlişkilerine Etkisi*. ORSAM. ORSAM.
- Granieri, R. J. (2015). "What is Geopolitics and Why Does It Matter?". *Foreign Policy Research Institute*: 491-504.
- Grover, B. ve Biswas, A. K. (1993). "It's Time for a World Water Council. *Water International*, 18(2): 81-84.
- Gülmez, S. B. (2009). "Denizlerin Jeopolitiği: Alfred Thayer Mahan". M. S. Palabıyık (Ed.). *Batı'da Jeopolitik Düşünce*. Orion Kitabevi, Ankara, 21-34.
- Güneş, C. D. (2013). "Michel Foucault'da Söylem ve İktidar". *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 21(21): 55-69.
- Güzelsarı, S. ve Tuluay, F. N. (2011). "Küresel Su Yönetimi ve Suyun Ticarileştirilmesi". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(22): 54-83.
- Hassan, H. A. ve Rasheedy, A. A. (2007). "The Nile River and Egyptian Foreign Policy Interests". *African Sociological Review*, 11(1): 25-37.
- Haushofer, K. (1998). "Why Geopolitik?". G. O. Tuathail, P. Routledge, ve S. Dalby (Ed.). *The Geopolitics Reader*. Routledge, London, 33-36.
- Hearns, G. S., Henshaw, T. W. ve Paisley, R. K. (2014). "Getting What You Need: Designing Institutional Architecture for Effective Governance of International Waters". *Environmental Development*(11): 98-111.
- Hefny, M. ve Amer, S. E.D. (2005). "Egypt and The Nile Basin". *Aquatic Sciences*(67): 42-50.
- Hepple, L. W. (1986, Ekim). "The Revival of Geopolitics". *Political Geography Quarterly*, 5(4): 21-36.
- Herwig, H. H. (1999). "Geopolitik: Haushofer, Hitler and lebensraum". *Journal of Strategic Studies*, 22(2-3): 218-241.
- Heske, H. (1987). "Karl Haushofer: his role in German Geopolitics and in Nazi Politics". *Political Geography Quarterly*, 6(2): 135-144.
- Ide, T., Thiel, A. K. ve Fischhendler, I. (2019). "The Critical Geopolitics of Water Conflicts in School Textbooks: The Case of Germany". *Water Alternatives*, 12(1): 304-321.
- İnan, Y. (1994). "Sınırtaşın Suların Hukuksal Boyutları(Fırat ve Dicle)". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 49: 243-253.

International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank. (2017). *A Thirst for Change The World Bank Group's Support for Water Supply and Sanitation, with Focus on the Poor*. The World Bank.

İşcan, İ. H. (Yaz 2004). "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları". *Uluslararası İlişkiler*, 1(2): 47-79.

Jakob, J. D. (2007). *Southern Sudan Water Policy*. Government of Southern Sudan/Ministry of Water Resources and Irrigation.

Jr, C. J. (2002). "The Occulted Geopolitics of Nation and Culture: Situating Political Culture within the Construction of Geopolitical Ontologies". G. Ó. Tuathail ve S. Dalby (Ed.). *Rethinking Geopolitics*. Taylor & Francis e-Library, 86-105.

Karakılçık, Y. (2011, İlkbahar). "Küresel Aktörlerin Su Stratejileri ve "Bölgesel Su Birliği" Gerekliliği: Avsubir". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1): 74-90.

Kardaş, T. ve Erdağ, R. (2017). "Postyapısalcılık ve Uluslararası İlişkiler". R. Gözen (Ed.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İletişim Yayınları, 379-404.

Kendie, D. (1999). "Egypt and the Hydro-Politics of the Blue Nile River". *Northeast African Studies/Michigan State University Press*, 6(1-2): 141-169.

Kıbaroğlu, A. (2018, Nisan 16). "Mısır ve Etiyopya Arasında Rönesans Barajı Krizi". *Anadolu Ajansı*: 01-04.

Kıbaroğlu, A. ve Sümer, V. (2006-2007, Kış). "Sınırtaş Nehirlerdeki Su Uyuşmazlıklarına Farklı Yaklaşımlar: Uluslararası İlişkiler Disiplini Ne Sunabilir?". *Uluslararası İlişkiler*, 3(12): 21-48.

Kılıç, S. (2011). "Nil Nehri Havzası Tarihi ve Son Gelişmeler". *Ortadoğu Analiz*, 3(30): 41-48.

Kılıç, S. (2013, Mayıs). "Sınırtaş Sulardan Faydalanmalara İlişkin Temel Yaklaşımlar". *Ortadoğu Analiz*, 5(53): 14-22.

Kiraz, B. Ö. (2020, Eylül). "Popüler Jeopolitik ve Sinema: Önce Vatan Filmi Özelinde Türkiye'nin Jeopolitik Söyleminde Kıbrıs'ın Analizi". *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 8(2): 404-429.

Korowicz, M. S. (1959). "The Dominant Theory of Sovereignty". *Introduction to International Law*. Springer, Dordrecht, 51-85.

Kuokkanen, T. (2017). "Water Security and International Law". *PER / PELJ*(20): 1-22.

Leb, C. (2013). *Cooperation in the Law of Transboundary Water Resources*. Cambridge University Press.

Litke, A. ve Rieu-Clarke, A. (2014). "The UN Watercourses Convention and its Complementary User's Guide: Indispensable Ingredients for Global Water Cooperation". R. Q. Grafton, P. Wyrwoll, C. White, ve D. Allendes (Ed.). *Global Water: Issues and Insights*. ANU Press/ The Australian National University, 215-222.

Mackinder, H. J. (1904, Apr.). The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal*, 23(4).

Mackinder, H. J. (1943). "The Round World and The Winning of the Peace". *Foreign Affairs*, 21(4): 595-605.

Maden, T. E. (2013, Mayıs). "Sınırtaşın Su Havzalarında İşbirliği Sorunu. *Ortadoğu Analiz*, 5(53): 23-31.

Mahan, A. T. (1890). *The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*. Little-Brown, Boston.

Mamadouh, V. D. (1998). "Geopolitics in the Nineties: One Flag, Many Meanings". *Geojournal*(46): 237-253.

Mease, J. J. (2017). "Postmodern/ Poststructural Approaches". *The International Encyclopedia of Organizational Communication*: 1-21.

Muluk, Ç. B., Kurt, B., Turak, A., Türker, A., Çalışkan, M. A., Balkız, Gümrükçü, S., Sarıgül, G., ve Zeydanlı, U. (2013). *Türkiye’de Suyun Durumu ve Su Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar: Çevresel Perspektif*. İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği - Doğa Koruma Merkezi.

Narin, A. (2017, Temmuz). "Su Hakkı ve Bir Mücadele Aracı Olarak Suyun Özelleştirilmesi". *TAAD*(27),:729-755.

Nunzio, J. D. (2013). "Conflict on the Nile: The Future of Transboundary Water Disputes over the World’s Longest River". *Future Directions International*: 1-9.

OECD. (2010). *Democracy Support through the United Nations-Sudan Case Report*. OECD.

Ofcansky, T. P. (2015). "Historical Setting". L. Berry (Ed.). *Sudan: a Country Study*. Federal Research Division/Library of Congress: 1-59.

Oğultürk, M. C. ve Şahin, G. (2020). "Eleştirel Jeopolitik Çerçevesinde Akıllı Şehirler ve Şehir Jeopolitiği". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23): 417-433.

Orakçı, S. (2018). *Sudan Raporu: Parçalanmadan Toparlanmaya (Araştırma 70)*. İNSAMER, 01-26.

Ottoway, M. ve El-Sadany, M. (2012). *Sudan: From Conflict to Conflict*. The Carnegie Papers, Middle East. Carnegie Endowment for International Peace.

Özey, R. (2017). "Mackinder'in Heartland Teorisi'nin Düşündürdükleri". *Marmara Coğrafya Dergisi*(35): 95-100.

Özey, R. (2019). *Jeopolitik Tanımlar, Teoriler ve Değişimler*. Ankara: Pegem Akademi.

Özgen, N. ve Güngördü, S. (2019). "Eleştirel Jeopolitik: Yer Politikalarını Yeniden Okumak". 1. İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı. 2019, 913-922.

Parlar, D. S. ve Aslantürk, O. (2014). "Çevresel Güvenlik Kapsamında Su". *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*: 69-86.

Prasad, N. (2007). "Privatisation of Water: A Historical Perspective". *Law, Environment and Development Journal*, 3(2): 217-233.

Radford, G. P. ve Radford, M. L. (2015). "Structuralism, Post-structuralism, and The Library: de Saussure and Foucault". *Journal of Documentation*, 61(1): 60-78.

Retaillé, D. S. (Kış 2002). "Tarihte Jeopolitik". *Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel*: 22-39.

Roosevelt, T. (1894, Mar.). "The Influence of Sea Power upon History. 1660-1783. A.T.MAHAN: The Influence of Sea Power upon French Revolution and Empire. 1793-1812. by A.T.Mahan". *Political Science Quarterly*, 9(1): 171-173.

Russell, G. (2006). "Alfred Thayer Mahan and American Geopolitics: The Conservatism and Realism of an Imperialist". *Geopolitics*, 11(1): 119-140.

Rüştü, I. ve Salem, K. (2004). "Türkiye'nin Sınırşan Akarsu Anlaşmalarına Coğrafi Açıdan Bir Bakış". *Marmara Coğrafya Dergisi*(10): 53-72.

Sadoff, C. W. ve Grey, D. (2011). "Beyond the River: the Benefits of Cooperation on International Rivers". *International Watercourses/River Basins including Law, Negotiation, Conflict Resolution and Simulation Training Exercises*.

Sağsen, İ. (2013, Mayıs). "Nil Nehri Havzası ve Su-Hegemonyası". *Ortadoğu Analiz*, 5(53): 41-49.

Scanlon, J., Cassar, A. ve Nemes, N. (2004). *Water as a Human Right?*, IUCN Environmental Policy and Law Paper (51).

Schrift, A. D. (2018). "Foucault and Poststructuralism". *A Companion to Literary Theory* (Cilt John Wiley & Sons). 2018: 176-187.

Schwabach, A. (2009). "Transboundary Environmental Harm and State Responsibility: Customary International Law". *International Law and Institutions*: 1-6.

Sevim, C. (2019). *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Sivakumar, B. (2011). "Water Crisis: From Conflict to Cooperation-an Overview". *Hydrological Sciences Journal*, 56(4): 531-552.
- Sloan, G. (1999). "Sir Halford J. Mackinder: The Heartland Theory Then and Now". *Journal of Strategic Studies*, 22(2-3): 15-38.
- Sloan, G. ve Gray, C. S. (1999). "Why Geopolitics?". *Journal of Strategic Studies*, 22(2-3): 1-11.
- Smith, W. D. (1980). "Friedrich and the Origins of Lebensraum". *German Studies Review*, 3(1): 51-68.
- Sneddon, C. ve Fox, C. (2006). "Rethinking Transboundary Waters: A Critical Hydropolitics of the Mekong Basin". *Political Geography*(25): 181-202.
- Spykman, N. J. (1942). "Frontiers, Security, and International Organization". *Geographical Review*, 32(3): 436-447.
- Spykman, N. J. ve Rollins, A. A. (1939, Jun.). "Geographic Objectives in Foreign Policy", *The American Political Science Review*, 33(3): 391-410.
- Stefano, L. D., Edwards, P., Silva, L. d. ve Wolf, A. T. (2010). "Tracking cooperation and conflict in international basins: historic and recent trends". *Water Policy*(12): 871-884.
- Swain, A. (1997). "Ethiopia, the Sudan, and Egypt: The Nile River Dispute". *The Journal of Modern African Studies*, 35(4): 675-694.
- Şahin, Y. (2017). "Michel Foucault'da Söylem Analizi". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(6): 119-135.
- Taban, M. H. (2013). "Klasik ve Eleştirel Jeopolitiğin Karşılaştırılması ve "Stratejik Derinliğin" Bu Bağlamda İncelenmesi". *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1): 21-31.
- Tandoğan, M. ve Yücel, O. K. (2017, Temmuz). "Nil'in Paylaşılması Meselesi: Hidro-Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan ve Etiyopya Rekabeti". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(53): 107-120.
- Taşkesen, S. (2009). "Dünyanın Kalbini Arayan Adam: Halford John Mackinder". M. S. Palabıyık (Ed.). *Batı'da Jeopolitik Düşünce*. Orion Kitabevi, Ankara, 55-76.
- Tezkan, Y. ve Taşar, M. M. (2013). *Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye*. Ülke Yayınları, İstanbul.
- The UN Special Rapporteur. (2014). *The Human Rights to Water and Sanitation: A Handbook*.

Tirben, E. G. (2009). "Dünyaya Yeni Bir Bakış: Eleştirel Jeopolitik". M. S. Palabıyık (Ed.), *Batı'da Jeopolitik Düşünce*. Ankara, 217-236.

Topçu, E. (2009). *Bir İnsan Hakkı Olarak Su*. Yayınlanmamış Doktora Tezi T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku(Anayasa Hukuku) Anabilim Dalı, Ankara.

Tuathail, G. Ó. (1999). "Understanding Critical Geopolitics: Geopolitics and Risk Society". *Journal of Strategic Studies*, 22(2-3): 107-124.

Tuathail, G. Ó. (2003). "Thinking Critically About Geopolitics". G. Ó. Tuathail, S. Dalby, ve P. Routledge (Ed.), *The Geopolitical Reader*. Taylor & Francis e-Library, 1-14.

Tuathail, G. Ó. (2005). *Critical Geopolitics The Politics of Writing Global Space*. Taylor & Francis e-Library.

Tuathail, G. Ó. ve Agnew, J. (1992, March). "Geopolitics and Discourse Practical Geopolitical Reasoning in American Foreign Policy". *Political Geography*, 11(2): 190-204.

Tuathail, G. Ó. ve Dalby, S. (2002). Rethinking Geopolitics: Towards a Critical Geopolitics. G. Ó. Tuathail, ve S. Dalby (Ed.), *Rethinking Geopolitics*. Taylor & Francis e-Library.

Tuğaç, Ç. (2014). "İklim Güvenliği Açısından Su Kaynaklarının Yönetimi". *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 23(3): 1-30.

UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (2010). *The Right to Water*. Fact Sheet No. 35.

UN Water. (1 March 2021). *2020: Summary Progress Update 2021–SDG 6–Water and Sanitation for All*. Geneva, Switzerland.

UN Water. (2018). *Human Rights to Water and Sanitation*. United Nations.

UNESCO, UN-Water. (2020). *United Nations World Water Development Report 2020: Water and Climate Change*. UNESCO. Paris.

UNICEF and WHO. (2019). *Progress on household drinking water, sanitation and hygiene 2000-2017: Special focus on inequalities*.

United Nations. (2014). *Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses 1997*. United Nations.

United Nations. (tarih yok). *United Nations Secretary-General's Plan: Water Action Decade 2018-2028*. United Nations.

Unturbe, J. M. (2015). *A 10 Year Story- The Water for Life Decade 2005-2015 and Beyond 2015*. United Nations.

- Veilleux, J. C. (2013). "The Human Security Dimensions of Dam Development: The Grand Ethiopian Renaissance Dam". *Global Dialogue*, 15(02): 01-15.
- Vercoutter, J. (2001). *Eski Mısır*. (Çev. E. Çaykara), İletişim Yayınları.
- Wheeler, K. G., Basheer, M., Mekonnen, Z. T., Eltoum, S. O., Mersha, A., Abdo, G. M., ve Dadson, S. J. (2016). "Cooperative filling approaches for the Grand Ethiopian Renaissance Dam". *Water International*: 01-24.
- Whittington, D., Waterbury, J. ve Jeuland, M. (2014). "The Grand Renaissance Dam and Prospects for Cooperation on the Eastern Nile". *Water Policy*(16): 595-608.
- WHO. (2003). *The Right to Water*. Health and human rights publication series, no:3.
- Williams, J. (2005). *Understanding Poststructuralism*. Acumen Publishing.
- Wolf, A. T., Kramer, A., Carius, A. ve Dabelko, G. D. (2005). "Managing Water Conflict and Cooperation". *State of the World 2005 : a Worldwatch Institute Report on progress toward a sustainable society: Global security*. The Worldwatch Institute.
- World Water Council. (2018). *8th World Water Forum Highlight*. WWC.
- Wu, Z. (2018). "Classical Geopolitics, Realism and the Balance of Power Theory". *Journal of Strategic Studies*, 41(6): 786-823.
- Yatin, G. (2009). "Yaşayan Bir Organizma Olarak Devlet: Friedrich Ratzel". M. S. Balabıyık (Ed.). *Batı'da Jeopolitik Düşünce*. Orion Kitabevi, Ankara.
- Yeşiltaş, M. (2012). *Türkiye'yi Konumlandırmak: Jeopolitik Zihniyet ve Türkiye'de Ordu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, İstanbul.
- Yeşiltaş, M. (2017). "Jeopolitik". Ş. Kardaş, ve A. Balcı (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular*. Küre Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, M. (2015). "Ortadoğu'da Su Sorunu Kapsamında Türkiye'nin Sınırışan Sularının Jeopolitik Önemi". *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi*: 315-328.
- Yılmaz, M. N. (2018). "Uluslararası Çevre Hukukunda Hakça Kullanım İlkesi". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(135): 235-260.
- Yılmaz, S. (2015). "Jeopolitik ve Jeostrateji". Ü. Özdağ (Ed.). *Milli Güvenlik Teorisi*. Kripto Yayınları, Ankara.
- Yurdusev, M. A. (2006). "Bir Etkin Su Yönetim Aracı Olarak Özelleştirme". *TMMOB Su Politikaları Kongresi*: 164-169.
- Yüceer, B. ve Yılmaz, T. (2020). "Küresel Su Hakları ve Türkiye". *Ç.Ü Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 39(7): 124-132.

Zeitoun, M. ve Warner, J. (2006). "Hydro-Hegemony – a Framework for Analysis of Trans-boundary Water Conflicts". *Water Policy* (8): 435-460.

İnternet Kaynakları

Africa News. (19.09.2019). "Ethiopia rejects Egypt's proposal to manage Nile dam". <https://www.africanews.com/2019/09/19/egypt-ethiopia-disagree-as-talks-over-nile-dam-project-resume/> (erişim tarihi: 08.10.2021).

Africa News. (20.07.2021), "Ethiopia completes second phase of filling of the"Grand Renaissance" dam". <https://www.africanews.com/2021/07/19/ethiopia-completes-second-phase-of-refill-on-controversial-mega-dam-on-the-nile/> (erişim tarihi: 17.10.2021).

African Union, "AU in a Nutshell". <https://au.int/en/au-nutshell> (erişimtarihi:31.07.2021).

African Union. "Agenda 2063: The Africa We Want". <https://au.int/agenda2063/overview> (erişim tarihi: 01.08.2021)

African Union. (2020, July 24), "Communiqué of the 2nd Extraordinary African Union (AU) Bureau of the Assembly of Heads of State and Government video-teleconference Meeting on the Grand Ethiopian Renaissance Dam (GERD)". <https://au.int/en/pressreleases/20200724/hosg-communicue-2nd-meeting-grand-ethiopian-renaissance-dam-gerd> (erişim tarihi: 11.10.2021).

Aktan, S. (2020, Eylül 02). "ABD, Mısır ile baraj krizini çözmediği için Etiyopya'ya yapılan yardımları askıya aldı". <https://tr.euronews.com/2020/09/02/abd-m-s-r-ile-baraj-krizini-cozmedigi-icin-etiyopya-ya-yap-lan-yard-mlar-ask-ya-ald-> (erişim tarihi: 11.10.2021).

Aljazeera. (27.10.2020). "Nile dam dispute: Sudan, Ethiopia and Egypt set to resume talks". <https://www.aljazeera.com/news/2020/10/27/sudan-to-resume-talks-with-ethiopia-egypt-over-nile-dam> (erişim tarihi: 11.10.2021).

Aljazeera. (21.04.2021). "Sudan invites Ethiopia, Egypt to Nile Dam summit". <https://www.aljazeera.com/news/2021/4/14/sudan-invites-ethiopia-egypt-to-nile-dam-summit> (erişim tarihi: 17.10.2021).

Aljazeera. (19.07.2021). "Ethiopia says second filling of Renaissance Dam complete". <https://www.aljazeera.com/news/2021/7/19/ethiopia-says-second-filling-of-renaissance-dam-complete> (17.10.2021).

AMCOW. "Who We Are". <https://amcow-online.org/about-us> (erişim tarihi: 01.08.2021)

Anadolu Agency/Energy. (26.08.2018). "Ethiopia PM blames contractor for delay in dam". <https://www.aa.com.tr/en/energy/hydro/ethiopia-pm-blames-contractor-for-delay-in-dam/21376> (erişim tarihi: 05.10.2021)

ArcGIS Online. "Grand Ethiopian Renaissance Dam (GERD) and Neighboring Countries". <https://www.arcgis.com/apps/MapJournal/index.html?appid=d6816b15fa0e4d91a5ac43020c0064c4#:~:text=Located%20on%20the%20Blue%20Nile,is%20currently%20around%2060%25%20completed> (erişim tarihi: 23.09.2021).

Avrupa Yardım Vakfı. "Afrika'da neden temiz su yok". <https://avrupayardimvakfi.com/afrikada-neden-temiz-su-yok/> (erişim tarihi: 14.08.2021)

Bağ, M. (06.10.2019). "Nil Nehri görüşmeleri yarıda kesildi; Mısır uluslararası arabulucu talep etti". <https://tr.euronews.com/2019/10/06/nil-nehri-gorushmeleri-kesildi-misir-uluslararası-arabulucu-cagrisi-sudan-etiyopya-baraj> (erişim tarihi: 05.10.2021).

Basheer, M., Nechifor, V., Calzadilla, A., Siddig, K., Etichia, M., Whittington, D., ve Harou, J. J. (23.09.2021). "Collaborative management of the Grand Ethiopian Renaissance Dam increases economic benefits and resilience". <https://www.nature.com/articles/s41467-021-25877-w> (erişim tarihi: 27.09.2021).

BBC News. (04.07.2013). "Mısır'da ordu Mursi'yi devirdi". https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/07/130703_misir_iktidardegisikligi (erişim tarihi: 29.09.2021).

BBC News. (15.07.2020). "River Nile dam: Reservoir filling up, Ethiopia confirms". <https://www.bbc.com/news/world-africa-53416277> (erişim tarihi: 16.10.2021).

BBC News. (20.04.2012). "Afrika'da kuraklığa çözüm yerin altında". https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/04/120420_africa_water_resource (erişim tarihi: 14.08.2021).

Bearak, M., ve Raghavan, S. (15.10.2020). "Africa's largest dam powers dream of prosperity in Ethiopia-ans fears of hunger in Egypt". <https://www.washingtonpost.com/world/interactive/2020/grand-ethiopian-renaissance-dam-egypt-nile/> (erişim tarihi: 08.10.2021).

Beyribey, T. (05.04.2021). "Postyapısalcılık ve uluslararası ilişkiler". <https://kureselcalismalar.com/postyapiscalilik-ve-uluslararası-iliskiler/> (erişim tarihi: 11.09.2021).

Bhattacharya, A., Ivanyina, M., Oman, W., & Stern, N. (26.05.2021). "Climate Action to Unlock the Inclusive Growth Story of the 21st Century".

<https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2021/05/26/Climate-Action-to-Unlock-the-Inclusive-Growth-Story-of-the-21st-Century-50219> (erişim tarihi: 25.07.2021).

Boğaziçi Üniversitesi İklim Değişikliği ve Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi. “Afrika”. <http://climatechange.boun.edu.tr/afrika/> (erişim tarihi: 06.11.2021).

Boh, E. (10.10.2016). “Ethiopia accuses Egypt of ‘fueling’ violence”. <https://www.africanews.com/2016/10/10/ethiopia-accuses-egypt-of-fueling-violence/> (erişim tarihi: 01.10.2021).

Carnegie Museum of Natural History. “Egypt and The Nile”. <https://carnegiemnh.org/egypt-and-the-nile/> (erişim tarihi: 03.09.2021).

Chen, J. (2020). “What Are Water Rights?”. <https://www.investopedia.com/terms/w/water-rights.asp> (erişim tarihi: 01.04.2021).

China Daily. (09.07.2021). “Chinese envoy asks for resumption of talks over Blue Nile dam”. <https://global.chinadaily.com.cn/a/202107/09/WS60e7b3c0a310efa1bd660cb9.html> (erişim tarihi: 12.10.2021).

Chothia, F. (27.10.2020). “Trump and Africa: How Ethiopia ‘betrayed’ over Nile dam”. <https://www.bbc.com/news/world-africa-54531747> (erişim tarihi: 09.10.2021).

Citizen. “Top 10 Reasons to Oppose Water Privatization”. <https://www.citizen.org/wp-content/uploads/top10-reasonstoopposewaterprivatization.pdf> (erişim tarihi: 03.05.2021).

Devecioğlu, K. (15.03.2021). “Etiyopya Büyük Rönesans Barajı Çıkmazı: Sudan ve Mısır Yakınlaşması”. <https://orsam.org.tr/tr/etiopya-buyuk-ronesans-baraji-cikmazi-sudan-ve-misir-yakinlasmasi/> (erişim tarihi: 16.10.2021).

Diab, H. (13.04.2015). “Nil’in laneti nimete dönüşebilir”. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/nilin-laneti-nimete-donusebilir> (erişim tarihi: 28.09.2021).

DW., “2 milyar insanın temiz suya erişimi yok”. <https://www.dw.com/tr/2-milyar-insan%C4%B1n-temiz-suya-eri%C5%9Fimi-yok/a-47973788> (erişim tarihi: 10.04.2021).

DW. (24.10.2020). “Ethiopia accuses Trump of inciting ‘war’ over Nile dam”. <https://www.dw.com/en/ethiopia-accuses-trump-of-inciting-war-over-nile-dam/a-55386514> (erişim tarihi: 09.10.2021).

Egypt Today. (15.09.2021). “Cairo welcomes UN Security Council presidential statement on GERD”. <https://www.egypttoday.com/Article/1/107878/Cairo-welcomes-UN-Security-Council-presidential-statement-on-GERD> (erişim tarihi: 13.10.2021).

Elkabany, H. M., ve Karyağdı, Z. H. (20.11.2017). “Nil sularının paylaşılmasındaki kriz: Hedasi barajı”. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/nil-sularinin-paylasilmasindaki-kriz-hedasi-baraji/971640> (erişim tarihi: 02.10.2021).

Endeshaw, D. (19.07.2021). “Ethiopia says second filling of giant dam on Blue Nile complete”. <https://www.reuters.com/world/africa/second-filling-ethiopias-giant-dam-nearly-complete-state-run-media-2021-07-19/> (erişim tarihi: 17.10.2021).

Enstitüsü, S. T. “Dünya Su Konseyi”. <https://suen.gov.tr/Suen/catdty.aspx?val=197> (erişim tarihi: 25.07.2021).

Euronews. (20.03.2019). “BM’den korkutan su raporu: tahıl üretimi yüzde 40 düşebilir”. <https://tr.euronews.com/2019/03/20/bm-den-korkutan-su-raporu-tahil-uretimi-yuzde-40-dusebilir> (erişim tarihi: 12.11.2021).

Fabricius, P. (05.03.2021). “Could new mediators resolve the GERD dispute?”. <https://issafrica.org/iss-today/could-new-mediators-resolve-the-gerd-dispute> (erişim tarihi: 11.10.2021).

FAO(Food and Agriculture Organization of the United Nations). (01.01.1999). “Ethiopian Water Resources Management Policy”. <http://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC158196/> (erişim tarihi: 22.09.2021).

Firik, M. K. (26.02.2014). “Mavi Nil ile Beyaz Nil’in birleştiği yer: Hartum”. <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/mavi-nil-ile-beyaz-nilin-birlestigi-yer-hartum/0> (erişim tarihi: 06.11.2021).

Food & Water Watch. (02.08.2015). “Water privatization facts and figures”. <https://www.foodandwaterwatch.org/2015/08/02/water-privatization-facts-and-figures/#:~:text=Water%20privatization%20%E2%80%93%20when%20private%20corporations,%2C%20job%20losses%2C%20and%20more> (erişim tarihi: 01.05.2021).

Food and Agriculture Organization of the United Nations. “Water Management”. <http://www.fao.org/land-water/water/water-management/en/> (erişim tarihi: 23.04.2021).

Food Empowerment Project. ”Water usage& privatization”. <https://foodispower.org/environmental-and-global/water-usage-privatization/> (erişim tarihi: 01.05.2021).

GIZ. “Support for the Water Directorate of the African Union”. <https://www.giz.de/en/worldwide/14942.html> (erişim tarihi: 28.07.2021).

IISD(International Institute for Sustainable Development. “8th Africa Water Week”. <https://sdg.iisd.org/events/8th-africa-water-week/> (erişim tarihi: 01.08.2021).

İlim ve Medeniyet. (17.08.2020). “Uluslararası su hukukunun temel prensipleri”. <https://www.ilmvemedeniyet.com/uluslararasi-su-hukukun-temel-prensipieri.html> (erişim tarihi: 28.05.2021).

International Crisis Group. (20.03.2019). “Bridging the gap the Nile waters dispute”. <https://www.crisisgroup.org/africa/horn-africa/ethiopia/271-bridging-gap-nile-waters-dispute> (erişim tarihi: 06.10.2021).

International Water Law Project(IWLP). “Final Nile Agreement 5 March 2015”. https://www.internationalwaterlaw.org/documents/regionaldocs/Final_Nile_Agreement_23_March_2015.pdf (erişim tarihi: 28.09.2021).

IWA Publishing. “The Impact of Privatisation on the Sustainability of Water Resources”. <https://www.iwapublishing.com/news/impact-privatisation-sustainability-water-resources> (erişim tarihi: 30.04.2021).

Kibel, P. S., ve Eckstein, G. (01.03.2017). “America First and the Harmon Doctrine’s Demise- A History Lesson”. <https://newjurist.com/america-first-and-the-harmon-doctrines-demise-a-history-lesson.html> (erişim tarihi: 09.06.2021).

Kiger, P. J. (12.07.2021). “Why the Nile River Was So Important to Ancient Egypt”. <https://www.history.com/news/ancient-egypt-nile-river> (erişim tarihi: 03.09.2021).

Klinke, I. (05.01.2009). https://exploringgeopolitics.org/publication_klinke_ian_five_minutes_for_critical_geopolitics_a_slightly_provocative_introduction/ (erişim tarihi: 20.10.2021).

Kuus, M. (30.11.2017). “Critical Geopolitics”. <https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-137> (erişim tarihi: 07.09.2021).

Lapin, R. (03.10.2020). “Ethiopia/Egypt/Sudan: Trust, linkage, and cooperation can end dam dispute”. <https://www.theafricareport.com/44337/ethiopia-egypt-sudan-trust-linkage-and-cooperation-can-end-dam-dispute/> (erişim tarihi: 02.10.2021).

Lazarus, S. (21.10.2018). “Is Ethiopia taking control of the River Nile?”. <https://edition.cnn.com/2018/10/19/africa/ethiopia-new-dam-threatens-egypts-water/index.html> (erişim tarihi: 5.10.2021).

Leithead, A. (24.02.2018). “Nil nehri’nde su savaşı tehlikesi büyüyor”. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43181599> (erişim tarihi: 06.10.2021).

Lewis, A. (16.09.2019). “Exclusive: Egypt and Ethiopia at odds as talks over Blue Nile dam resume”. <https://www.reuters.com/article/us-ethiopia-dam-egypt-exclusive-idUSKBN1W1238> (erişim tarihi: 08.10.2021).

Lewis, L. “Rural and urban water issues in Africa”. <https://thewaterproject.org/water-crisis/water-in-crisis-rural-urban-africa> (erişim tarihi: 15.08.2021).

Library of Congress – Federal Research Division. (2005). “Country Profile: Ethiopia”. <https://www.loc.gov/rr/frd/cs/profiles/Ethiopia-new.pdf> (erişim tarihi: 21.09.2021).

Moges-Gerbi, M. (13.08.2020). “Tensions over Nile River dam project as heavy rain sows confusion”. <https://edition.cnn.com/2020/07/21/africa/ethiopia-nile-river-dam-afr-intl/index.html> (erişim tarihi: 16.10.2021).

Morrow, A. M. (13.02.2018). “Introducing Poststructuralism in International Relations Theory”. <https://www.e-ir.info/2018/02/13/introducing-poststructuralism-in-international-relations-theory/> (erişim tarihi: 10.09.2021).

Mumbere, D. (28.04.2018). “Colonial agreements governing Nile waters can’t stop Ethiopia- former PM”. <https://www.africanews.com/2018/04/28/explainer-colonial-agreements-governing-nile-waters-can-t-stop-ethiopia-former/> (erişim tarihi: 06.10.2021).

National Geographic. “Nile River”. <https://www.nationalgeographic.org/encyclopedia/nile-river/> (erişim tarihi: 15.08.2021).

Nichols, M. (09.07.2021). “U.N. Security Council backs AU bid to broker Ethiopia dam deal”. <https://www.reuters.com/world/un-security-council-backs-au-bid-broker-ethiopia-dam-deal-2021-07-08/> (erişim tarihi:13.10.2021).

Nile Basin Initiative. “Who We Are” <https://www.nilebasin.org/index.php/nbi/who-we-are> (erişim tarihi: 13.11.2021).

Nile Basin Initiative. (24.02.2018). “Ethiopian President advocates for efficient use of Nile waters to overcome challenges in the Basin”. <https://nilebasin.org/index.php/new-and-events/191-ethiopian-president-advocates-for-efficient-use-of-nile-waters-to-overcome-challenges-in-the-basin> (erişim tarihi: 06.10.2021).

Nile Basin Initiative. (21.02.2018). “Welcome to Nile Day 2018 in Ethiopia”. <https://www.nilebasin.org/index.php/new-and-events/189-opinion-article-by-the-nile-com-chair> (erişim tarihi: 3.11.2021).

Orakçı, S. (2018). “Nil’in Simyası”. https://insamer.com/tr/nilin-simyasi_1528.html (erişim tarihi: 22.08.2021).

Orakçı, S. (24.07.2020). “Mavi Nil sorunu Türkiye-Etiyopya stratejik ortaklığını güçlendirir mi?”. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/mavi-nil-sorunu-turkiye-etiyopya-stratejik-ortakligini-guclendirir-mi/1920889> (erişim tarihi:18.10.2021).

ORSAM. (2012). “1997 Uluslararası Suyollarının Ylaşım-Dışı Kullanına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi”. <https://www.orsam.org.tr/tr/1997-uluslararasi-suyollarinin-ulasim-disi-kullanimina-iliskin-birlesmis-milletler-sozlesmesi/> (erişim tarihi: 18.07.2021).

Polakovic, G. (13.07.2021). “Water dispute on the Nile River could destabilize the region”. <https://news.usc.edu/188414/nile-river-water-dispute-filling-dam-egypt-ethiopia-usc-study/> (erişim tarihi: 20.10.2021).

Rapid Transition Alliance. (28.01.2019). “Turning the tide of ater privatization- the rise of the new municipal movement”. <https://www.rapidtransition.org/stories/turning-the-tide-of-water-privatization-the-rise-of-the-new-municipal-movement/> (erişim tarihi: 04.05.2021).

Reuters. (13.10.2016). “Egypt’s Sisi denies supporting opposition in Ethiopia”. <https://www.reuters.com/article/us-ethiopia-unrest-egypt-idUSKCN12D2KN> (erişim tarihi: 01.10.2021).

Reuters. (20.02.2021). “U.S. to de-link Ethiopian aid pause from dam policy”. <https://www.reuters.com/article/us-ethiopia-dam-usa-idUSKBN2AK08O> (erişim tarihi: 11.10.2021).

Reuters. (16.09.2021). “U.N. council urges Egypt, Ethiopia, Sudan to restart dam talks”. <https://www.reuters.com/world/africa/un-council-urges-egypt-ethiopia-sudan-restart-dam-talks-2021-09-15/> (erişim tarihi: 18.10.2021).

Rodriguez, L. (07.10.2019). “4 Factors Driving the Water & Sanitation Crisis in Africa”. <https://www.globalcitizen.org/en/content/water-and-sanitation-crisis-sub-saharan-africa/> (erişim tarihi: 15.08.2021).

Roussi, A. (07.10.2019). “Gigantic Nile dam prompts clash between Egypt and Ethiopia”. <https://www.nature.com/articles/d41586-019-02987-6> (erişim tarihi: 08.10.2021).

Safe Drinking Water Foundation(SDWF). “Human Rights Fact Sheet”. <https://www.safewater.org/fact-sheets-1/2017/1/23/human-rights> (erişim Tarihi: 07.04.2021).

Salihoğlu,S. “Dünya Su Konseyi, Su Forumları ve İstanbul 2009”. https://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/60678e8f2ba9c54_ek.pdf?dergi=139 (erişim tarihi: 25.07.2021).

Schadomsky, L. (07.4.2015). “Nil Nehri kime ait?”. <https://www.dw.com/tr/nile-nehri-kime-ait/a-18364094> (erişim tarihi: 01.10.2021).

SCMP. (20.07.2020). “China’s allies at loggerheads over Ethiopia dam- will Beijing intervene?”. <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3094650/chinas-allies-loggerheads-over-ethiopia-dam-will-beijing> (erişim tarihi: 12.10.2021).

SIWI (Stockholm International Water Institute). <https://www.siw.org/icwc-course-international-water-law/> (erişim tarihi: 28.05.2021).

Smith, C. G. (09.08.2021). “Nile River”. <https://www.britannica.com/place/Nile-River> (erişim tarihi: 21.08.2021).

Sputnik News. (23.11.2017). “Mısır ile Etiyopya arasında Nil Nehri krizi: ‘Ölüm kalım meselesi’”. <https://tr.sputniknews.com/20171123/misir-etiyopya-nil-nehri-krizi-olum-kalim-meselesi-1031126761.html> (erişim tarihi: 02.10.2021).

Sputnik News. (30.06.2020). “BMGK’den Etiyopya, Mısır ve Sudan’a baraj sorununu diyalog ile çözüme çağırısı”. <https://tr.sputniknews.com/20200630/bmgkden-etiyopya-misir-ve-sudana-baraj-sorununu-diyalog-ile-cozme-cagrisi-1042352599.html> (erişim tarihi: 09.10.2021).

Sputnik News. (21.07.2021). “Mısır Cumhurbaşkanı Sisi Rönesans barajı için müzakere çağrısında bulundu”. <https://tr.sputniknews.com/20210721/misir-cumhurbaskani-sisi-ronesans-baraji-icin-muzakere-cagrisinda-bulundu-1045013688.html> (erişim tarihi: 18.10.2021).

Sputnik News. (22.09.2021). “Mısır, Rönesans barajı konusunda kapsamlı bir anlaşma istiyor”. <https://tr.sputniknews.com/20210922/misir-ronesans-baraji-konusunda-kapsamli-bir-anlasma-istiyor-1049128908.html> (erişim tarihi: 18.10.2021).

State Information Service. (26.03.2018). “Egyptian-Ethiopian negotiations on Renaissance Dam”. <https://www.sis.gov.eg/Story/121622/Egyptian-Ethiopian-negotiations-on-Renaissance-Dam?lang=en-us> (erişim tarihi: 05.10.2021).

Stratejik Ortak. (15.01.2020). “Etiyopya’nın Hedasi (Rönesans) Barajı Hakkında 12 Bilgi”. <https://www.stratejikortak.com/2020/01/hedasi-baraji-ronesans.html> (erişim tarihi: 25.09.2021).

Suter, M. (09.02.2016). “The Politics of Water: What We Know About the Grand Ethiopian Renaissance Dam”. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/the-politics-of-water-what-we-know-about-the-grand-ethiopian-renaissance-dam/> (erişim tarihi: 02.10.2021).

Sümer, V. (26.01.2016). “Nil Üzerinde Anlaşma Sağlanması Mümkün mü? Hartum Deklarasyonu ve Mısır, Sudan ve Etiyopya’nın Mutabakata Vardığı On Madde”. <https://www.orsam.org.tr/tr/nil-uzerinde-anlasma-saglanmasi-mumkun-mu-hartum-deklarasyonu-ve-misir-sudan-ve-etiyopya-nin-mutabakata-vardigi-on-madde/> (erişim tarihi: 28.10.2021).

Sümer, V. (21.10.2016). “Eylül Anlaşması ve Nil Havzası Sınırşan Sularında İşbirliği: İlerlemenin Sınırşarı Henüz Zorlanmıyor”. <https://www.orsam.org.tr/tr/eylul-anlasmasi-ve-nil-havzasi-sinirasan-sularinda-isbirligi-ilerlemenin-sinirlari-henuz-zorlanmiyor/> (erişim tarihi: 01.10.2021)

Şarkul Avasat. (25.01.2020). “Etiyopya, Nahda Barajı’nın bu yılın sonlarında doldurulmaya başlanacağını duyurdu”. <https://turkish.aawsat.com/home/article/2098866/etiopya-nahda-baraj%C4%B1n%C4%B1n-bu-y%C4%B1l%C4%B1n-sonlar%C4%B1nda-doldurulmaya-ba%C5%9Flanaca%C4%9F%C4%B1n%C4%B1-duyurdu> (erişim tarihi: 17.10.2021).

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. “Paris Anlaşması”. <https://iklim.csb.gov.tr/paris-anlasmasi-i-98587> (erişim tarihi: 25.07.2021).

The Community Managed Project(CMP). (2001). “Ethiopian Water Sector Strategy 2001”. https://www.cmpethiopia.org/media/ethiopian_water_sector_strategy_2001 (erişim tarihi: 22.09.2021).

The Economist. (16.01.2016). “Sharing the Nile”. <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2016/01/16/sharing-the-nile> (erişim tarihi: 01.10.2021).

The Guardian. (17.03.2017). “Access to drinking water around the world- in five infographics”. <https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2017/mar/17/access-to-drinking-water-world-six-infographics> (erişim tarihi: 24.04.2021).

The Ohio State University Office of International Affairs. “Ethiopia Travel Guide”. https://oia.osu.edu/media/2ppavxy2/ethiopia_travel_guide_online.pdf (erişim tarihi: 21.09.2021).

The Water Project. “Water and Hunger”. <https://thewaterproject.org/why-water/hunger> (erişim tarihi: 14.08.2021).

The World Bank. (01.01.2021). “Water Resource Management: Working to Improve Water Security”. <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/978191614167678978/water-resource-management-working-to-improve-water-security> (erişim tarihi: 23.7.2021).

The World Bank. (18.03.2021). “The World Bank in Ethiopia”. <https://www.worldbank.org/en/country/ethiopia/overview> (erişim tarihi: 21.09.2021).

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası. (03.03.2020). “22 Mart Dünya Su Günü Basın Açıklaması”. https://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=32698&tipi=3&sube=19 (erişim tarihi: 02.08.2021).

Turhan, Y. (03.03.2020). “Büyük Etiyopya Rönesans Barajı’nın Mısır, Sudan ve Etiyopya’nın Su Jeopolitiğine Etkisi”. https://tasam.org.tr/TR/Icerik/53546/buyuk_etiopya_ronesans_barajinin_misir_sudan_ve_etiopyanin_su_jeopolitigine_etkisi (erişim tarihi: 26.09.2021).

U.S. Department of the Treasury. (06.11.2019). “Joint Statement of Egypt, Ethiopia, Sudan, The United States, and the World Bank”. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm827> (erişim tarihi: 09.10.2021).

U.S. Embassy in Egypt. (15.01.2020). “Joint Statement of Egypt, Ethiopia, Sudan, the United States and the World Bank” <https://eg.usembassy.gov/joint-statement-of-egypt-ethiopia-sudan-the-united-states-and-the-world-bank-3/> (erişim tarihi: 09.10.2021).

UN. (23.10.2014). “Transboundary waters”. https://www.un.org/waterforlifedecade/transboundary_waters.shtml (erişim tarihi: 13.05.2021).

UNDP Türkiye. “Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Nelerdir?”. <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html> (erişim tarihi: 19.07.2021).

UNDP Türkiye. <https://www.kureselamaclar.org/> (erişim tarihi: 21.07.2021).

UNESCO Türkiye Milli Komisyonu. (22.03.2016). “UNESCO Genel Direktörü Irina Bokova’nın Dünya Su Günü Mesajı”. <https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/286> (erişim tarihi: 22.07.2021).

UNICEF. (21.3.2014). “Dünya Su Günü, UNICEF: Dünyanın en yoksulları, temiz suya erişimi en az olanlar”. <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/d%C3%BCnya-su-g%C3%BCn%C3%BC-unicef-d%C3%BCnyan%C4%B1n-en-yoksullar%C4%B1-temiz-suya-eri%C5%9Fimi-en-az-olanlar#:~:text=UNICEF%20ve%20WHO%20taraf%C4%B1ndan%202013,i%C3%A7me%20suyu%20imkanlar%C4%B1nd> (erişim tarihi: 10.04.2021).

UNICEF. (21.03.2021). “Water and the global climate crisis: 10 things you should know”. <https://www.unicef.org/stories/water-and-climate-change-10-things-you-should-know> (erişim tarihi: 24.04.2021).

United Nations. “Global Issues”. <https://www.un.org/en/global-issues/> (erişim tarihi: 17.07.2021).

United Nations. “About”. <https://wateractiondecade.org/about/> (erişim tarihi: 18.07.2021).

United Nations. (08.07.2021). “Egypt, Ethiopia, Sudan Should Negotiate Mutually Beneficial Agreement over Management of Nile Waters, Top Official Tells Security Council”. <https://www.un.org/press/en/2021/sc14576.doc.htm> (erişim tarihi: 13.10.2021).

United Nations. (15.09.2021). “Security Council Presidential Statement Encourages Egypt, Ethiopia, Sudan to Resume Talks on Grand Renaissance Dam Project”. <https://www.un.org/press/en/2021/sc14637.doc.htm> (erişim tarihi: 13.10.2021).

United Nations-Sustainable Development Goals. “Goal 6: Ensure access to water and sanitation for all”. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/water-and-sanitation/> (erişim tarihi: 19.07.2021).

United Nations-UN Water. “Transboundary Waters”. <https://www.unwater.org/water-facts/transboundary-waters/> (erişim tarihi: 13.05.2021).

United Nations-UN Water. “Governance”. <https://www.unwater.org/about-unwater/governance/> (erişim tarihi: 21.07.2021).

Unwatercourses Convention. “Theories of allocation”. <https://www.unwatercoursesconvention.org/the-convention/part-ii-general-principles/article-5-equitable-and-reasonable-utilisation-and-participation/5-1-1-theories-of-allocation/> (erişim tarihi: 09.06.2021).

Water Technology. “Grand Ethiopian Renaissance Dam Project, Benishangul-Gumuz”. <https://www.water-technology.net/projects/grand-ethiopian-renaissance-dam-africa/> (erişim tarihi: 23.09.2021).

World Bank-Water and Sanitation Program. “About”. <https://www.wsp.org/index.php/about> (erişim tarihi: 22.07.2021).

World Water Council. <https://www.worldwatercouncil.org/en/about-us> (erişim tarihi: 25.07.2021).

Yıldırım, Ş. (15.06.2021). <https://baudegs.com/uluslararası-suların-kullanımı-hususunda-gelistirilmiş-doktrinler/> (erişim tarihi: 04.07.2021).

Yıldız, D. (15.07.2018). “Dünyanın Tanımsız Alanları”. <https://www.hidropolitikakademi.org/tr/article/22778/dünyanın-tanımsız-alanları> (erişim tarihi: 13.05.2021).

Yılmaz, M. “Afrika’da Sınır Sorunları”. https://insamer.com/tr/afrikada-sinir-sorunlari_12.html (erişim tarihi: 13.08.2021).

Yücel, O. K. (08.11.2019). “Nil Sorununda Stratejik Adımlar: Eski Aktörler, Yeni Arabuluculuk Girişimleri”. <https://afam.org.tr/nil-sorununda-stratejik-adimlar-eski-aktorler-yeni-arabuluculuk-girisimleri/> (erişim tarihi: 29.09.2021).

Yücel, O. K. (03.03.2019). “Nil havzası hidropolitiginde Çin faktörü: Mısır hegemonyasının sonu mu?”. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/nil-havzasi-hidropolitiginde-cin-faktoru-misir-hegemonyasinin-sonu-mu/1423624> (erişim tarihi: 12.10.2021).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Beste ŞİMŞEK
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Çağlayan Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi- Uluslararası İlişkiler
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Süreli Yayınlar Şimşek, B. vd., (2018). “Global Enerji Eğilimleri ve Yenilenebilir Enerji Dinamikleri Üzerindeki Etkileri”. Mesleki Bilimler Dergisi, 7(2): 341-347 Şimşek, B. vd., (2018). “Enerji Güvenliği Açısından Türkiye: Politikalar ve İşbirlikleri”. Mesleki Bilimler Dergisi, 7(2): 337-340.	
Hakemli Kongre/Sempozyum Bildiri Kitaplarında Yer Alan Yayınlar Şimşek, B. vd., (2018). “The Future of Fossil Energy Sources and the Change of Global Energy Policies”. Techno Science 2018: 141-144. Şimşek, B. ve Güngör, A. (2018). “Turkey’s Energy Productivity and Policies in the Energy Axis”. Techno Science 2018: 145-147.	
Çevrimiçi Yayınlar Şimşek, B. (12 Aralık 2021), “İklim Krizi ve 2021 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı (COP26) Üzerine Bir Değerlendirme”, https://www.tuicakademi.org/op-ed-iklim-krizi-ve-2021-birlesmis-milletler-iklim-degisikligi-konferansi-cop26-uzerine-bir-degerlendirme/. Şimşek, B. (7 Ekim 2021), “ABD’nin Paris İklim Anlaşması’na Yönelik Değişen Politikası”, https://www.tuicakademi.org/op-ed-abdnin-paris-iklim-anlasmasina-yonelik-degisen-politikasi/.	
Kitap Bölümleri Şimşek, B. vd., (2019). “Avrupa Birliği Enerji Politikasında Yenilenebilir Enerji”. A. Güngör vd. (Ed.), <i>Enerji, Çevre. İktisat Üzerine Güncel Araştırmalar</i>, Akademisyen Yayınevi, Ankara, 25-35.	

Şimşek, B. vd., (2019). “Katı Atık Geri Dönüşüm Sürecinin Çevre, Enerji ve Ekonomi Politikaları Açısından Değerlendirilmesi”, ”, M. Karagül vd. (Ed.), *Enerji, Çevre ve İktisat Araştırmaları*, Siyasal Yayınevi, Ankara, 103-112.

Şimşek, B. vd., (2019). “Avrupa Birliği Çevre Politikasında Katı Atık Unsuru ve Türkiye’ye Yansımaları”, M. Karagül vd. (Ed.), *Enerji, Çevre ve İktisat Araştırmaları*, Siyasal Yayınevi, Ankara, 113-118.

